

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

ВБД. 338.26.01..00521(575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВОСИДИЁН ФАРҲОД САЪДУЛЛО

**НАҚШИ МУКАММАЛГАРДОНИИ НИЗОМИ
БАНАҚШАГИРИИ СТРАТЕГӢ ДАР ТАШАККУЛИ СИЁСАТИ
ИҚТИМОИЮ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН**

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ
аз рӯи ихтисоси 08.00.01.01 - Назарияи иқтисодӣ (назарияи умумии
иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ))

**Роҳбари илмӣ:
н.и.и, дотсент Солеҳзода А.А.**

Душанбе – 2025

Мундариҷа

Номгӯйи ихтисорҳо.....	4
Муқаддима.....	5
Боби 1. Заминаҳои назариявӣ ва илмию методии низоми банақшагирии стратегӣ.....	15
1.1. Асосҳои назариявӣю илмию низоми банақшагирии стратегӣ	15
1.2. Усулҳо ва принципҳои банақшагирии стратегӣ.....	35
1.3. Арзёбии таҷрибаи байналмилалӣ дар самти банақшагирии стратегӣ.....	51
Боби 2. Таҳлили вазъи банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	72
2.1. Марҳилаҳои ташаккули низоми миллию банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	72
2.2. Дастовардҳои иқтисодӣ ва татбиқи ҳадафҳои стратегӣ дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	85
2.3. Таҳлили ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллию тавассути банақшагирии стратегӣ.....	98
Боби 3. Самтҳои асосии мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ.....	116
3.1. Тақмили раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ.....	116

3.2. Сенарияҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар давраи миёнамуҳлат.....	127
3.3. Такмили низоми мониторинг ва арзёбии нақшаҳои стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	145
Хулоса.....	159
Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	166
Феҳристи интишороти илмӣ докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ.....	194

НОМГӢИ ИХТИСОРАӢО

СМР-2030	- Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
ҲРУ	- Ҳадафҳои рушди устувор
ММД	- Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
ИМА	- Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
БМР	- Барномаи миёнамуҳлати рушд
ШМР	- Шӯрои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
ШР	- Шарикони рушд
ҲБС	- Ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ
МА	- Мониторинг ва арзёбӣ
НБС	- Низоми банақшагирии стратегӣ
НБО	- Нерӯгоҳи барқии обӣ
СММ	- Созмони Милали Муттаҳид
ХБА	- Хазинаи Байналмилалии Асъор
БҶ	- Бонки Ҷаҳонӣ
БОР	- Бонки Осиёи Рушд
БИР	- Бонки Исломии Рушд
СУС	- Созмони Умумиҷаҳонии Савдо
ИДМ	- Иттиҳоди давлатҳои мустақил
ҲҶТ	- Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таъмини рушди дарозмуддати иқтисодӣ яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати макроиқтисодӣ барои кишварҳои ҷаҳон ба ҳисоб рафта, мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ шарти асосии таъмини чунин афзоиш аст.

Дар шароити зудтағйирёбандаи иқтисоди ҷаҳон таъмини рушди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар навбати аввал гузошта мешавад, ки ҳалли он чорӣ намудани механизмҳои нави ҳадафгузорӣ ва биниши стратегиро дар иқтисодиёт талаб мекунад. Рушди иқтисодиёти Тоҷикистон ва таъмини босуботи он бевосита аз мавҷудияти низоми муосири банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ вобаста аст.

Истифодаи пурраи иқтидорҳои мавҷуда, дар айни замон яке аз роҳҳои таъмини рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Барои муайян намудани иқтидорҳои дохилӣ ва дарёфти усулҳои истифодаи самараноки он баҳри суръатбахшии рушди иқтисодии кишвар ва таъмини сатҳи зиндагии шоистаи аҳоли мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ хеле муҳим мебошад.

Дар шароити имрӯза нокифоя будани механизмҳои татбиқи амалии банақшагирии стратегӣ ва таҳияи дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодӣ ба амалигардонии саривақтии ҳадафу афзалиятҳои стратегию барномавӣ ва дар маҷмӯъ ба рушди умумии иқтисодиёт таъсири манфӣ мерасонад.

Аз ин лиҳоз, таҳқиқи раванди ташаккул ва мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ, муайян намудани нақши он дар таъмини устувори макроиқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум, инчунин, таҳияи тавсияҳо оид ба такмили низоми банақшагирии стратегӣ хеле муҳим арзёбӣ мегарданд.

Бо назардошти вазъи мураккаби иқтисоди ҷаҳон, ҳавфҳои ҷойдошта ва зарурияти ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва таҳкими нерӯи истеҳсолию

содиротии мамлакат мавриди таҳқиқ қарор додани вазъи амалқунандаи низоми банақшагирии стратегӣ дар кишвар муҳим ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Донишмандони ватанӣ ва хориҷӣ заминаҳои назариявӣ, методӣ ва институтсионалии низоми банақшагирии стратегиро мавриди омӯзиш қарор дода, вобаста ба нақши ин низом дар рушди иҷтимоию иқтисодӣ мавқеи худро дар адабиётҳои гуногун, бахусус нашрияҳои илмӣ баён намудаанд.

Нисбат ба муаммоҳои банақшагирии стратегӣ олимони зерин, ба монанди И.Х. Ансофф, М.Е. Портер, Д. Стейнер, П. Лоранж, Г. Минсберг, Г. Хамель, А.А. Томпсон, Ф. Котлер, Ч.М. Хиггенс, М. Трейси, Ф. Вирсема, Ю. Шайли, Э. Касселс, Г.Я. Голдштейн, О.Г. Гранберг, С.А. Логвинов, С.Н.Медведева, Д.В. Николаев, Р.И. Акмаева, С.М. Заверский, И.Г.Кондратова, Е.В. Чмышенко, В.А.Андреев, Н.И. Хромов, В.А.Семидоцкий, В.Э. Гарьковенко, Е.Ю. Дролова, М.А. Зайцев, И.Николаев, А. Точилкина, В.Е. Рохчин, В.А. Гневко, В.И. Самаруха, Т.Г.Краснова, И.С. Тургенева, Г.Х. Батов, Л. Абалкин, И.Х. Виханский, О.Л.Гапоненко, А.П. Панкрухин, Д.С. Львов, А.Ч. Стрикленд, П. Савченко ва дигарон дар асарҳои худ нуктаҳои назариявӣ ва амалии худро баён намудаанд.

Баъзе ҷанбаҳои муҳими банақшагирии стратегӣ аз тарафи олимони ватанӣ Х.У. Умаров, Ш. Раҳимзода, Л.Ҳ. Саидмуродов, Ҳ.А. Одинаев, А.Х. Авезов М. Азимова, Д.А. Ходиев, Ф. Муминова, Р.К.Раҳимов, М.Т. Каримова, Д.Қ. Ҳукматов, Р.М. Мирбобоев, Х.Д.Батуров, А.А. Бойматов, Р. Бобочонов, М.Д. Тошматова, Ш.Ю. Акильёнова, Ш.Б.Ҷонмамадов, Х.Х. Ҷураева, З.И. Асророва, У.С. Воҳидзода ва дигарон мавриди таҳқиқот қарор гирифтаанд.

Бояд қайд кард, ки дар баробари гузаронидани омӯзишу таҳқиқотҳои зиёд аз ҷониби олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар самти низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ вазъи ҷаҳони имрӯза водор месозад, ки он такмил дода шавад. Зеро дар асарҳои илмии олимони ватанӣ то ҳол

масоили низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар маҷмӯъ зери таҳқиқоти амиқ қарор нагирифтаанд. Танҳо баъзе ҷанбаҳои он дар сатҳи корхона, минтақа ва соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёт таҳқиқ шудаанд.

Бо назардошти нақши калидии низоми банақшагирии стратегӣ дар таъмини устувории макроиқтисодӣ ва коҳиши таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ мавзӯи диссертатсия интихоб гардида, мақсад, вазифаҳо ва объекти таҳқиқот муайян карда шуд. Дар ин росто анҷом додани таҳқиқот ҳам аз лиҳози амалӣ ва назариявӣ дар самти низоми банақшагирии стратегӣ муҳим ва саривақтӣ ба ҳисоб меравад.

Робитаи таҳқиқот бо барнома ва мавзӯҳои илмӣ. Муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо ҳадафу мақсадҳои, ки дар Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, «Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» ва дигар ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ муайян шудаанд, робитаи бевосита дошта, роҳандозии натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда барои иҷрои саривақтӣ ва сифатноки онҳо мусоидат менамояд. Инчунин таҳқиқоти илмӣ мутобиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи умумидонишгоҳии назарияи иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 иҷро карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот аз таҳқиқи ҷанбаҳои асосии назариявӣ ва методии низоми банақшагирии стратегӣ, баҳодихии низоми миллии амалкунанда ва нақши он дар таъмини рушди иҷтимоию иқтисодӣ, муайян намудани механизм ва модели миллӣ барои такмили минбаъдаи низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар кишвар иборат аст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафи мазкур вазифаҳои зерин гузошта шуданд:

- таҳқиқи заминаҳои назариявӣю методӣ ва институтсионалии ташаккулёбӣ ва рушди низоми банақшагирии стратегӣ ва дар ин асос пешниҳоди муаллифӣю таърифи он;

- омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣю низоми банақшагирии стратегӣ ва ҷудо намудани меъёрҳои самаранокии онро таъминкунанда;

- арзёбии нақши низоми миллии банақшагирии стратегӣ, баррасии марҳилаҳои ташаккулёбӣю хислати рушд ва таҳияи модели низоми банақшагирии стратегӣ барои Тоҷикистон аз нуқтаи назари системавӣ;

- таҳқиқи асосҳои методологии раванди мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣю сатҳи миллий, соҳавӣ ва минтақавӣ;

- асоснок намудани нақши низоми банақшагирии стратегӣю рушди иқтисодию иҷтимоӣю кишвар дар пояи татбиқи ҳамоҳангсозии сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллий;

- таҳияи дурнамои нишондиҳандаҳои асосӣю рушди макроиқтисодӣю Тоҷикистон аз рӯи сценарияҳои воқеӣ, буҳронӣ ва шиддатнок бо истифода аз усули моделсозӣ.

Объекти таҳқиқоти десертатсионӣ низоми банақшагирии стратегӣю рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ ҳамчун омили рушди иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Мавзӯи таҳқиқоти десертатсионӣ - ин маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣю вобаста ба низоми банақшагирии стратегӣю рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ мебошад.

Фарзияи таҳқиқоти десертатсионӣ аз такмили низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ, аз ҷумла, таҳия, татбиқ ва мониторинги ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ, танзим ва тақсимои самараноки ҳаҷми захираҳои мавҷудаи дохилӣ, баланд бардоштани суръати рушди иқтисодиёт, кам намудани вобастагии иқтисодиёт аз омилҳои беруна ва дар маҷмӯъ ноил гардидан ба ҳадафи олий - баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум иборат мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқоти мазкурро таҳқиқотҳои олимони ватанию хориҷӣ дар самти низоми банақшагирии стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Заминаҳои методии таҳқиқотро паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар» ва суҳанрониҳо ҳангоми сарфарҳояшон ба хориҷи кишвар ва минтақаҳои ҷумҳурӣ, қарорҳои Ҳукумати кишвар вобаста ба татбиқи ҳуҷҷатҳои стратегияи қабулшуда, аз ҷумла стратегия ва барномаҳои сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳаллӣ, нишондиҳандаҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳқиқотҳои институтҳои байналмилалӣ, монографияҳо, маҳзанҳои интернетӣ ва сомонҳои расмӣ вазорату идораҳо ва дигар сарчашмаҳо ташкил медиҳанд. Бо мақсади ҳалли вазифаҳои гузошташуда ва таҳияи тақлифҳои асоснок дар диссертатсия аз усулҳои индуксия ва дедуксия, таҳлилҳои синтезию омӯрӣ ва иқтисодӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Сарчашмаҳои маълумот. Ба сифати манбаи иттилоотии таҳқиқот Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар», «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», стратегия ва барномаҳои соҳавии сатҳи миллӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, дар самти низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ, маълумотҳои расмӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводҳои таҳлилии Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, асарҳои илмӣ олимони классики назарияи иқтисодӣ, иқтисодчиёни ватанӣ ва хориҷӣ, маводҳои дар маҷаллаҳои илмӣ ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ нашр шуда, маълумотҳои сомонҳои расмӣ мақомотҳои давлатӣ ва дар воситаҳои ахбори умум нашршуда истифода гардидаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Кори илмӣ – таҳқиқотӣ дар кафедраи умумидонишгоҳии назарияи иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2018-2024-ро дар бар мегирад.

Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ ба таҳлили асосҳои назариявӣ, методӣ ва институтсионалии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ равона гардидааст. Аҳамияти низоми банақшагирии стратегии кишвар дар самти татбиқи ҳамоҳангсозии сиёсати макроиқтисодӣ ва коҳиш додани таъсири омилҳои берунӣ ба иқтисоди миллӣ арзёбӣ гардида, ҷанбаҳои тақмили низоми банақшагирии стратегӣ, инчунин таҳияи тақлифот барои тақмили низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодиро дар бар мегирад.

Дар диссертатсия натиҷаҳои зерини назариявӣ, методӣ ва амалӣ ба даст оварда шуданд, ки навгонии илмиро муайян мекунанд:

- ҷанбаҳои назариявии ташаккулёбӣ ва рушди низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ аниқ ва гурӯҳбандӣ карда шуда, тавсифи муаллифии он пешниҳод гардидааст, ки дар он низоми банақшагирии стратегӣ ҳамчун раванди таҳлили маҷмӯии аз ҷиҳати илмӣ асонокшудаи ҳадафу афзалиятҳои дарозмуҳлат ва роҳҳои ноилшавӣ ба онҳо тавсиф дода шудааст, ки захираву имкониятҳои мавҷуда ва хавфҳои эҳтимолиро барои таъмини рушди устувори мамлакат, минтақа, соҳа ва корхона ба инобат мегирад;

- дар заминаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявии низоми банақшагирии стратегӣ муайян карда шуд, ки самаранокии он бояд ба принципҳои мутобиқшавӣ, устувории дарозмуддат, ҳадафмандӣ ва рақобатпазирӣ асос ёфта, барои қабули қарорҳои устувор ва таъмини устувории макроиқтисодӣ дар шароити тағйироти доимӣ мусоидат намояд;

- асосҳои методологии раванди мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ таҳқиқ гардидааст,

ки дар он нақши давлат ҳамчун Ҳамоҳангсоз байни иштирокчиёни ин раванд муҳим ифода гардидааст;

- арзёбии низоми миллии банақшагирии стратегӣ дар пояи марҳилаҳои ташаккулёбӣ, ҳислати рушди низом, дарккунии иштирокчиёни раванди банақшагирии стратегӣ ва ҳолати кунунии он тавсиф дода шуда, модели низоми банақшагирии стратегии рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ барои Тоҷикистон аз нуқтаи назари системавӣ ва маҷмӯӣ таҳия карда шудааст;

- нақши низоми банақшагирии стратегии рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ дар самти татбиқи Ҳамоҳангсозии сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири ҳавфҳои эҳтимоӣ ба иқтисоди миллий, арзёбӣ ва асоснок карда шуда, барқарорсозии вазъи иқтисодӣ баъди соҳибистиклолӣ, дастовардҳои иқтисодӣ ва татбиқи ҳадафҳои стратегӣ таҳлил карда шудаанд;

- дар асоси истифода аз усули моделсозӣ дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Тоҷикистон аз рӯи сценарияи воқеӣ, буҳронӣ ва шиддатнок таҳия карда шуда, омилҳои ба рушди иқтисодию иҷтимоӣ таъсиррасонанда гурӯҳбандӣ ва тавсиф гардиданд ва зарурияти тақмили низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар сатҳи миллий асоснок карда шуд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- таърифи муаллифии банақшагирии стратегӣ дар асоси таҳқиқи заминаҳои назариявӣю методӣ ва институтсионалии он;

- принсипҳои самаранокии низоми банақшагирии стратегиро таъминкунанда, ки барои қабули қарорҳои идоракунии мусоидат менамоянд;

- асосҳои методологии раванди мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллий, соҳавӣ ва минтақавӣ;

- марҳилаҳои ташаккулёбӣ, ҳислати рушди низом, дарккунии иштирокчиёни раванди банақшагирии стратегӣ ва ҳолати кунунии он, ки таҳияи модели низоми банақшагирии стратегӣ барои Тоҷикистонро аз нуқтаи назари системавӣ ва маҷмӯӣ асоснок менамоянд;

- нақши низоми миллии банақшагирии стратегӣ дар ҳамоҳангсозии амалишавии сиёсати макроиқтисодӣ ва коҳиш додани таъсири манфии хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ;

- дурнамои нишондиҳандаҳои асосии рушди макроиқтисодии Тоҷикистон аз рӯи сценарияҳои воқеӣ, бӯҳронӣ ва шиддатнок, инчунин гурӯҳбандии омилҳои ба рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар таъсиррасон.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки асосҳои назариявӣ, методологӣ ва институтсионалии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар шароити муносири иқтисодӣ аз нигоҳи нав, яъне рушди низоми банақшагирии стратегӣ арзёбӣ ва пешниҳод шудааст.

Аҳамияти амалии диссертатсия дар он аст, ки хулосаву пешниҳодҳои дар раванди таҳқиқот бадастомадаро мақомоти дахлдори давлатӣ дар самти такмил додани механизми амалигардонии пурраи низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар такмили санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳа, муосиргардонии самтҳои стратегии рушди соҳа ва таҳияи стратегияи нави рушди иҷтимоию иқтисодӣ истифода бурда метавонанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Муаллиф мавзӯи таҳқиқот, мақсад ва вазифаҳои онро вобаста ба нақшаи мантиқии диссертатсия муайян карда, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ва назарияҳои муаллиф вобаста ба мубримиёти мавзӯи илмӣ, дақиқияти маълумотҳо, коркарди омории натиҷаи таҳқиқот, миқдори кофӣи маводҳои таҳлиливу таҳқиқотӣ ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳои асоснокшудаи таҳқиқот барои роҳандозии натиҷаҳои илмӣ дар амалия дар заминаи таҳлили назариявӣю таҷрибавӣ муайян гардида, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро исбот мекунад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

рӯйи ихтисоси 08.00.01 - Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01-Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)) мувофиқат мекунад: банди 1.1. «Иқтисоди сиёсӣ: қонуниятҳои ҷаҳонишавии иқтисодидиёти ҷаҳон ва таъсири он ба фаъолияти низомҳои иқтисодии миллӣ – давлатӣ; ҳамбастагии равандҳои иқтисодию сиёсӣ дар сатҳи миллию давлатӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, таҳдидҳои ҷаҳонишавӣ ва оқибатҳои он; ташаккули сиёсати иқтисодии (стратегия) давлат; банди 1.3. Назарияи макроиқтисод»: назарияи рушди иқтисодӣ; назарияи даврони иқтисодӣ ва бӯҳронҳо; назарияи мувозинати макроиқтисодӣ; назарияи идоракунии низомҳои иқтисодӣ. Ҷанбаҳои иқтисодии пешрафти илмию техникӣ ва таъсири он ба нишондиҳандаҳои равандҳои макроиқтисодӣ, сиёсати макроиқтисодӣ: самтҳои асосӣ ва вижагиҳои рафтори он; банди 1.4. Назарияи иқтисодии ниҳодӣ ва таҳаввулотӣ: назарияи таҳаввулоти пешравии иқтисодӣ; назарияи иқтисодидиёти гузариш ва шаклдигаркунии низомҳои иқтисодию иҷтимоӣ; интиҳобҳои иҷтимоию иқтисодӣ.

Саҳми шахсии доғалаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Муаллиф дар ҳамаи даврони иҷроиши кори илмӣ, таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, мақсади гузошташуда ва иҷрои вазифаҳо иштироки бевосита дошта, онҳоро шахсан ба анҷом расонидааст. Дар раванди таҳқиқот муаллиф асосҳои назариявии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодиро омӯхта, роҳҳои такмил додани низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодиро дар шароити мусоирӣ иқтисодидиёт пешниҳод намуда, усулҳои самараноки танзими давлатии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодиро баррасӣ намудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ муаллиф пешниҳод гардидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии илмию методӣ ва тавсияҳои амалӣ дар фаъолияти мақомоти гуногуни

давлатӣ ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавӣ истифода мегарданд.

Хулоса ва пешниҳодоти муаллифи диссертатсия дар раванди таълими кормандони илмӣ, мутахассисон, докторантон, аспирантон ва донишҷуёни Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ҳангоми таҳияи барнома ва дастурҳои таълимӣ аз рӯи фанҳои соҳавии иқтисодӣ метавонанд истифода шаванд.

Муқаррароти асосии илмӣ ва тавсияҳои амалии диссертатсия дар конференсҳои илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ пешниҳод гардидаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Оид ба мавзӯи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 11 мақола, аз ҷумла, 8 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз тарафи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда нашр гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи мазкур аз муқаддима, се боб ва хулосаву пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда, ки 218 номгӯйро дар бар мегирад, иборат мебошад. Диссертатсия дар 196 саҳифаи матни компютерӣ баён гашта, 25 ҷадвал, 6 диаграмма ва 20 расмро дар бар мегирад.

БОБИ 1.

ЗАМИНАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА ИЛМИЮ МЕТОДИИ НИЗОМИ БАНАҚШАГИРИИ СТРАТЕГӢ

1.1. Асосҳои назариявӣю илмӣю низомӣю банақшагирии стратегӣю

Тамоюлҳои ҷойдоштаи иқтисодӣ ҷаҳон дар солҳои охир донишмандонро водор намудааст, ки бештар ба таҳқиқоти низомӣю банақшагирии стратегӣ рӯ оваранд, ки ин аз муҳиммият ва нақши низомӣю мазкур дар назария ва амалияи идоракунии хоҷагии халқи мамлакат шаҳодат медиҳад. Банақшагирии стратегӣ дар ҳамаи бахшӯ соҳаҳои иқтисодӣю иҷтимоӣ барои муайян намудани иқтидор, имконият ва роҳҳои ноил шудан ба натиҷаҳои назаррас истифода бурда мешавад.

Дар шароити муосири иқтисодӣ банақшагирии стратегӣ барои таъмини идоракунии самараноки рушди ҳар як мамлакат аҳамияти хоса дорад. Дар ин росто вақтҳои охир таваҷҷуҳи масъулони иқтисод ба тақвияти низомӣю банақшагирии стратегӣю рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ ҳамчун заминаи муайянкунии дурусти ҳадафҳои стратегӣ ва тобовар ба тамоюлҳои иқтисодӣ ҷаҳон, дарёфти манбаъҳои иловагии рушд ва баланд бардошти рақобатпазирии иқтисодӣ милли дучанд гардида истодааст.

Нахуст, таърих ва зарурияти иқтисодӣю иҷтимоӣю низомӣю банақшагирии стратегиро таҳлил мекунем. Доир ба таърихи пайдоиши банақшагирии стратегӣ сарчашмаҳо хеле зиёд ва гуногунанд.

Дар самти банақшагирии стратегӣ Иёлоти Муттаҳидаи Амрико таҷрибаи ғании таърихӣ дорад. Консепсияи идоракунии стратегӣ дар соли 1950-ум маҳз дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ИМА), дар замоне пайдо шуд, ки аксари соҳаҳои саноати кишвар дар таҳдиди бӯҳрони иқтисодӣ қарор доштанд [205, с. 33-48]. Бо мақсади танзими талабот ва пешниҳод, инчунин паст кардани таъсири омилҳои бӯҳронӣ назарияи идоракунии стратегӣ ва банақшагирий ба миён гузошта шуд.

Аз рӯи дигар сарчашма, мафҳуми стратегия соли 490 пеш аз мелод пайдо шуда, хангоми чанги Юнониҳо истифода мегардид ва маънои саф кашиданро дошт.

Баъдан соли 500 пеш аз мелод концепсияи идоракунии стратегӣ барои аз нуқтаи А ба нуқтаи Б рафтан пайдо шуд, ки онро Сунь Цзы пешниҳод намудааст.

Банақшагирии стратегӣ аслан дар солҳои қабл хангоми амалиётҳои ҳарбӣ истифода карда мешуданд. Тавре А.Мамадазимов дар таҳқиқоти худ қайд намудааст: «хангоми чанг шоҳ Исмоил на танҳо қобилияти роҳбарии худро нишон медод, балки хусусиятҳои инсонгароӣ ва мақсадҳои стратегӣ» [122, с. 70].

Ҳоло мо мафҳуми стратегияро аз нигоҳи олимони соҳа бо назардошти тартиби хронологӣ дар ҷадвали мазкур дида мебароем, Ниг: ба Ҷадвали №1.1.

Ҷадвали №1.1. Мафҳуми стратегия бо тартиби хронологӣ [108, с.8].

Муаллиф	Сол	Мафҳум
А. Чандлер	1962	Стратегия ин муайянкунии мақсадҳои дарозмуҳлати ташкилот, барномаҳои фаъолияти он ва самтҳои афзалиятнок оид ба истифодаи захираҳо мебошад.
Мактаби тичоратӣ, Гарвард	1965	Стратегия ин усусли муайянкунии мақсадҳои рақобатпазирии ташкилот мебошад.
М.Портер	1980-1985	Стратегия ҳамчун воситаи воқуниш ба имкониятҳо ва хатарҳои беруна, тарафҳои қавӣ ва заиф ба ҳисоб меравад.
И.Ансофф Д.Стейнер П. Лоранж	1965 1977 1977	Стратегия ҳамчун воситаи муайянкунии мақсадҳо барои сатҳҳои идоравӣ, тичоратӣ ва вазифавӣ мебошад.
Г. Минцберг	1987	Стратегия ҳамчун идоракунии қарорҳои муттасилӣ, мувофиқашуда ва муттаҳидшуда мебошад.
Г. Хамель	1989	Стратегия ҳамчун воситаи рушди бартариятҳои асосии рақобатпазирии корхона мебошад.
А. Томпсон	1995	Стратегия ин амалҳои маҷмӯӣ ва равишҳо барои ноил гардидан ба нишондиҳандаҳои муайяни фаъолият ба ҳисоб меравад.
Ф. Котлер	2006	Стратегия ин модели муттаҳидшудаи амалҳо мебошад, ки барои ноил гардидан ба мақсадҳои корхона равона шудааст.

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Омӯзиши ақидаи олимони нишон медиҳад, ки стратегия ин низоми идоракунии мақсаднок ва мутобиқшавандае ба ҳисоб меравад, ки ба афзалиятҳои дарозмуҳлати рақобатпазир ва ноилгардии мақсадҳои стратегӣ нигаронида шудааст.

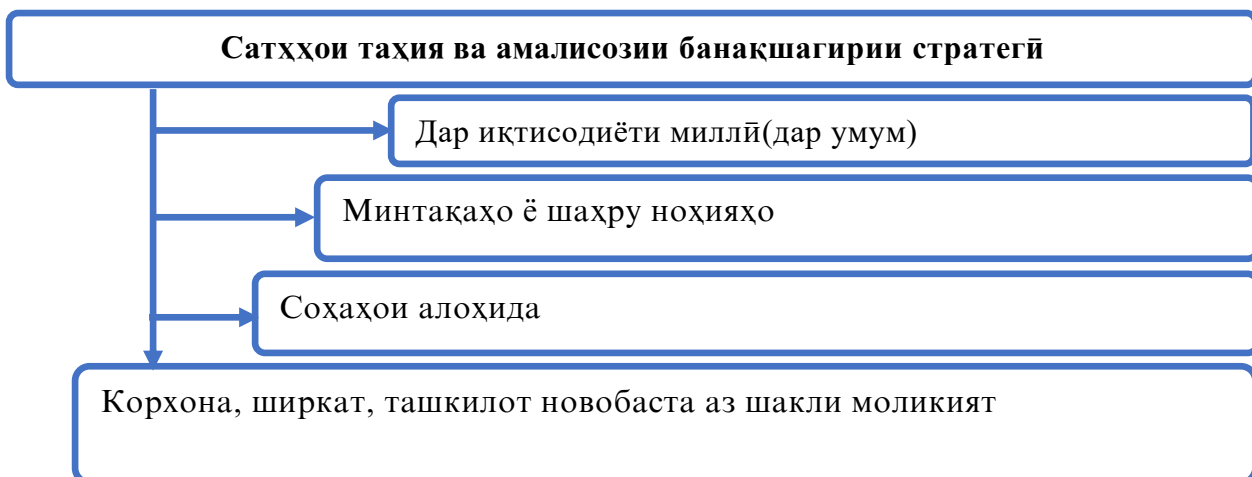
Ба ақидаи мо стратегия ин нақшаи амали маҷмӯӣ барои ноилгардӣ ба ҳадафҳои дарозмуҳлат тавассути тақсими дурусти захираҳо ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии муҳити дохилӣ ва берунӣ мебошад.

Низоми муосири банақшагирии стратегӣ аз соли 1920 оғоз гардида, то ба имрӯз инкишоф ва такмил ёфта истодааст [203].

Худи мафҳуми «идоракунии стратегӣ» бо мақсади равшан кардани тафовут байни идоракунии ҳозира дар сатҳи вазифаҳои алоҳидагии истехсолӣ ва идоракунию истифодаи имкониятҳои дарозмуҳлати рушд, ворид карда шудааст. Тавре дар боло қайд шудааст, истифодаи концепсияи идоракунии стратегӣ дар раванди идоракунии соҳаҳо ва ташкилотҳои тиҷоратӣ ғайритиҷоратӣ аз соли 1950 оғоз мегардад.

Дар яке аз сарчашмаҳо омадааст, ки ташкилот метавонад самаранокии фаъолияти худро таъмин намояд, агар он тавонад муҳити атрофи фаъолият ва мушкилотҳои дарпешистодаро пешгӯӣ кунад, инчунин нақшаи баргарафкунию мутобиқшавиро бо мушкилиҳо таҳия ва амалӣ намояд [189].

Дар ин замина метавон қайд намуд, ки банақшагирии стратегӣ дар сатҳҳои мухталиф таҳия ва амалӣ карда мешавад ва мо онро аз нигоҳи худ дар шакли расм нишон медиҳем ниг: (Расми 1.1).

Расми 1.1. Сатҳҳои таҳия ва амалисозии банақшагирии стратегӣ ва дурнамозӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Омӯзиши расми 1.1. нишон медиҳад, ки банақшагирии стратегӣ дар сатҳҳои гуногун амалӣ карда мешавад, аз ҷумла, дар сатҳи иқтисодиёт дар умум, минтақаҳои алоҳида, соҳаҳои алоҳида ва корхонаву ташкилотҳо новобаста аз шакли моликият.

Вобаста ба ин аз ҷониби мо фикру ақидаҳои олимон ба 3 гурӯҳ ҷудо карда шудааст, аз ҷумла «аҳамияти банақшагирии стратегӣ дар иқтисодиёти миллӣ», «банақшагирии стратегӣ дар сатҳи минтақавӣ» ва «банақшагирии стратегӣ дар корхонаҳо» ниг: ба ҷадвалҳои №1.2., 1.3. ва 1.4.

Ҷадвали 1.2. Мафҳуми «Банақшагирии стратегӣ дар иқтисодиёти миллӣ» аз назари намоёндагони илми иқтисодӣ

Муаллифи таъриф ё сарчашма	Гурӯҳи якум «Банақшагирии стратегӣ дар иқтисодиёти миллӣ»
М.Е.Портер	«Банақшагирии стратегӣ - амал барои рушд ва рақобатпазирии кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ тавассути дастгирии равишҳои маҷмӯӣ, рушди кластерҳо, фароҳам овардани шароити мусоид барои соҳибкорӣ ва нақши давлат дар ин ҷараён мебошад.» [191]
Ю. Шайли	«Банақшагирии стратегӣ - маҷмӯи чораҳо оид ба ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот, гузаронидани таҳлил, таҳияи стратегия ва нақшаи ноилгардӣ ба ҳадафу афзалиятҳо мебошад.» [217]
С.А.Логвинов	«Банақшагирии стратегӣ-ҳамчун фаъолияти амалии инсон дар самти таҳияи дурнамо, нақшаҳо ва барномаҳо, мебошад, ки дар доираи иқтисоду имкониятҳо амалӣ карда мешавад.» [117]
С.Н. Медведева	«Банақшагирии стратегӣ - фаъолияти, ки дар асоси дурнамозии тағйироти эҳтимолии муҳити беруна ва

	имкониятҳои мавҷуда тавассути ҳамоҳангсозӣ ва тақсироти захираҳои барои ноил шудан ба мақсаду вазифаҳои гузошташуда нигаронида шудааст.» [123]
В.Л. Тамбовцев	«Банақшагирии стратегӣ ин раванди таҳияи самтҳои рушди давлат бо назардошти омилҳои беруна ва имкониятҳои дохилӣ мебошад.» [148]
Д. Р. Абдрахманова	«Банақшагирии стратегӣ ин равона кардани саъю кӯшиши иштирокчиёни асосии иқтисодӣ барои ноил шудан ба мақсадҳои дарозмуддати рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ мебошад.» [66]
В.И.Самаруха Т.Г.Краснова	«Банақшагирии стратегӣ-фаъолияте, ки барои муайян кардани мақсадҳои дарозмуҳлати низоми иҷтимоӣ иқтисодӣ равона гардидааст.» [140]
Р.И.Акмаева	«Банақшагирии стратегӣ-фаъолияти илмӣ-амалӣ мебошад, ки аз таҳияи қарорҳои стратегӣ дар шакли пешгӯиҳо, лоиҳаҳои барномаҳо ва нақшаҳо иборат аст.» [60]
Ш. Рахимзода Л.Саидмуродзода Ф.Муминова	«Банақшагирии стратегӣ чун қоида хусусияти думарҳилавӣ дошта, дурнамои умумии дарозмуҳлатро бо дурнамои муфассалтари миёнамуҳлат муттаҳид мекунад.» [138]
З.И. Асророва	«Банақшагирии стратегӣ ин фаъолият оид ба муайян кардани ҳадафҳои стратегии субъектҳои хоҷагидор мутобиқи иқтидор ва имкониятҳо барои ояндаи дарозмуҳлат мебошад. [168]

Дар самти банақшагирии стратегии иқтисодӣ М.Портер яке аз таҳқиқоти муҳимро оид ба Стратегияи рақобатпазир анҷом додааст.

Дар таҳқиқоти худ методҳои гуногуни таҳлили рақобатнокӣ ва татбиқи онҳоро дар низоми банақшагирии стратегӣ мавриди омӯзиш қарор додааст. «М.Портер консепсияи рақобатпазирӣ, ки кишвар метавонад рушди иқтисодӣ худро тавассути соҳаҳои пуриқтидор ва кластерҳо таъмин намояд, таҳия намудааст. Модели «Алмоси Портер» барои муайян кардани таъсири омилҳо, бахусус захираҳо, шароитҳои талабот, стратегияҳои ташкилот ва дастгирии давлатӣ ба рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд» [132].

Дар самти таҳқиқоти банақшагирии стратегӣ Ю.Шайли яке аз олимони барҷаста ба ҳисоб меравад ва аз нигоҳи он дар низоми банақшагирии стратегӣ бояд якчанд масъалаҳо ба инобат гирифта шаванд, бахусус:

- тақмилиқ ва мутобиқгардонӣ бо назардошти таҳаввулот;

- таҳлили доимии хавфҳои берунӣ ва роҳандозии тадбирҳо чихати коҳишдиҳии онҳо;

- бо мақсади тадричан ноил гардидан ба ҳадафҳои дарозмуҳлат тадбирҳои кӯтоҳмуҳлат низ бояд таҳия карда шаванд;

- барои иҷрои мақсадҳои гузошташуда тамоми иштирокчиён бояд масъулияти ягона дошта, мақсадҳои гузошташударо дарк намоянд.

Ҳамин тариқ метавон гуфт, ки Ю.Шайли дар низоми банақшагирии стратегӣ нигоҳи прагматикӣ дошта, бештар ба тадбирҳои амалӣ таваҷҷуҳ мекунад.

Олими рус Логвинов С.А. дар таҳқиқоти худ вобаста ба низоми банақшагирии стратегӣ таваҷҷуҳи бештар ба нақши инсон-роҳбарон дар чараёни таҳия ва татбиқи стратегияҳо равона намудааст. Ба ақидаи он таҳияи банақшагирии стратегии муваффақона бе иштироки фаъоли роҳбарон, ки бояд иштирокчиёно барои татбиқи сифатноки ҳадафҳо ҳавасманд намоянд, ғайриимкон аст. Ҳамзамон Логвинов С.А. «на танҳо таҳияи ҳадафҳои стратегӣ, балки татбиқи муваффақонаи онро муҳим ҳисобида, низоми назорат ва мониторинг, ки имконияти баҳодиҳии мақсадҳои стратегӣ ва ворид намудани тағйироти заруриро дар ҳамаи давраҳои татбиқ дорад, пешниҳод менамояд» [117].

С.А. Логвинов қайд менамояд, ки банақшагирии стратегӣ ҳамчун илм дорои хусусиятҳои зерин мебошад:

- ташаккули дониши соҳавӣ оид ба пешбиниҳои ҳолати интизоршавада дар ояндаи наздик;

- таҳия ва коркарди тадбирҳо ва нишондиҳандаҳои мақсаднок, ки бояд ба онҳо ноил шуд;

- муайян намудани вақти мусоид барои қабули қарори тадбирандешӣ;

- муайян намудани ҳаҷми захираҳои лозима барои амалигардони тадбирҳои пешбинишуда.

Ҳамин тариқ хулоса кардан мумкин, ки С.А.Логвинов банақшагирии стратегиро ҳамчун омили муҳимми таъминкунандаи фаъолияти самараноки корхона дар шароити зудтағйирёбандаи иқтисодӣ меҳисобад.

С.Н. Медведева дар он ақидааст, ки банақшагирии стратегии натиҷабаш бояд дар асоси таҳлили амиқи омилҳои дохилӣ ва берунӣ роҳандозӣ карда шавад. Ҳамзамон барои ноил гардидан ба ҳадафҳои стратегӣ бояд чараҳои татбиқ нозорат карда шуда, сари вақт тағйироти зарурӣ ворид карда шавад. Омӯзиши ақидаи С.Н. Медведева нишон медиҳад, ки барои банақшагирии стратегии муваффақ низоми маҷмӯӣ ва муносибати мутобикшаванда дар заминаи дурнамозӣ ва инноватсия зарур мебошад.

Ш. Раҳимзода, Л. Саидмуродзода, Ф.Муминова дар таҳқиқоти худ кайд менамоянд, ки барои ноил гардидан ба мақсадҳои дарозмуҳлат муайян намудани марҳилаҳои нисбатан кӯтоҳ, ки хусусияти хоси худро доранд зарур мебошад. Вобаста ба ин нақшаҳои стратегии дарозмуҳлат (масалан барои 5 сол) бо нақшаҳои миёнамуҳлат талъам мебошад, ки имконияти бозгардонии уфуқи банақшагириро дар мавриди зарурияти таҷдиди гурӯҳи афзалиятҳо ва нишондиҳандаҳои умумӣ доранд. Аз ин рӯ банақшагирии стратегӣ чун қоида хусусияти думарҳилавӣ дошта, дурнамои умумии дарозмуҳлатро бо дурнамои муфассалтари миёнамуҳлат муттаҳид мекунад [138].

Дар заминаи омӯзиши ақидаи олимон дар самти банақшагирии стратегии иқтисодӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки банақшагирии стратегӣ ҳамчун унсурҳои муҳим барои таъмини устувории дарозмуҳлати макроиқтисодӣ ва ноил гардидан ба ҳадафҳои гузошташуда баромад мекунад. Раванди мазкур асосан бо таҳлили вазъи воқеии иқтисодӣ, дурнамозии равандҳои минбаъда ва таҳияи стратегия барои баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар анҷом дода мешавад.

Ҳамин тариқ мо метавонем мафҳуми банақшагирии стратегии иқтисодиётро чунин баён намоем. Банақшагирии стратегии иқтисодиёт ин раванди мақсадноки сиёсати дарозмуҳлати давлат буда, барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва институтсионалии кишвар равона карда шудааст.

Ҳоло нуқтаи назари олимонро дар самти банақшагирии стратегии корхонахоро дар ҷадвал дида мебароем, Ниг: ба Ҷадвали №1.3.

Ҷадвали 1.3. Мафҳуми «банақшагирии стратегӣ дар сатҳи минтақавӣ» аз назари намояндагони илми иқтисодӣ

Муаллифи таъриф ё сарчашма	Гурӯҳи дуум «Банақшагирии стратегӣ дар сатҳи минтақавӣ»
Х.Д. Батуров М.Д. Тошматова	«Ташаккул ва роҳандозии банақшагирии стратегиро ҳамчун омили дигаргунсозии низоми иҷтимоӣю иқтисодӣ баҳо дода, қайд менамоем, ки объекти банақшагирии стратегии минтақавӣ бояд рушди устувори иҷтимоӣю иқтисодии низоми минтақавӣ бо назардошти иқтидор ва муҳити институтсионалии он бошад.» [73]
И. Николаев А.Точилкина	«Банақшагирии стратегӣ - симои амалҳои ташкилӣ ва равишҳои идоракунии мебошад, ки барои ноил шудан ба вазифаҳо ва ҳадафҳои кишвар истифода мешаванд.» [128]
В.Е. Рохчин В.А. Гневко	«Дар асоси моҳият ва принципҳои асосии ташаккули стратегияи рушди иҷтимоӣю иқтисодии минтақа метавон гуфт, ки муайян намудани ҳадафҳои стратегӣ ва механизмҳои ноил шудан ба онҳо амалӣ намудани корҳои махсуси дорой хусусияти пешгӯию таҳлилиро тақозо менамояд.» [137]
Ш.Ю. Акилджонова	«Банақшагирии стратегии минтақавиро ҳамчун падида нав дар шароити таҳаввулоти зудтағйирёбанда барои муайянқунии хавфҳои эҳтимоӣ ва истифодаи имкониятҳо меҳисобад.» [167]
А.Л.Гапоненко	«Банақшагирии стратегӣ маҷмӯи қоидаҳо барои қабули қарорҳо мебошад, ки дар фаъолият бояд роҳандозӣ карда шавад.» [86]
И.С. Тургенева	«Банақшагирии стратегӣ – қабули қарорҳои дарозмуҳлат вобаста ба дурнамои стратегӣ, азнавтақсимқунии захираҳо ва мутобиқсозии низом ба муҳити беруна ва дохилӣ мебошад.» [152]
Ш.Б. Джонмамадов Х.Х. Джураева	«Банақшагирии соҳаҳои муайяни иқтисодиёти минтақа муҳим ба ҳисоб рафта, барои расидан ба ҳадафҳои гузашташуда зарур мебошад.» [94]
М.Т. Каримова У.С. Воҳидзода	«Рушди мутавозунии минтақаҳо бояд ҳамчун самти банақшагирии стратегӣ барои идорақунии самараноки рушди иқтисоди минтақа, таъмини баробарии минтақаҳо ва аҳоли ба сарчашмаҳои рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ баррасӣ карда шавад.» [107]
Г.Х. Батов	«Банақшагирии стратегӣ-маҷмӯи амалҳо мебошад, ки аз ҷониби субъект барои ноил гардидан ба мақсадҳои муайян роҳандозӣ карда мешавад.» [80]

А.А. Бойматов	«Нақшакашии стратегӣ дар назарияи иқтисодиёти минтақавӣ унсури марказии низоми идоракунии стратегии давлатро ташкил медиҳад.» [70]
А.Х.Авезов М.Азимова	«Банақшагирии стратегӣ-ҳалли масъалаҳои стратегӣ ва ниҳоят муҳим барои рушди устувори иқтисодии минтақа ба ҳисоб меравад.» [63]

А.Л.Гапоненко дар таҳқиқоти худ банақшагирии стратегиро ҳамчун омили муҳими идоракунии ҳисобида, қайд менамояд, ки бе тағйироти назарраси принципҳо ва афзалиятҳо дар ташкили фаъолияти мақомоти идоракунии минтақавӣ роҳандозии он ғайриимкон аст. Ин амал тақсимои вазифаҳои банақшагирии стратегиро байни намояндагон ва мақомоти иҷроия, инчунин ҷалби ҷомеаро талаб мекунад. А.Л.Гапоненко давраҳои банақшагирии стратегии иқтисодии рушди минтақахоро ба 7 марҳила ҷудо намудааст.

- Муайян кардани мақсадҳои рушд.
- Таҳлили муҳити берунаи рушди минтақа.
- Муайян кардани тарафҳои қавӣ ва заифи миинтақа.
- Истифодаи афзалиятҳои мавҷуда ва таъсиси афзалиятҳои нав.
- Таҳияи консепсия ва стратегияи рушд.
- Таҳияи нақшаи мушаххаси амал ва татбиқи стратегия.
- Таҳлили самаранокӣ ва смарабахшӣ, тақмили мақсадҳо ва унсурҳо барои ноил гардидани онҳо [86, с. 40-53].

Авезов А.Х. ва Азимова М. Дар таҳқиқоти худ қайд менамоянд, ки яке аз марҳилаҳои асосии таҳияи нақшаи стратегӣ ин муайян кардани стратегияи асосии рушд мебошад. Ин пеш аз ҳама таҳияи самтҳои асосӣ-стратегӣ барои ҳалли масъалаҳои стратегӣ ва ноил гардидан ба онҳо ба ҳисоб меравад. Дигар раванд ин марҳилаи ниҳойӣ, яъне муайян кардани вазифаҳои мушаххас, ки бояд дар муҳлати муайян анҷом дода шаванд. Дар раванди яқум, ки ҳангоми таҳияи нақшаҳои стратегии рушд анҷом дода шавад, ин таҳлили ҳаматарафа вазъи иҷтимоию иқтисодии минтақа барои баҳогузорию воқеӣ мебошад. Барои ин метавон методҳои гуногун

ба монанди методи рақобатпазирии М.Портер, PEST-таҳлил, SWOT – таҳлил ва дигар таҳлилҳоро истифода кард.

Ашинова М.К., Чиназирова С.К., Ешугова С.К., Гишева С.Ш. дар таҳқиқоти худ чунин хусусиятҳои хоси банақшагирии стратегии минтақавиро қайд намудаанд: «аз ҷумла диққат додан ба муҳлат ё давра; тавачҷуҳ барои иҷрои мақсадҳои калидӣ, ки аз он мавҷудияти низом ва рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ вобаста аст; таъмини таносуби мақсад бо ҳаҷми захираҳо, ки барои ноил гардидан ба ҳадафҳои муайянгардида зарур аст; ба инобат гирифтани таъсири омилҳои беруна, аз ҷумла омилҳои мусбӣ ва манфӣ ва таҳияи чорабиниҳо барои бартараф кардан ё коҳиш додани таъсири онҳо; пешгӯии тағйироти муҳити беруна ва дохилӣ ва мутобиқ шудан ба онҳо» [52, с. 342-348].

Ба ақидаи мо олимони мазкур хусусиятҳои хоси банақшагирии стратегиро дуруст муайян намудаанд ва онҳо барои самаранокии низом ва ноил гардидан ба ҳадафҳои гузошташуда мусоидат менамояд. Лекин бояд гуфт, ки яке аз унсурҳои муҳими банақшагирии стратегӣ ин мониторинг ва назорат ба ҳисоб меравад. Маҳз мониторинг имконияти баҳодихии раванди татбиқи ҳадафҳои стратегӣ ва такмили онро ҳангоми зарурат дорад.

Ба андешаи Фетисов Г., хусусиятҳои хоси нақшаи стратегии рушди иҷтимоӣ иқтисодии минтақаҳо инҳоро дар бар мегиранд: [155, с. 267].

«• нишон додани ҷиҳатҳои қавӣ ва заифи иқтисоди минтақа, хоҳиши таҳким, рушд ва ташаккули афзалиятҳои рақобатии минтақа;

• муайян намудани ғояҳо ва принципҳои, ки истехсолкунандагони молу хизматрасонӣ, сармоягузoron, маъмурият ва аҳоли барои рушди ояндаи ҳудуди кишвар роҳнамоӣ мекунанд».

Ходиев Д. А. Дар доираи таҳқиқоти худ татбиқи стратегияро ба якҷанд марҳила ҷудо менамояд: [159, с. 20-29].

Марҳилаи аввал: омӯзиши амиқи вазъи муҳити зист ва самти ҳадафи стратегияи интихобшуда. Дар ин марҳила вазифаҳои зерин ҳал карда мешаванд:

- аниқ намудани моҳияти мақсадҳои ба миён гузошташуда, самтҳои интихобшуда, дуруст ва мувофиқати онҳо ба ҳамдигар, инчунин ҳолати муҳит;
- дастрас намудани идеяи нақшаи стратегӣ ба чома бо мақсади омода намудани шароит барои ҷалби он дар раванди татбиқи стратегия.

Марҳилаи дуюм: кор карда баромадани маҷмӯи тадбирҳо оид ба самаранок истифода бурдани захираҳои мавҷуда. Дар ин марҳила баҳодиҳии захираҳо, тақсимот ва ҳамоҳангсозии онҳо бо стратегия гузаронида мешавад. Барои ин барномаҳои махсус тартиб дода мешаванд, ки татбиқи онҳо бояд ба инкишофи иқтисодии захираҳои минтақавӣ мусоидат кунанд.

Дар марҳилаи сеюм, роҳбарият барои ворид намудани тағйирот ба сохтори ташкилӣ қарор қабул мекунад.

Марҳилаи чорум ворид намудани тағйиротҳоро дар бар мегирад, ки бидуни он ба татбиқи стратегия шурӯъ кардан ғайриимкон аст.

Марҳилаи панҷум ин ислоҳ кардани нақшаи стратегӣ бо назардошти шароит мебошад.

Аммо, масъулони минтақавӣ бештар ба мисли «бригадаҳои оташнишонӣ» амал мекунанд. Масъалаҳои стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа бештар ба замина гузошта мешаванд. Дар ин сурат азму иродаи муайяни сиёсии сохторҳои маҳаллӣ лозим аст, ки вазифаҳои рушди иқтисодии минтақаро ба дасти худ гиранд. Рушди минтақаро тавассути доираи васеи амалҳои мушаххас идора кардан мумкин аст.

Стратегияи рушди минтақавии кишвар дар байни минтақаҳо гуногун аст. Ин ба фарқи калони байни минтақаҳо аз ҷиҳати захираҳо, сохти иқтисодӣ, дараҷаи тараққиёти соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ, суръати афзоиши иқтисодӣ ва ғайра вобаста аст. Бинобар ин,

стратегия аз як тараф ҳадафу вазифаҳои асосии рушди давлатро барои як давраи муайян ташкил диҳад, аз тарафи дигар, барои таҳияи як қатор стратегияҳои мутавозини иқтисодӣ тараққиёти хоси минтақаҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Дар асоси моҳият ва принципҳои асосии ташаккули стратегияи рушди иҷтимоӣ иқтисодии минтақа метавон гуфт, ки муайян намудани ҳадафҳои стратегӣ ва механизмҳои ноил шудан ба онҳо амалӣ намудани корҳои махсуси дорой хусусияти пешгӯӣ таҳлиро тақозо менамояд.

Таҳлилҳои ақидаи олимони нишон медиҳанд, ки банақшагирии стратегияи минтақавӣ барои таъмини рушди мутавозунии минтақаҳо ва дар маҷмӯъ таъмини вазъи макроиқтисодии кишвар нақши калидӣ дорад. Бо назардошти омӯзиши таҳқиқоти олимони дар ин раванд ҳулоса карда мешавад, ки барои таъмини иҷрои сифатноки ҳадафҳои гузошташуда ба инобат гирифтани вазъи иҷтимоӣ ва имкониятҳои маҳал зарур арзёбӣ мегардад.

Дар маҷмӯъ чунин назария оид ба мафҳуми банақшагирии стратегияи минтақавӣ пешниҳод мегардад. Банақшагирии стратегияи минтақавӣ ин дар асоси омӯзиши хусусиятҳои хоси минтақа ва истифодаи самараноки иқтидорҳо ва имкониятҳои он таҳия намудани нақшаҳо чӣхати рушди минбаъдаи минтақаҳо бо мақсади фароҳам овардани шароит мусоид барои зиндагии шоистаи аҳолии минтақа мебошад.

Ақунун ақидаи мафҳуми аҳмияти банақшагирии стратегӣ дар корхонаҳоро таҳлил мекунем, ки дар ҷадвали 1.4. оварда шудааст, Ниг: ба Ҷадвали 1.4.

Ҷадвали 1.4. Мафҳуми «Банақшагирии стратегӣ дар корхонаҳо» аз нуқтаи назари намоёндагони илми иқтисодӣ

Муаллифи таърифи сарчашма	Гуруҳи сеюм «Банақшагирии стратегӣ дар корхонаҳо»
И. Ансофф	«Банақшагирии стратегӣ маҷмӯи қоидаҳо барои қабули қарорҳо мебошад, ки ташкилот онҳоро дар фаъолияти худ роҳнамоӣ мекунад.» [55]

Ч. М.Хиггенс	«Банақшагирии стратегӣ ин раванди муайян намудани ҳадафҳо ва афзалиятҳо тавассути омӯзиши муҳити дохила ва беруна мебошад.» [188]
М. Трейси Ф. Вирсема	«Банақшагирии стратегӣ ин амалест, ки роҳандозии дуруст ва тадриҷии он барои нигоҳдории мавқеи пешсафии корхона дар бозор мусоидат менамояд.» [151]
С. М. Заверский	«Банақшагирии стратегиро барои ҳалли доираи васеи масъалаҳои идоракунии аз рушди ширкатҳои алоҳида (дар сатҳи микро) то рушди кулли иқтисодиёт (сатҳи макро) истифода бурдан мумкин аст.» [97]
И.Г. Кондратова	«Банақшагирӣ ҳамчун омили асосии фаъолияти корхонаҳо барои қабули қарорҳо, бахусус муайянкунии мақсад ва вазифаҳо, баррасии вариантҳои гуногун ва қабули яке аз вариантҳои оптималӣ мебошад.» [101]
Г. Я.Голдштейн	«Фаъолияте, ки дар асоси дурнамозозии тағйироти эҳтимолии муҳити беруна ва имкониятҳои мавҷуда тавассути ҳамоҳангсозӣ ва тақсимои захираҳо барои ноил шудан ба мақсаду вазифаҳои гузошташуда нигаронида шудааст.» [89]
Э. Касселс	«Стратегия пеш аз ҳама модели рафторест, ки ташкилот барои ноил шудан ба мақсадҳои дарозмуддати худ аз он пайравӣ мекунад.» [177]
Е.В.Чмышенко	«Банақшагирии стратегӣ-ҳамчун вазифаи муҳими идоракунии корхона ба рақобатпазирии маҳсулоти корхона таъсири бевосита мерасонад ва имкон медиҳад, ки ба муҳити мунтазам тағйирёбандаи бозор мутобиқ шавад.» [162]
В.А.Андреев	«Банақшагирии стратегиро ҳамчун қисми асосии фаъолияти идоракунии корхона ҳисобида, қайд менамояд, ки бе ин фаъолияти муваффақона дар шароити иқодисоди бозорӣ ғайриимкон аст.» [65]
Н.И.Хромов	«Банақшагирии стратегӣ-ин чараёни омӯзиши вазъи ҳозира ва ояндаи корхона, муайян кардани ҳадафҳо ва таҳияи стратегия барои расидан ба онҳо, инчунин баҳодихии натиҷаҳои бадастомада мебошад.» [158]
В.А.Семидоцкий В.Э. Гарьковенко	«Банақшагирии стратегӣ ин чараёни муайянкунии мақсадҳои корхона, захираҳои зарурӣ барои ноилгардии онҳо ва сиёсати ба даст овардан ва истифодаи ин захираҳо мебошад.» [146]
Е.Ю. Дролова М.А. Зайцев	«Банақшагирии стратегӣ ҳамчун омили муҳими самаранокии бучети корхонаҳо мебошад.» [95]
Д.Ч.Хукматов	«Банақшагирӣ – барои муқаррар кардани ҳадаф, дарёфт кардани роҳҳои беҳтарини ноилгардӣ ба он ва интиҳоби роҳҳои муносиби иҷрои он дар корхона нигаронида шудааст.» [173]

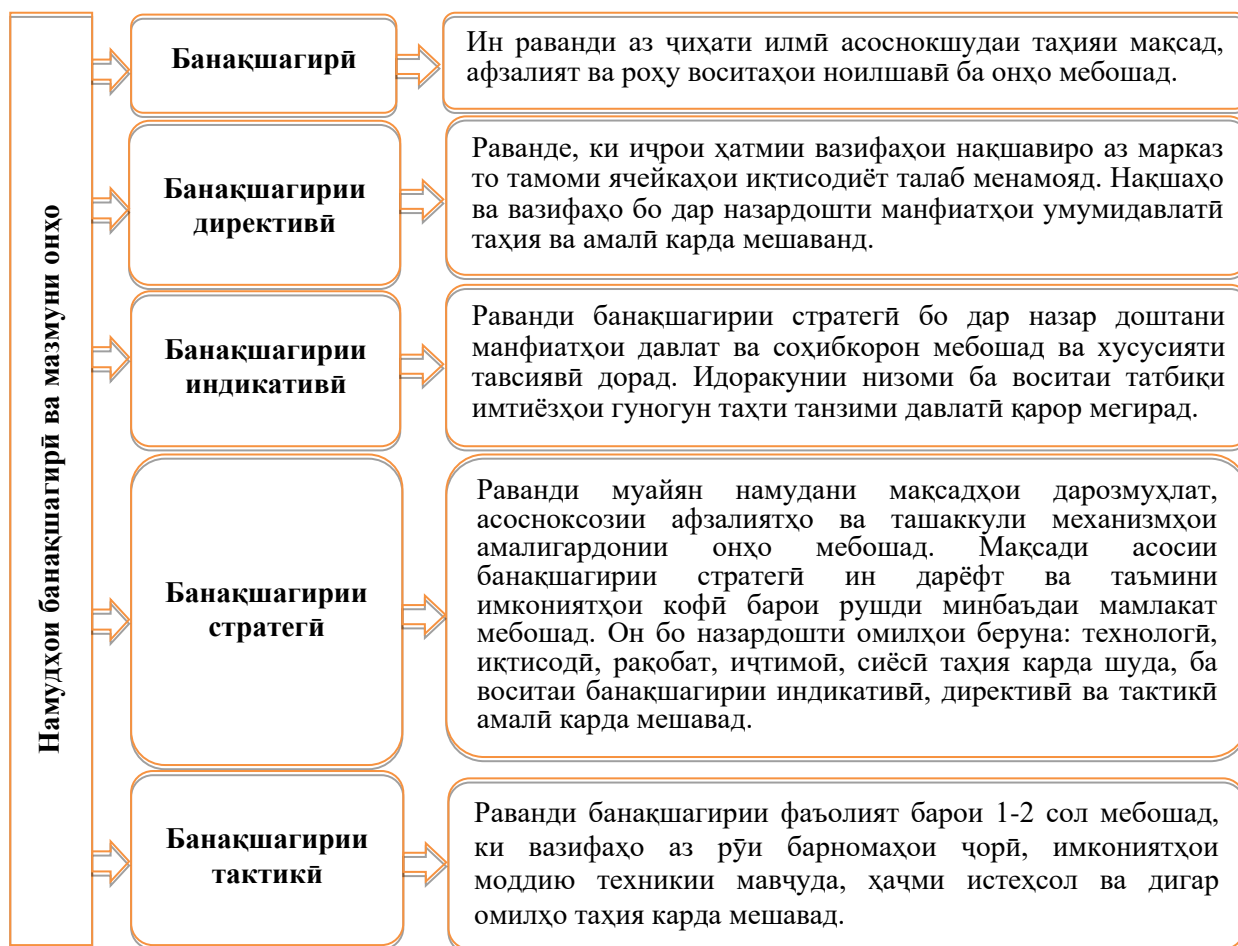
Д.Ч.Хукматов қайд менамояд, ки: «...яке аз унсурҳои асосии низоми бучетикунонӣ ин банақшагирии стратегӣ ба ҳисоб меравад» [173].

Банақшагирӣ –раванди қабули қарорҳои идоракунии стратегӣ (ба оянда нигароншуда) мебошад. Дар шароити бӯҳрон банақшагирии стратегӣ воситаи самараноки иҷрои назорати дохилӣ аст, зеро он барои сари вақт назорат намудани пастшавии хавфи ба миён омадани вазъи бӯҳронӣ дар корхона замина фароҳам меорад, инчунин бунёди таъминоти иттилоотӣ-таҳлилӣ, ки ба қабули қарорҳои ба коҳишдиҳии пайомадҳои манфии вазъи бӯҳронӣ мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ Д.Ҷ.Ҳукматов нақши банақшагирии стратегиро дар ташаккули бӯҷет муҳим меҳисобад.

Дар асоси омӯзиши ақидаҳои олимон дар самти банақшагирии стратегии корхонаҳо мо метавонем қайд кунем, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ корхонаҳо бояд нақшаҳои асоснок дошта бошанд.

Хулоса банақшагирии стратегӣ дар сатҳи корхонаҳо ин муайян кардани мақсадҳои дарозмуҳлати корхона ва таҳияи нақшаҳо барои ноилгардӣ бо назардошти муҳити дохилӣ ва берунӣ барои таъмини рушд ва рақобатпазирӣ мебошад.

Бо назардошти омӯзиши нуктаи назари олимони соҳаи иқтисод оид ба мафҳуми банақшагирии стратегӣ, зарур мешуморем, ки сохтору шаклҳои банақшагирии стратегӣ, инчунин мазмуни онҳоро дар шакли расм нишон диҳем Ниг: (Расми 1.2).

Расми 1.2. Намудҳои банақшаگیرӣ ва мазмуни онҳо

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои интернетӣ

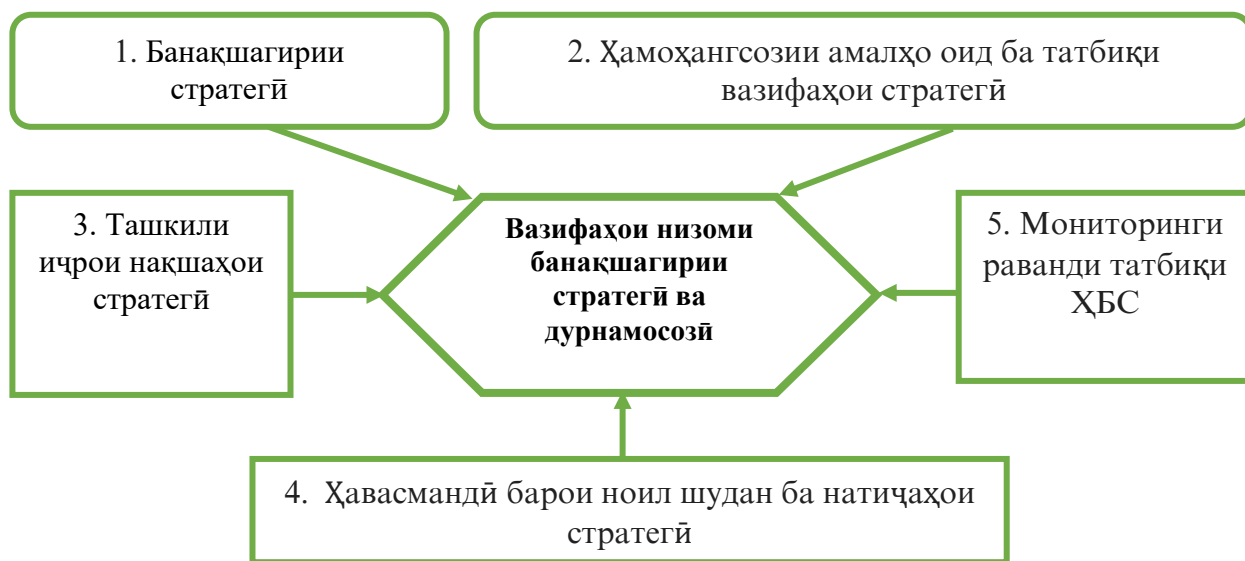
Дар заминаи омӯзиши расми 1.2. хулоса кардан мумкин аст, ки банақшаگیرӣ мафҳуми умумӣ буда, вобаста ба хусусиятҳои хоси низоми иқтисодӣ ба банақшагирии директивӣ, индикативӣ, стратегӣ ва тактикӣ ҷудо мешавад.

Ҳадафи таҳқиқоти мо омӯзиш ва асосноккунии заминаҳои назариявӣ амалии низоми банақшагирии стратегӣ мебошад, ки мо ҷанбаҳои назариявии онро аз нуктаи назари олимони дида баромадем.

«Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ, банақшагирии стратегӣ – банақшагирии самтҳои асосии фаъолияти ҳамаи соҳаҳо бо мақсади муайяннамӣ ва амалисозии ҳадафу афзалиятҳои рушд, таҳияи усулу воситаҳо барои ноилшавӣ ба мақсадҳои стратегӣ ва арзёбии натиҷаҳои бадастомада мебошад» [10].

Омӯзиш нишон дод, ки мафҳумҳои овардашуда бо якдигар ҳаммонанд ба ҳисоб мераванд ва муҳаққиқон бо назардошти мавзӯи таҳқиқотии худ то андозае гуногун шарҳ додаанд. Моҳияти асосӣ дар он ба ҳисоб меравад, ки низоми мазкур ҳамчун заминаи муайянсозии ҳадафҳо ва самтҳои ноилгардӣ ба онҳоро тавсиф мекунад.

Вазифаҳои асосии низоми банақшагирии стратегиро дар расми 1.3. нишон медиҳем.

Расми 1.3. Вазифаҳои низоми банақшагирии стратегӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Омӯзиши расми 1.3. нишон медиҳад, ки банақшагирии стратегӣ вазифаҳои муҳимро иҷро менамояд, аз қабili муайянкунии ҳадафҳои стратегӣ ва мониторинги раванди татбиқи он. Бояд қайд намуд, ки тавассути стратегия ҳадафу афзалиятҳои миллии роҳандозӣ мегардад.

Банақшагирии стратегия иҷрои чунин зерфунксияҳоро ба мисли мониторинги ҳолати низоми минтақавӣ, таҳлил ва арзёбии маълумот ва дурнаморо дар бар мегирад.

Ташкили татбиқи нақшаҳои стратегӣ аз ташаккули иқтисодии ояндаи кишвар ва ҳамоҳангсозии низоми идоракунӣ бо стратегияи интихобшудаи рушд иборат аст. Масъалаҳои идоракунӣ стратегӣ аксар вақт натиҷаи омилҳои сершумори беруна мебошанд. Дар ин росто барои роҳ надодан ба хатоӣ дар раванди интихоби стратегия бояд муайян

кард, ки кадом омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, илмию техникӣ, иҷтимоӣ ва ғайра ба дурнамои кишвар таъсир мерасонанд.

Асоси банақшагирии стратегиро маҷмӯи ҳуҷҷатҳои стратегӣ: иҷтимоӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва ғайра дар бар мегиранд. Чунин фаровонии омилҳо боиси тағйир додани якҷанд стратегияҳои асосӣ мебошад, ки ҳар кадоме аз онҳо танҳо дар вазъияти муайян самаранок мебошанд. Вобаста ба ин муҳим аст, ки сабабҳои интихоби вариантҳои алоҳида баррасӣ карда шаванд.

Дар назарияи иқтисодӣ оид ба фаҳмиши стратегия ду ақидаи ба ҳам зид мавҷуд аст. Ақидаи якум, «стратегия - нақшаи мушаххаси дарозмуддат барои расидан ба ҳадафи мушаххас ва ташаккули стратегия - раванди дарёфти ҳадафи мушаххас ва тартиб додани нақшаи дарозмуддат мебошад.» [147, с. 37]. Ин ақида ба он асос ёфтааст, ки тамоми тағйиротҳои пешгӯишаванда дар худ сифати маҳдудиятро касб мекунад ва зери назорату идоракунӣ қарор мегирад.

Дар мавриди дуюм, стратегия самти дарозмуддати сифатан муайяншудаи рушд доништа мешавад, ки бояд низомро ба мақсади интихобшуда расонад [147, с. 38].

Дар ин росто стратегия дар баробари муайянкунии ҳадафҳо ва интихоби роҳҳои расидан ба онҳо, ҳамчун механизми қабули қарорҳо вобаста ба таҷдиди назар кардани вазифаҳои интихобшуда дар мавриди дигаргуншавии вазъият ба ҳисоб меравад. Стратегия барои оянда таҳия шуда, дар он чорабиниҳои мушаххас муайян ва амалӣ карда мешавад.

Низоми банақшагирии стратегӣ дорои якҷанд хусусиятҳои хос мебошад, ки дар расми 1.4. пешниҳод гардидааст, Ниг: ба расми 1.4.

Расми 1.4. - Хусусиятҳои хоси низоми банақшагирии стратегӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегияи рушди кишварро конунгузорӣ муайян мекунад ва меъёри миллии таҳияи стратегияҳои дахлдори рушди ҳудудҳои он мебошад. Аммо, имрӯз, на ҳама сохторҳои маҳаллӣ аз зарурат ва аҳамияти банақшагирии стратегӣ огоҳанд.

Дар низоми банақшагирии стратегӣ раванди таҳияи нақшаи стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ аз якчанд марҳила иборат аст:

1. Арзёбии дараҷаи рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар, инчунин хусусиятҳои ҳудуд ва ҳаҷми захираҳо.

2. Ташаккули концепсияи рушди иқтисодиёт, таҳияи сценарияҳои навсозии иқтисодиёт бо мақсади мутобиқ гардонидани он ба низоми нави муносибатҳои беруна.

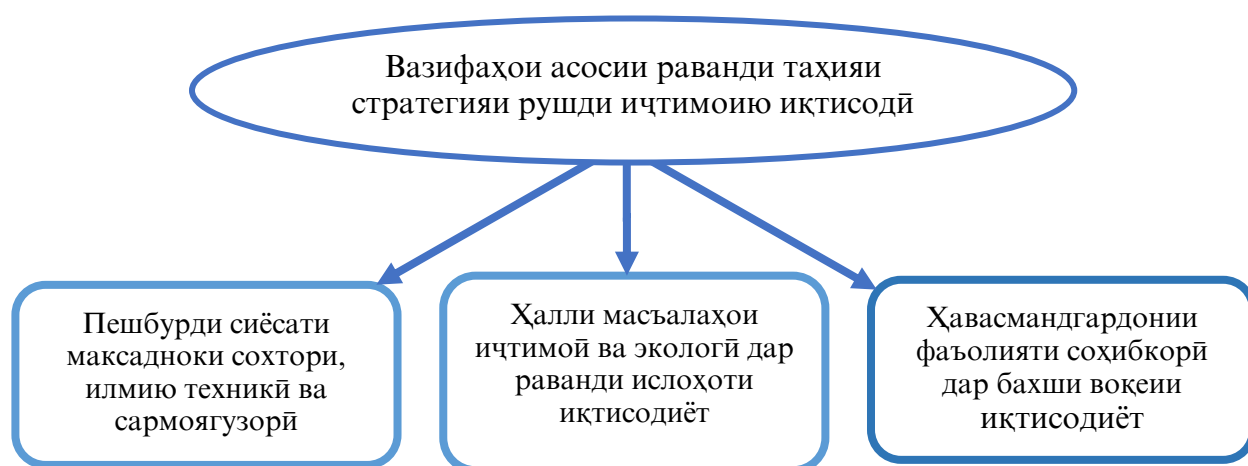
3. Интихоб ва асосноккунии самтҳои минбаъдаи рушд.

Нуқтаи ибтидоии таҳияи концепсияи рушди иқтисод муайян намудани ҳадафҳои стратегӣ ва афзалиятҳои соҳавӣ мебошад.

Мақсади асосии низоми банақшагирии стратегӣ равона кардани саъю кӯшиши иштирокчиёни асосии иқтисодиёт барои ноил шудан ба мақсадҳои дарозмуддати рушди иҷтимоию иқтисодӣ мебошад [66, с. 136-140].

Ҳар як стратегия ба принципҳои умумӣ асос ёфтааст, ки дар асоси онҳо қарорҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои ҳамохангшуда ва муташаккил дар давраҳои дарозмуддат пешбинӣ шудаанд, қабул карда мешаванд.

Вақтҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақилии минтақаҳо ба таври назаррас афзоиш ёфта, минтақаҳо барои натиҷаҳои рушди иқтисодӣ бештар масъуланд. Вазъи иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо ҳам бо омилҳои объективӣ (шароити макроиқтисодӣ, мавқеи минтақа дар тақсимои ҷамъиятии меҳнат, сохтори соҳавӣ, ҷойгиршавии ҷуғрофӣ, захираҳои табиӣ) ва ҳам омилҳои субъективӣ ва пеш аз ҳама бо усулҳои идоракунии минтақавӣ муайян мекунанд. Дар шароити душвори рафъи бӯҳронҳо ҳамон худудҳое, ки усулҳои самарабахшро истифода мебаранд, бартарӣ пайдо мекунанд. Вазифаҳои асосии раванди таҳияи стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодиро дар расми 1.5. нишон дода шудааст. Ниг: ба расми 1.5.

Расми 1.5. Раванди таҳияи стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва вазифаҳои асосии он

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тавре аз расми 1.5. бар меояд дар раванди таҳияи стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ омилҳои мусоидаткунандаи рушди устувор замина мегузоранд.

Ҳамин тавр, мувофиқи назарияҳои тавсифшудаи низоми банақшагирии стратегӣ, ҳар як стратегия дар раванди таҳия бояд бо мундариҷаи мушаххас пур карда шавад ва ҳатман унсурҳои мазкурро дар бар гирад:

- санҷиши мувофиқати стратегия ба ҳадафҳои рушд;
- муқоисаи дараҷаи рушд бо марҳалаҳои дахлдори давраи иқтисодии низоми иқтисодӣ;
- муқаррар намудани муҳлати ҳалли масъалаҳо;
- муайян намудани талабот ба захираҳо.

Имрӯз, моҳияти банақшагирии стратегӣ дар ташаккул ва татбиқи стратегияи рушди кишвар дар асоси равандҳои мониторинг ва арзёбии доимии тағйирот бо мақсади таъмини фаъолияти самаранок бо дарназардошти тағйирёбии муҳит таъмин карда мешавад.

Дар шароити рушди зеҳни сунъӣ ва рақамикунонӣ ҷустуҷӯи роҳҳои нави муътадил гардонидани рушд ва баланд бардоштани рақобатнокии истеҳсолоти миллий торафт тезу тундтар мегардад.

Дар маҷмӯъ мафҳуми низоми банақшагирии стратегиро метавон гуногун шарҳ дод, зеро муайян кардани назарияи ягона тибқи ақидаи олимони дар боло зикргардида нисбатан мушкил мебошад.

Зеро, бо назардошти тамоюлҳои ҷаҳон ва ба миён омадани самт ё соҳаҳои алоҳида дар фаъолияти хоҷагидорӣ он мафҳумҳое, ки дар асри гузашта олимони таълиф карда буданд коста ба ҳисоб рафта, тақмили заминаи назариявии он зарур арзёбӣ мегардад.

Дар заминаи омӯзиши ақидаи донишмандон вобаста ба мафҳуми низоми банақшагирии стратегӣ мо мафҳуми зеринро пешниҳод менамоем. Низоми банақшагирии стратегӣ – раванди таҳлили маҷмӯии аз ҷиҳати илмӣ асоснокшудаи ҳадафу афзалиятҳои дарозмуҳлат ва

роҳҳои ноилшавӣ ба онҳо мебошад, ки захираву имкониятҳои мавҷуда ва хавфҳои эҳтимолиро барои таъмини рушди устувори давлат, минтақа, соҳа ва корхона ба инобат мегирад.

Аз нигоҳи дигар банақшагирии стратегӣ ин идоракуниё мебошад, ки фаъолияти низоми ҳудудиро ба дархостҳои мақсаднок равона мекунад, ба тағйироти муҳити берунаи чандирӣ вокуниш нишон медиҳад ва барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ дар асоси афзалиятҳои рақобатпазир тадбирҳо меандешад, ки дар якҷоягӣ ин тадбирҳо рушди устувори низомро дар марҳилаҳои дарозмуддат таъмин менамояд.

Хулосаи зербоб

Дар асоси омӯзиши мавқеи донишмандон дар самти мафҳуми назариявии низоми банақшагирии стратегӣ муайян гардид, ки то инҷониб дар таҳқиқотҳои илмӣ назарияҳои гуногун дар самти банақшагирии стратегӣ пешниҳод шудаанд. Зарурияти гузаронидани таҳқиқотҳои иловагӣ оид ба мафҳум ва моҳияти банақшагирии стратегӣ ҷой дорад.

Дар мафҳуми назарияи мазкур омӯзиши амиқ ва маҷмӯавӣ зарур мебошад, зеро дар шароити зудтағйирёбандаи иқтисоди ҷаҳон ва номуайянии муносибатҳо байни кишварҳои абаркудрат роҳандозии низоми муосири банақшагирии стратегӣ дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ нақши калидӣ дорад.

1.2. Усулҳо ва принципҳои низоми банақшагирии стратегӣ

Дар раванди таҳияи банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар интихоби дурусти усулҳо ва меъёрҳои банақшагирии стратегӣ бисёр муҳим мебошад, зеро дар бештари мавридҳо усул ва меъёри истифодагардида имконият медиҳанд, ки нишондиҳандаҳо ва муҳити таъсиррасон дақиқу пурра арзёбӣ шуда, расидан ба ҳадафҳои гузошташуда осон гардад.

Ҳамзамон ҷанбаҳои мухталиф ва усулҳои меъёрҳои банақшагирии стратегӣ ба таҳқиқоти як қатор олимон, аз ҷумла: К.Боумэн [71], О.С. Виханский [85], С.Р. Хачатрян [157], Г. И. Краснов [106], Д.Д. Вачугов

[81], В.В. Иванов [98], Г. В. Федотова [156], С. А. Логвинов [117], А.Г. Атаева [67], Қ.Искандаров [100] ва Д. А. Ходиев [159] асос меёбад.

Аммо, бо назардошти тамоюлҳои ҷаҳонишавӣ, пайдо гардидани самту механизмҳои нави муносибатҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, дипломатӣ, инчунин авҷ гирифтани мушкилоти фаромиллӣ, бахусус масъалаи худтаъминкунӣ дар шароити рақобат ва норасоии захираҳои табиӣ, тиббӣ, техникаю технологӣ, илмию коммуникатсионӣ, масъалаи дарёфт ва коркарди усулҳо ва меъёрҳои наву муосири банақшагирии стратегӣ ба миён меояд. Дар ҳамин замина, ташкилотҳои байналмилалӣ ва кишварҳои ҷаҳон барои дарёфту коркарди усулҳо ва меъёрҳои банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ мутобиқ ба талаботи замони муосир талош варзида истодаанд.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, ки дар марҳилаи навини ташаккулёбии низоми банақшагирии стратегӣ қарор дорад, арзёбии меъёрҳо ва усулҳои банақшагирии стратегӣ, инчунин мутобиқгардонии онҳо ба талаботу шароити муносибатҳои имрӯзаи иқтисодӣ муҳим мебошад. Зеро, дар марҳалаи кунунии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ заминаи ибтидоии методӣ, ҳуқуқию меъёрии худро дорад, вале он ба тамоюли имрӯзаи ҷаҳонишавии иқтисодиёти беруна бояд мутобиқ карда шавад.

Ба андешаи мо дар низоми банақшагирии стратегӣ то ҳол мушкилии муайян намудани вобастагии байниҳамдигарии иҷроии ҳуҷҷатҳои стратегӣ, тафовути байни вазифаҳо ва захираҳо, бахусус захираҳои молиявӣ, кадрӣ, техникаю технологӣ, имкониятҳои демографию сайёҳӣ ва ғайраҳо ҷой доранд.

Омӯзиши ҷанбаҳои муҳиму мухталифи низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ, дарёфт ва коркарди меъёрҳову усулҳои банақшагирии стратегии мутобиқ ба шароити имрӯзаи зудтағйирёбандаи иқтисодию иҷтимоӣ, таҳдиди омилҳои беруна аз нигоҳи илмию амалӣ муҳим мебошад.

Бидуни истифодаи васеи равишҳои муосири илмӣ ва татбиқи усулҳои замонавии банақшагирии стратегӣ ҳам, дар сатҳи давлатӣ ва ҳам соҳавию минтақавӣ идоракунии бомуваффақияти давлатии иқтисодиёт, инчунин бахшу соҳаҳои алоҳида душвор мегардад, чунки татбиқи усулҳои замонавии банақшагирии стратегӣ сифати идоракуниро дар ҳамаи сатҳҳо беҳтар намуда, онро ба талаботи имрӯзаи муносибатҳои мухталифи ҷаҳонӣ, имконияту захираҳо ва таъсири ғайриҷашмдошти муҳити беруна мутобиқ месозад.

Нахуст шарҳи мафҳуми моҳияти усул ва меъёри банақшагирии стратегиро аз нигоҳи олимону коршиносон нишон дода, мавқеи худро (муаллифро) пешниҳод менамоем.

Мафҳуми усул дар луғати тафсири ҳамчун воситаи тадқиқоти назариявӣ ё амалии чизеро дар назар дорад [96]. Проблемаҳои усулҳои идоракунии давлатиро А. Турчинов [150], А. Орлов [131], Е. С. Маркова [124], Р. М. Бобочонов [79], А. Ё. Комилбек [105], М. М. Аминов [64] дар асарҳои худ бештар таҳқиқ намудаанд. Дар аксар ҳолатҳо усулҳои идоракунии давлатӣ дар энциклопедияи идоракунии давлатӣ ба низом дароварда шудааст. Сарфи назар аз ин дар самти ташаккули усулҳо ва меъёрҳои банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ тадқиқотҳои илмӣ хело кам мушоҳида мешаванд.

Дар адабиёти илмии соҳаи иқтисодӣ мафҳуми усулҳои идоракунии давлатӣ ҳамчун роҳ ва восита маънидод карда мешаванд. Усулҳои идоракунӣ маънои таъсири идоракуниро ифода мекунанд [103]. Онҳо, яъне усулҳо дар равандҳои идоракунии давлатӣ расман, инчунин ба таври муқарраршуда истифода мешаванд ва бояд ба талаботи муайян ҷавобгӯ бошанд:

- қобилияти ташаккул ва таъмини татбиқи таъсири идоракунӣ дошта бошад;
- гуногун буда, барои истифода дар идоракунӣ мутобиқ бошад;
- воқеӣ ва чандирӣ бошад.

Дар таснифоти усулҳои фаъолияти идоракунӣ усулҳои мавҷуданд, ки амалишавии мақсаду вазифаҳои идоракунӣ давлатиро таъмин менамоянд [104]. Усулҳои банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ҳамчун як ҷузъи идоракунӣ давлатӣ ба ҳисоб рафта, роҳҳо ва воситаҳои ноилшавӣ ба ҳадафу афзалиятҳои иҷтимоию иқтисодии давлатро муайян менамоянд. Банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ фаъолияти системавӣ буда, бо усулҳои таҳлили маҷмӯавӣ таҳия карда мешавад.

Хусусияти асосии усулҳои банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ маҳз дар мавҷудияти таҳлили маҷмӯии воситаҳои ташкили раванди муайянкунӣ ҳадафҳо, сохторбандӣ, таҳлили ҳадафҳо, натиҷаҳои ҷашмдошт, дурнамои нишондиҳандаҳо ва вариантҳои рушд инъикос меёбад.

Иванов В. В. «усули банақшагирии стратегиро ҳамчун «маҷмӯи мақсадҳо, принципҳо ва воситаҳои тартиб додани стратегия тавассути системаи нишондиҳандаҳо ва механизмҳои амалинамоии онҳо» муайян мекунад» [98]. Муаллиф низоми маҷмӯавиро оид ба идоракунӣ дар шароити номуайяни тавсиф мекунад. Ба ақидаи мо дар шароити муосири таҳаввулоти иқтисодӣ ҷаҳон ва зуддағйирёбанда, инчунин таҳдидҳои глобалӣ усули бисёрсамтии таҳлили омилҳои дохилӣ ва берунӣ, яъне комплекси бисёр муҳим мебошад.

Барои арзёбии усулҳои мавҷудаи банақшагирии стратегӣ ва тақмили он ду зерсистемаи онҳо муайян карда мешаванд: ташаккул ва татбиқ. Ҷанбаи муҳим ин нишон додани алоқаи байни ташаккулёбӣ ва амалисозии мақсадҳои стратегӣ мебошад, ки мутобиқати банақшагирии стратегиро ба тағйироти сохтори дохилии низоми иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳавфҳои беруна тавсиф мекунад.

Афиногенов Д. А., Кочемасова Е. Ю., Сильвестров С. Н. дар навбати худ, усулҳои банақшагирии стратегиро ҳамчун «унсури идоракунӣ стратегӣ, воситаи донишдони равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ

ва истифодаи донишҳои бадастомада дар раванди танзими давлатии онҳо, инчунин банақшагирии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ меҳисобанд. Таҳқиқотчиён қайд мекунанд, ки татбиқи усулҳои идоракунии стратегӣ мавҷудияти «дарки дақиқи моҳият ва шаклҳои рушд ҳамчун объекти банақшагирии стратегии иқтисодиёти миллий ва бевосита тамоми расмиёти банақшагирии корро пешбинӣ мекунанд, яъне такмил додани мантиқи он зарур аст» [69].

Андрианов К. Н. сохтори усулҳои банақшагирии стратегиро ба се унсурҳои асосӣ тақсим менамояд: «таҳлили стратегӣ, муайян намудани мақсад, интихоби стратегӣ, ки бо истифода аз пешгӯӣ ва барномасозӣ сурат мегирад» [53, с. 35]. Муаллиф афзалияти чӯзӣ таҳлиро ҳамчун шартҳои хатмӣ барои пешгӯии минбаъда ва муайян кардани тамоюлҳо қайд мекунанд, ки он барои ба даст овардани ҳолати дилхоҳи низом мусоидат менамояд. Дар ин ҳолат дар зери мафҳуми интихоби стратегӣ таҳияи стратегия ва нақшаи амалисозии он фаҳмида мешавад.

Воронкова В.Г. усулҳои банақшагирии стратегии рушди иҷтимоӣ иқтисодиро ҳамчун механизми муайян кардани нақши давлат дар низоми иҷтимоӣ иқтисодии он; муайян намудани диди концепсионии сиёсати давлатӣ оид ба рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ; ташаккули рисолату ҳадафҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ; татбиқи дурнамои макроиқтисодӣ барои давраҳои дарозмуддат, миёна ва кӯтохмуддат барои соҳаҳо, минтақаҳо ва дар маҷмӯъ кишвар; асосноккунии нақшаи стратегӣ мутобиқи пешгӯиҳои гирифташуда, мебинад [82, с. 35].

Дар таҳқиқоти худ Абраменко Д. А. «усулҳои банақшагирии стратегиро ҳамчун натиҷаи ҷорӣ намудани моделҳои сиёсӣ иқтисодӣ тавассути ташаккул ва татбиқи он тавсиф намуда, онҳоро ба се усул тақсим менамояд, яъне: ҳокимият — татбиқи стратегия аз нуқтаи назари аксарияти сиёсатмадорон; институтсионалӣ — дар асоси таҳлили стратегӣ бо мақсади ба даст овардани созиш байни гурӯҳҳои манфиатдори давлатӣ; олигархӣ — қонунигардонии манфиатҳои гурӯҳи

ичтимоии олигархӣ дар чараёни қабули қарорҳои стратегӣ ва тактикӣ дар шакли ҳалли манфиатҳои ҷамъиятӣ» [56, с. 4-8].

«Банақшагирии стратегӣ заминаро барои муайянкунии ҳадафҳои стратегӣ, усулҳо ва механизмҳои ноил шудан ба онҳо, дар асоси таҳияи моделҳои алоҳида муҳайё месозад. Дар натиҷа таҳияи нақшаҳои стратегии инфиродии рушди равандҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ аломатҳои муттасили пайдо мекунанд, яъне идеологияҳои стратегии ҳукумат дар ҳуҷҷатҳои минбаъдаи стратегӣ таҷдид карда мешавад» [90].

Аттоев Ф. Э. «ду намуди стратегияро баррасӣ мекунанд: ғаврий ва банақшагирифташуда. Стратегияҳои ғавриро ҳамчун маҳсули тафаккури стратегӣ, омӯзиш ва таҷриба ба вобастаи воқуниши саривақтӣ ба тағйирот маънидод менамояд. Ҳамзамон стратегияҳои банақшагирифташударо пешакӣ муайян ва пешбинӣ мекунанд» [68]. Аммо, дар амал, ин ду намуди стратегия якдигарро пурра мекунанд, зеро онҳо сарчашмаи ғайрифаъолияти инсон дар шароити рӯйдодҳои нақшавӣ ва тасодуфӣ мебошанд.

Дар ин росто раванди банақшагирии стратегӣ дар давраҳои гуногун, аз ҷумла кӯтоҳмуҳлат, миёнамӯҳлат ва дарозмуҳлат роҳандозӣ мегардад. Оид ба муносибат ба гузашта, ҳозира, оянда, Аккофф Р.Л. «банақшагирии реактивӣ - дар асоси таҷрибаи гузашта; банақшагирии ғайрифаъол - дар асоси вазъи кунунии ҳозира; банақшагирии фаъол - ба оянда нигаронидашуда; банақшагирии интерактивӣ – синтези равишҳои банақшагирии пешакиро чудо намудааст» ва Аттоев Ф. Э. принцип ва методҳои идоракунии рушди инноватсионии-сармоягузорӣ дар корхонаҳои энергетикӣ [54]. Умуман, банақшагирии стратегӣ синтези намудҳои мухталифи банақшагириро дар бар мегирад, зеро бе ба инобат гирифтани ҷузъи равонии таҷрибаи гузашта, манзараи воқеии имрӯза, дурнамои оянда норавшан ва беъътимод хоҳад буд.

Дар суҳанҳои қаблӣ тавре зикр гардид, банақшагирии стратегӣ аз рӯи мақсадҳои давлатӣ ба геосиёсӣ, иҷтимоӣю иқтисодӣ,

иститутсионалӣ, минтақавӣ, соҳавӣ, инчунин аз рӯи намуди фаъолият ва идоракунии чудо мешавад.

Ҳар як навъи банақшагирии стратегӣ аз рӯи усулҳои ба худ хос таҳия карда шуда, таҷдид ва мониторинг карда мешавад, яъне дар мавриди таҳияи банақшагирии стратегии геосисёсӣ бештар усули арзёбии тағйирёбии муносибатҳои иқтисодию сиёсии кишвар бо дигар давлатҳо, имкониятҳо ва хатарҳои эҳтимоли истифода бурда мешавад. Дар мавриди банақшагирии стратегии соҳавӣ ё минтақавӣ бошад бештар усули арзёбии имконияту захираҳои соҳа ё минтақа истифода мегардад.

Бояд қайд намуд, ки усули банақшагирии стратегӣ аз муносибатҳои объектҳои алоҳида вобастагӣ дорад. Таснифи умумии банақшагирии стратегӣ вобаста ба объект дар ҷадвал 1.5. оварда шудааст.

Ҷадвали 1.5. Таснифи банақшагирии стратегӣ аз рӯи навъ ва объект

№	Навъи банақшагири	Объекти банақшагири
1	Банақшагирии стратегии геополитикӣ	Векторҳои сиёсии таъсири мутақобила ва муттаҳидшавӣ дар раванди муносибатҳои байналмилалӣ.
2	Банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ	Нишондиҳандаҳои макроиқтисодии рушди иҷтимоию иқтисодӣ.
3	Банақшагирии стратегии институтсионалӣ - соҳавӣ	Ширкатҳои ғайримолиявӣ; корпоратсияҳои молиявӣ; бахши давлатӣ; хонаводаҳо; ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ.
4	Банақшагирии стратегии минтақавӣ	Воҳидҳои маъмурӣ-ҳудудӣ.
5	Банақшагирии стратегӣ аз рӯи ҳадаф	Зиддибуҳронӣ, рушди иҷтимоию иқтисодӣ, рақобатпазирӣ, интегратсионӣ.
6	Аз рӯи намуди фаъолияти иқтисодӣ	Бахши воқеии иқтисодиёт; пулию қарзӣ; муомилоти амволи ғайриманкул; фаъолияти касбӣ, илмӣ ва техникӣ; идораи давлатӣ ва мудофия; суғуртаи хатмии иҷтимоӣ; маориф; нигоҳдории тандурустӣ; пешниҳоди дигар намудҳои хизматрасонӣ.
7	Идоравӣ	Ҳамоҳангсозӣ, сохторҳо, ташкилотҳо, вазоратҳо ва мақомотҳо.

Сарчашма: коркарди муаллиф дар асоси омӯзиши адабиётҳои соҳа.

Агар навъҳои банақшагирии стратегиро аз рӯи ҷадвали 1.5. баҳодихӣ намоем, гуфта метавонем, ки навъҳои банақшагирии стратегии дар бандҳои 2, 6 ва 7 овардашуда, то андозае дар адабиёти илмӣ

бевосита ё ғайримустақим мавриди омӯзиш қарор гирифта, дар амалияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд доранд, вале ба масъалаҳои банақшагирии стратегии дигар навъҳо таваҷҷуҳи нокифоя дода шудааст. Бо назардошти он ки дар солҳои охир Ҷумҳурии Тоҷикистон ба арсаи байналмилалӣ фаъолона ворид шуда истодааст ва равобити геосиёсӣ тадриҷан ташаккул ёфтаанд, таъсири онҳо бевосита дар ҳуҷҷатҳои стратегӣ инъикос бояд ёбанд.

Боиси қайд аст, ки сатҳҳо ё худ навъҳои банақшагирии стратегӣ дар сатҳи давлатӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ таҳия ва роҳандозӣ карда мешаванд. Ҳар яки онҳо бо миқёси ҳадафҳои стратегӣ ва чараёнҳои ҳамгирии байниҳамдигарӣ фарқ мекунанд, ки дар поён шарҳ дода мешаванд.

Ҳамгирии амудии муайяншуда ва дараҷабандии сатҳи банақшагирии стратегӣ истифодаи воситаҳо ва равишу усулҳои мувофиқро барои татбиқи стратегияҳо, барномаҳо, нақшаҳои чорабиниҳо муайян мекунад, ки шаклҳои умумии онҳо дар ҷадвали 1.6. оварда шудааст.

Ҷадвали 1.6. Усулҳо ва равишҳои банақшагирии стратегӣ

Усулҳо	Ҷузъиёти усул	Мундариҷа ва ҳадафи усул
Усули ташкилию маъмурӣ	Барнома	Ташаккули системаи фаъолият ва амалҳои мушаххас барои ноил шудан ба ҳадафҳо.
	Ҳамоҳангсозӣ	Умумӣ, мувофиқат, тартиб додани қарорҳо ва амалҳо
	Бюджетсозӣ	Фаъолият оид ба ташаккул ва тақсими захираҳои давлатӣ мувофиқи манфиатҳои ҷомеа, тичорат ва ҳукумат.
	Аудит	Пешгирӣ кардани тағйироти ғайринақшавӣ ва нигоҳ доштани самаранокии иҷро.
	Назорат	Назорати иҷроӣ таҳлил, банақшагирӣ ва пешгӯӣ; амалӣ гардондани тадбирҳои стратегӣ.
	Мониторинг	Пайгирии иҷроӣ.
Усули пешгӯӣ ва дурнамоӣ	Форсайт (танқиди коршиносон)	Ташаккули дурнамои оянда (пешгӯӣ, дурнамо, дурандешӣ), банақшагирӣ (таҳлили стратегӣ, афзалиятҳо), шабакаҳо (арзёбии коршиносон, алоқа, иртибот, табодули таҷриба, салоҳиятҳо).
	Моделсозии иқтисодӣ ва математикӣ	Ба расмият даровардани амалҳо ва падидаҳо, муайян кардани намунаҳо, тамоюлҳо дар соҳаи мавзӯи тадқиқот дар асоси истифодаи математикии амалӣ. Ба инҳо дохил мешаванд: усулҳои иқтисодию оморӣ, бисёрфакторӣ, моделсозӣ, усулҳои барномасозии динамикӣ, назарияи эҳтимолият, моделсозии

		иммитатсионӣ, моделсозии равонӣ ва моделсозии сценариявӣ.
	Усулҳои коршиносон	Ба расмият даровардани равандҳо ва падидаҳо, муайян кардани намунаҳо, тамоюлҳо дар мавзӯи тадқиқот дар асоси истифодаи дониш, доварӣ, таҷриба, моделҳои равонии коршиносон, гурӯҳҳои фокусӣ.
	Усулҳои сотсиологӣ	Ташаккули базаи донишҳои ҷамъиятӣ. Ба инҳо гузаронидани мушоҳидаҳои ва пурсишномаҳои иҷтимоӣ дохил мешаванд.
	Комплекси	Пешгуии стратегӣ ва усули бисёрмоделӣ.
Усули таҳлили стратегӣ	Усулҳои ҳисобкунӣ ва таҳлилий	Усулҳои муқоисавӣ, мутавазунӣ, барномавӣ, сохторӣ ва захиравӣ рабт доранд.
	Таҳлили SNW	Таҳлили ҷиҳатҳои қавӣ, заиф ва бетарафӣ.
	Таҳлили SWOT	Таҳлили ҷиҳатҳои қавӣ, заиф, имкониятҳо ва таҳдидҳо.
	Таҳлили PEST	Таҳлили муҳити беруна дар доираи ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ.
	Ҳадафҳои SMART	Муайян ва мушаххас кардани талабот ба ҳадафҳои инфиродӣ: мушаххасият, андозагирӣ, мувофиқат, дастрасӣ ва итминони вақт.
	Таҳлили GAP	Таҳлили иттилоот ва муайян кардани ихтилофи байни ҷиҳатҳои дилхоҳ ва воқеӣ.
	Мутобиқати захираҳо ва имкониятҳо; вазн ва қувват	Таҳлили аҳамияти қобилиятҳо ва захираҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳо; ҷиҳатҳои қавӣ ва заифии асосӣ аз сабаби мавҷудияти натиҷаҳои гуногуни муносибати байни қобилият ва захираҳо.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф бо назарошти омӯзиши маълумоти таҳқиқотӣ.

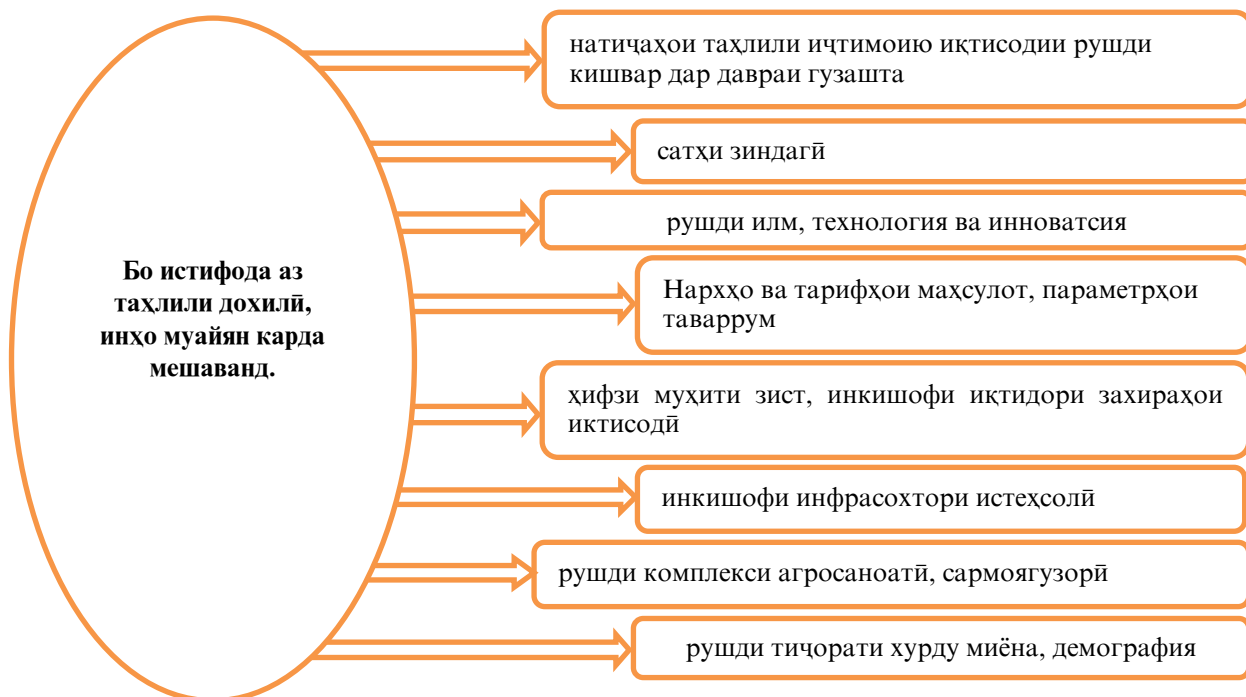
Ҳар як усул дар навбати худ равишҳо ва меъёрҳои муайянро доранд, ки маҳз дар доираи онҳо таҳлили маҷмӯи гузаронида мешавад. Бисёре аз усулҳо ва равишҳои дар ҷадвали 1.6. пешниҳодшудаи банақшагирии стратегӣ ба технологияҳои таҳлил, банақшагирӣ ва пешгуии микро ва макроиқтисодӣ асос ёфтаанд. Дар фаъолияти амалияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти банақшагирии стратегӣ қисми зиёди усулҳои мазкур истифода мегарданд.

Раванди банақшагирии стратегии давлатӣ аз якҷанд марҳила иборат мебошад. Дар марҳилаи ибтидоӣ таҳлил, пешгуии ҳолат ва имкониятҳои дохилӣ ва хориҷӣ гузаронида мешавад. Таҳлили нишондиҳандаҳои солҳои қаблӣ имконият медиҳанд, ки вазъияти гузашта арзёбӣ гардида, иқтидорҳои мавҷудаи дохилию беруна, ки ба рушди иҷтимоию иқтисодӣ ё расидан ба мақсадҳои гузошташуда мусоидат мекунанд ё омилҳое, ки метавонанд барои расидан ба мақсадҳо монеа эҷод намоянд, муайян карда шаванд.

Дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои солҳои гузашта (қаблӣ) муайян кардани мақсад, афзалият, ҳадаф, роҳҳо, сценарияҳо ва дар ин замина стратегия барои давраи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат осон мегардад. Истифодаи унсурҳои усули таҳлили SWOT имкон медиҳад, ки таҳлили дохилӣ ва берунӣ муҳит анҷом дода шавад. Дар доираи таҳлили беруна - муҳити берунӣ таъсиррасон ба кишвар ва самтҳои таъсир ба имкониятҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ, сценарияҳои таъсири хавфҳои эҳтимоли ва тадбирҳо оид ба кам намудани таъсири хавфҳои эҳтимоли ба соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ муайян карда мешаванд. Яъне, ба ин васила таҳлили дақиқи проблемаҳои алоҳида аз ҷиҳати хусусиятҳо, дараҷа, эҳтимолият ва роҳҳои ҳалли имконпазир гузаронида мешавад.

Роҳандозии омӯзиши муҳити беруна асосан дар заминаи таҳлили стратегӣ анҷом дода мешавад. Дар он ҷанбаҳои қавӣ, заиф ва бетарафӣ, имкониятҳо ва таҳдидҳо, ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ ба инобат гирифта мешаванд.

Ҳоло хусусиятҳои хоси таҳлили дохилро муайян менамоем, яъне дар мавриди анҷом додани таҳлили дохилӣ барои таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ бояд қадом нишондиҳандаҳо ва самтҳо таҳлил ва арзёбӣ карда шаванд. Ниг: ба расми 1.6.

Расми 1.6. - Хусусиятҳои ҳоси таҳлили дохилӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили нишондиҳандаҳо ва самтҳои мазкур, ки дар расми 1.6 оварда шудаанд дар ҳама давраи замони заминаи асосии таҳияи банақшагирии стратегияи сатҳи соҳаҳои мухталиф шуда метавонад. Вале дар шароити муосир низоми равандиҳои банақшагирии стратегӣ бояд мунтазам мукамал гардонида шаванд.

Ба ақидаи мо падидаҳои нав, ки бояд ҳангоми таҳлили дохилӣ ба инобат гирифта шаванд инҳо шуда метавонанд, ба мисли сатҳи таъминнокии минтақа ё соҳа ба маводҳои озӯқаворию ғайриозӯқаворӣ, сатҳи таъминоти кадрӣ, бахусус тахассусию ғайритахассусӣ ва ғайра.

Ҳар як низом дорои муҳитест, ки дар доираи он амал мекунад ва ба он таъсир мерасонад.

Усули экстраполятсия имкон медиҳад, ки таҷрибаи банақшагирии стратегӣ дар кишварҳои хориҷӣ, ки дар он самаранок татбиқ карда мешавад, истифода шавад. Дар ин сурат имкониятҳои кишварро ба назар гирифта, таҷрибаи омӯхташударо ба таҷрибаи ватанӣ мутобиқ кардан лозим аст. Омӯзиши низоми банақшагирии стратегияи кишварҳои хориҷӣ низ бо истифода аз усулҳои зарурии таҳлили системавӣ сурат мегирад.

Дар асоси таҳлил, пешгӯиҳо ё худ дурнамо таҳия мешаванд, ки метавонанд дар шакли сценарияҳои рушди кишвар дар стратегияҳои сатҳи миллӣ истифода шаванд. Барои омӯзиши объекти банақшагирии стратегӣ усули пешгӯӣ истифода мешаванд.

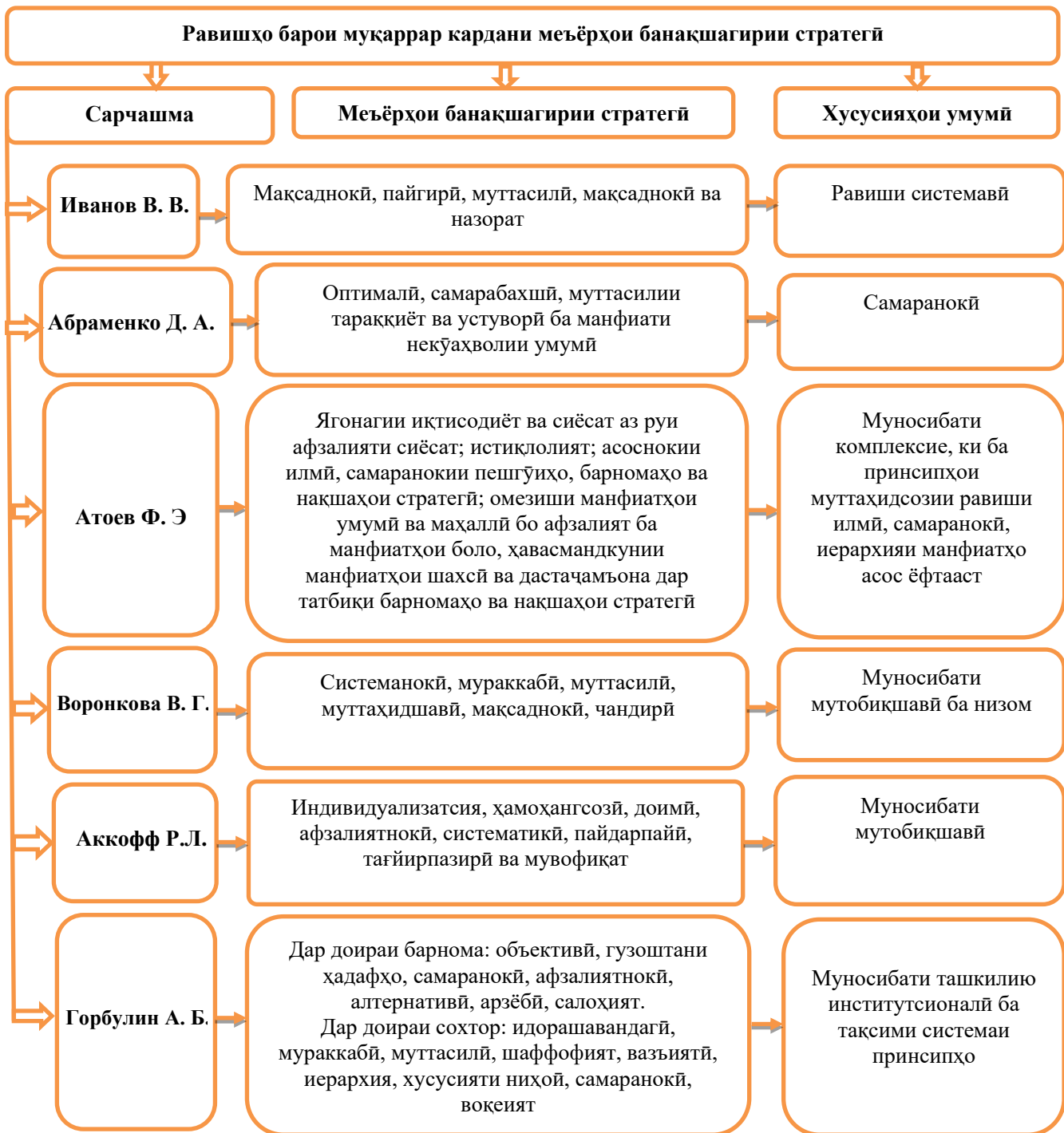
Восита, равиш ё усули самараноки банақшагирии стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ барои давраи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат моделсозӣ мебошад. Моҳияти он аз сохтани модели мусоид дар асоси омӯзиши нишондиҳандаҳои таърихӣ (қаблии) объект (вобаста ба сатҳи банақшагирии стратегӣ) ва муайян кардани хусусиятҳои муҳими он, инчунин таҳлили таҷрибавӣ ва назариявӣ моделҳо, муқоисаи натиҷаҳо

бо маълумоти объект ва ислоҳи модел иборат мебошад.

Пешгӯйӣ ва банақшагириӣ бо мақсади ҳалли масъалаҳои мураккаби миқёси калон, махсусан дорои хусусияти байнисоҳавӣ бо усули Делфӣ амалӣ карда мешавад. Он барои муайян кардани хулосаҳои коршиносон дар бораи падидаҳои, ки ба таври объективӣ чен кардан ё ба маънои анъанавӣ баҳо додан душвор аст (масалан, бо ҳисоби таҳлилӣ ё таҷриба) нигаронида шудааст. Воситаҳои асосии баланд бардоштани объективии натиҷаҳо дар раванди истифодаи усул истифодаи фикру мулоҳизаҳо, шиносоии коршиносон бо натиҷаҳои пурсиш ва истифодаи онҳо ҳангоми арзёбии аҳамияти андешаҳои коршиносон мебошанд [171, с. 20].

Дар асоси дурнамои таҳияшуда дидгоҳи давлат ташаккул ёфта, самти рушди иҷтимоию иқтисодӣ барои давраҳои кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат муайян карда мешавад, инчунин муайян карда мешавад, ки дар оянда нишондиҳандаҳо чи гуна бошад ва дар ҷаҳони муосир кадом мавқеъро ишғол намояд. Пас аз муайян кардани самт ва миссия, занҷирҳои стратегӣ ташаккул меёбанд.

Ҳамин тариқ, яке аз марҳилаҳои муҳими банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ муайян кардани самтҳо ва ҳадафҳои стратегии давлат мебошад. Ҳар як самти рушд бояд аз вазифаҳои стратегӣ иборат бошад, ки давлат дар ин раванд ба кадом мақсадҳо ноил шудан мехоҳад. Таҳияи ҳадафҳои мушаххаси стратегии ҳар як самти рушд фаъолияти минбаъдаи банақшагириро муайян мекунад.

Расми 1.7. – Равишхо барои муқаррар кардани меъёрҳои банақшагирии стратегӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои илмӣ.

Дар асоси маълумоти расми 1.7. метавон гуфт, ки меъёрҳои умумии банақшагирии стратегӣ ба равиши бонизом асос ёфта, ҳамаи онҳо хусусияти боҳамалоқамандонаро доранд.

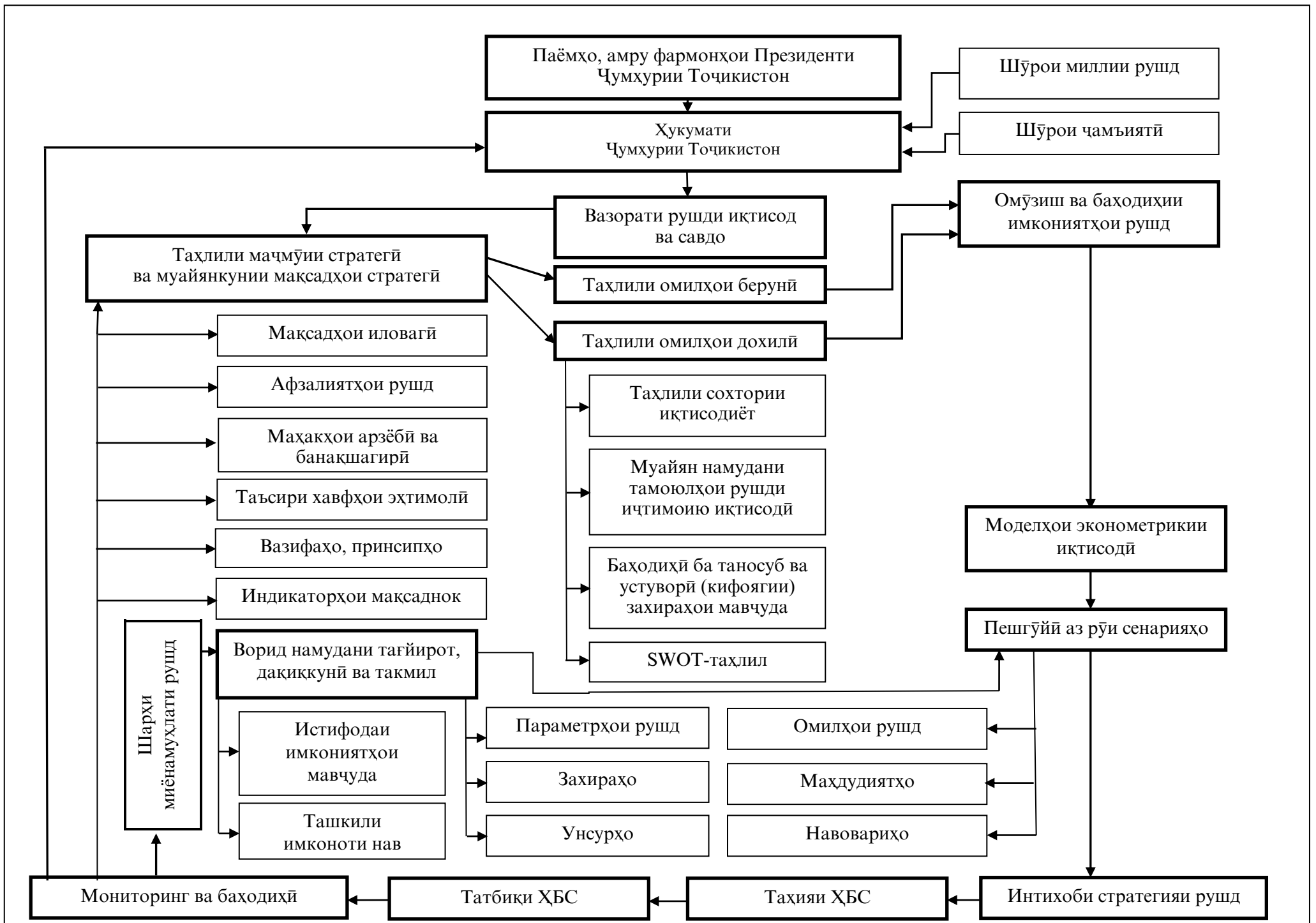
Меъёрҳои банақшагирии стратегиро аз рӯи муқаррароти

қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нуктаи назари олимони соҳаи иқтисод дида мебароем.

Аз таҳлилҳои боло бар меояд, ки сохтори махсуси методологии банақшагирии стратегӣ дар сатҳи макро вучуд надорад. Аммо, қоидаҳо, меъёрҳо ва усулҳои, ки барои таҳия ва татбиқи банақшагирии стратегии давлатӣ заруранд муқаррар шудаанд. Меъёрҳои мавҷудбуда самти ҳаракатро муайян мекунад, ки бо ин роҳ пайдарпаии раванд ва мақсаднокии ҳадафҳои стратегӣ таъмин мегардад.

Як нуктаи дигарро бояд қайд намуд, ки ҳангоми таҳияи стратегия бояд роҳҳои гуногуни ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ, яъне аз рӯи сценарияҳои эҳтимолӣ интихоб, баррасӣ ва татбиқ карда шаванд. Бахусус, сценарияҳои татбиқи ҳадафҳо бояд дар вазъияти гуногун, бахусус дар вазъияти имрӯза, тағйирёбанда ва таъсири омилҳои мухталиф асоснок гарданд.

Ҳамин тавр, ба андешаи мо, вазъи низоми банақшагирии стратегиро дар асоси модели дар расми 1.8. нишондодашуда, ки нуктаи назари системавӣ ва комплексиро ифода мекунад, таҳлил кардан мумкин аст.

Расми 1. - Модели таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ (Сарчашма: таҳияи муаллиф)

Хулосаи зербоб

Дар таҳқиқоти зербоби мазкур мафҳумҳо, усулҳо ва меъёрҳои асосии банақшагирии стратегӣ, ки олимони машҳури соҳа пешниҳод кардаанд, мушаххас карда шуданд. Интихоби усули мутобиқи банақшагирии стратегӣ, барои таъмини устуворӣ тавассути муайян ва мушаххас кардани ҳадафҳо, таҳлили омилҳои беруна ва дохилӣ, инчунин таҳияи стратегияҳои самараноки ба даст овардани бартарҳои рақобатӣ замина мегузорад.

Дар натиҷаи таҳлили усулҳои назариявии муаллифони гуногун маълум гардид, ки стратегия ҳамчун як раванди муттаҳидшуда ва мутобиқшаванда, ки ба ҳадафҳои дарозмуддат нигаронида шудааст, баррасӣ мешавад. Ҷузъҳои калидии ин раванд таҳлили SWOT, таҳлили PEST, матритсаи Ансофф ва модели панҷ қувваи Майкл Портерро дар бар мегиранд, ки дар шароити зуддутағйирёбанда ва рақобатнок барои мутобиқ шудан ба дигаргуниҳо ва муқобилат бо хавфҳои беруна муосидат мекунад.

Роҳандозии меъёрҳои низоми банақшагирии стратегӣ барои қабули қарорҳои дуруст дар вазъи зуддутағйирёбандаи иқтисоди ҷаҳон ҷиҳати таъмини устувории макроиқтисодӣ мусоидат менамояд.

Мо метавонем хулоса кунем, ки самаранокии банақшагирии стратегӣ бе платформаи муосир ва мутақобилаи усулҳоро меъёрҳои банақшагирии стратегӣ ғайриимкон аст, зеро дар баъзе мавридҳо хароҷот, нишондиҳандаҳои мақсаднок, натиҷаҳои ҷашмдошт барои татбиқ тамоман асоснок карда намешавад, ки ин раванд ба андешаи мо норасоии низом ба ҳисоб меравад.

Вобаста ба хусусиятҳои хоси банақшагирии стратегӣ барои кишвар масъалаҳои зерин дарҷ карда мешаванд: дақиқ будани уфуқи вақт ва номутобиқатӣ байни давраи интихобшудаи стратегия, ибтидо ва анҷоми марҳилаҳои стратегияи сатҳи миллӣ, давраи иқтисодӣ, марҳилаи таърихӣ ва ғайра.

Ҳамин тариқ, усулҳои банақшагирии стратегӣ бояд дар доираи риояи меъёрҳои возеҳ, доираи васеи мутахассисон, ташаккули базаи дониш ва

таҷрибаи стратегии иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ асос ёбад, ки заминаи омӯзиши онҳо ба таври эвристикӣ татбиқ карда шаванд.

1.3. Арзёбии таҷрибаи байналмилалӣ дар самти банақшагирии стратегӣ

Омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ дар раванди таҳқиқи мавзӯи диссертатсия – зарур арзёбӣ мегардад, зеро раванди амалигардонии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар сатҳи давлат ва соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт дар дигар кишварҳо нисбатан рушд ёфтааст.

Кишварҳои тараққикардаи ҷаҳон дар ҷорҷӯбаи сиёсати иқтисодӣ-иҷтимоӣ хеш ба низоми банақшагирии стратегӣ барои муайян намудани роҳи дурусти рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, инчунин пешбинӣ намудани хавфу хатарҳои иқтисодӣ афзалият медиҳанд.

Аз ин рӯ мо тасмим гирифтаем, ки таҷрибаи як қатор кишварҳои ҷаҳон ба монанди Корея, Ҷопон, Ҷумҳурии Мардумии Чин, ИМА, давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, инчунин Иттиҳоди Аврупо барои муайян кардани механизми татбиқи пурраи низоми банақшагирии стратегӣ ва имконияти истифодаи таҷрибаи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор диҳем.

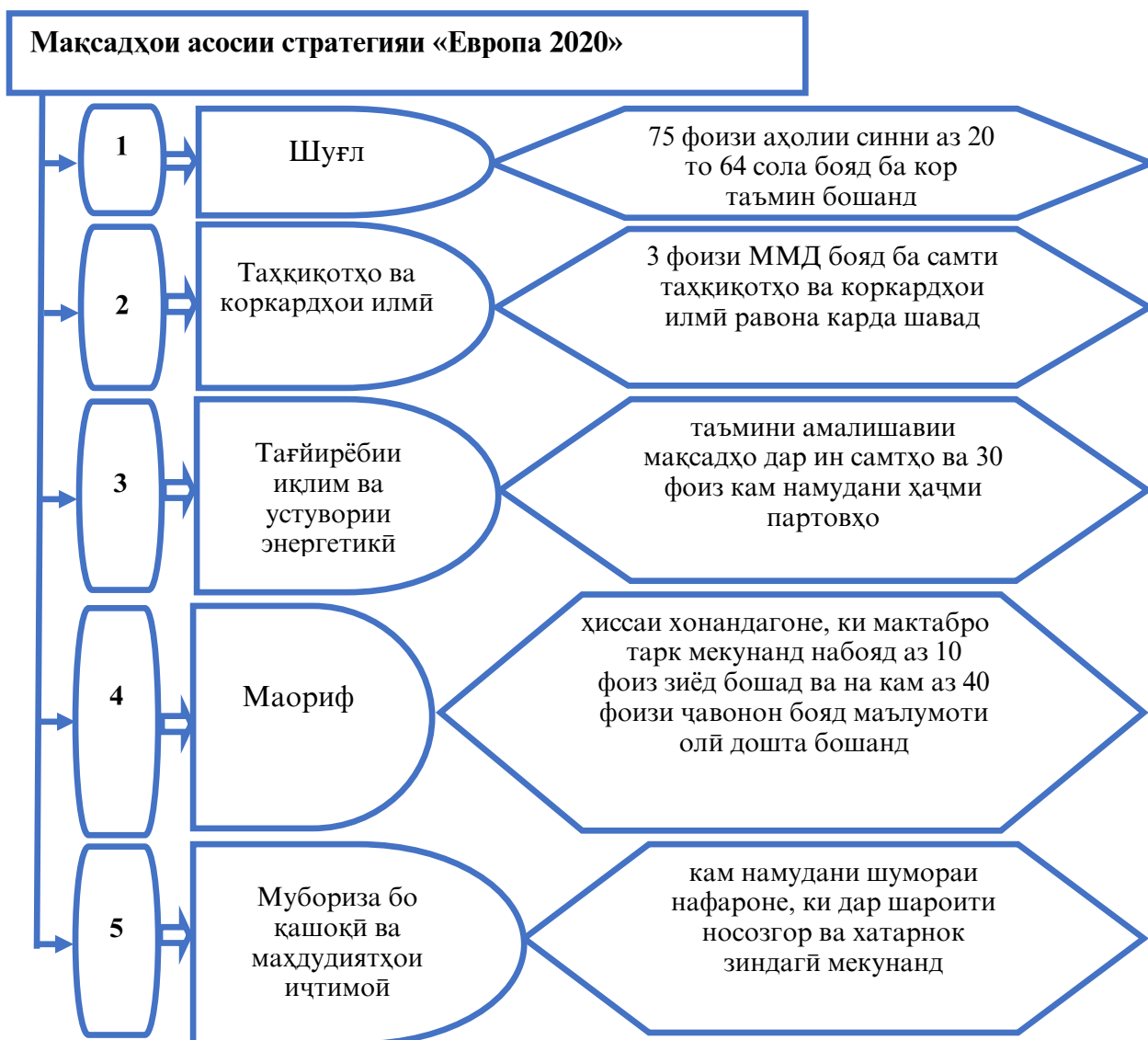
Дар масъалаи низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозӣ Иттиҳоди Аврупо пешсаф мебошад. Дар ин замина, аввалин шуда таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо дар самти таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ таҳлил ва пешниҳод менамоем.

1. Иттиҳоди Аврупо. Низоми банақшагирии стратегӣ дар Иттиҳоди мазкур ду элементи асосиро дар бар мегирад: якум, низоми умумииттиҳодии банақшагирӣ ё худ идоракунии стратегӣ, ки самт, мақсад, нишондиҳандаҳои муҳими молиявӣ ва сохтори давлатҳои иштирокчиро муайян менамояд; дуюм низоми миллии қонунгузорӣ ва ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ, ки сатҳи миллий, соҳавӣ, минтақавӣ ва субъектҳо фаро мегирад.

Асоси низоми умумииттиҳодии банақшагирӣ ва идоракунии стратегӣ стратегияи рушди иқтисодӣ барои 10 сол - «Европа 2020» мебошад, ки аз

ҷониби Иттиҳоди Аврупо соли 2010 қабул гардидааст ва мақсади асосии он ташкили шароит барои рушди устувор ва фарогири Иттиҳоди Аврупо доништа мешавад.

Дар стратегияи «Европа 2020» 5 мақсади асоси гузошта шудааст, ки барои ҳамаи кишварҳои Иттиҳоди Аврупо татбиқ ё паҳн мегардад. (Расми 1.9).

Расми 1.9. Мақсадҳои асосии стратегияи «Европа 2020»

Барои амалигардонии ин мақсадҳо самтҳои зерин ҳамчун афзалият интихоб шудаанд: «рушди инноватсияҳо, рушди ҷавонон ва ба таҳсил фаро гирифтани онҳо, рушди технологияҳои рақамӣ, самаранок истифода бурдани захираҳо, пешбурди сиёсати саноатӣ, сиёсат бар зидди қашшоқӣ ва ғайра» [180].

Масъули асосӣ дар назорати татбиқи мақсаду афзалиятҳои стратегияи «Европа 2020» аз ҷониби ҳар як давлат Шуро ва Комиссияи Иттиҳоди Аврупо мебошад. Асосҳои методологияро барои таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегияи сатҳи миллӣ «Пакти устуворӣ ё ин ки созишномаи устуворӣ ва рушд» (The Stability and Growth Pact), ки 1 январи соли 1999 аз ҷониби Иттиҳоди Аврупо қабул шудааст, ташкил медиҳад.

Низоми аврупоии банақшагирии стратегӣ бо назардошти таъсири хавфҳои эҳтимолӣ дар мавриди бӯҳронҳои ҷаҳонӣ механизми банақшагирии стратегияи зиддибӯҳрониро амалӣ менамояд.

Таҷрибаи татбиқшавандаи Иттиҳоди Аврупо дар самти банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

1. Ташаккули низоми минтақавии банақшагирии стратегӣ барои назорати иҷрои пурраи мақсадҳои ҳуҷҷатҳои стратегӣ.

2. Таҳияи асосҳои методологияи банақшагирии стратегӣ барои ҳамаи иштирокчиёни низоми.

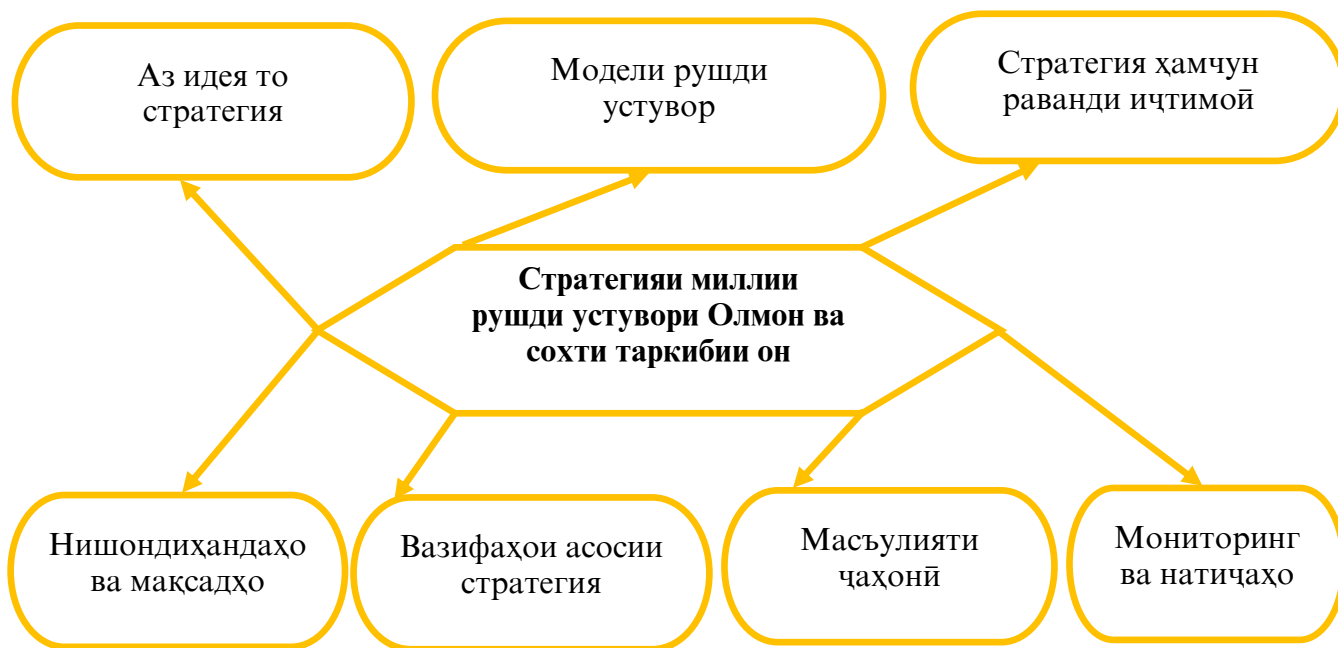
3. Рушди мунтазами низоми банақшагирии стратегӣ.

1.1. Хусусиятҳои хоси низоми миллии банақшагирии стратегӣ дар Олмон ва Фаронса

Ҳарчанд банақшагирии стратегӣ дар Олмон, Фаронса ва Иттиҳоди Аврупо ба татбиқи ҳадафҳои умумӣ, аз ҷумла таъмини рушди устувор ва рушди иқтисодӣ нигаронида шудааст, онҳо бо хусусиятҳои хоси худ вобаста ба миқёс, усулҳои амалӣ, сарчашмаҳои маблағгузорӣ ва низоми мониторинг тафовут доранд. Аз ин рӯ мо тасмим гирфитем, ки сарфи назар аз он ки Олмон ва Фаронса аъзои Иттиҳоди Аврупо мебошанд, таҷрибаи онҳоро дар алоҳидагӣ мавриди омӯзиш қарор диҳем.

Дар давоми 20 соли охир дар Олмон низоми банақшагирии стратегӣ амал менамояд, ки он сатҳи федеролӣ, минтақавӣ ва мунитсипалии идоракуниро фаро мегирад. Дар Олмон аз соли 2002 Стратегияи миллии рушди устувор (Perspectives for Germany. Our Strategy for Sustainable Development) амал менамояд [192]. Стратегияи мазкур мавриди такмил

қарор мегирад, вале сохтори он нигоҳ дошта мешавад, ки инҳоро дар бар мегирад: (Расми 1.10.)

Расми 1.10. Стратегияи миллии рушди устувори Олмон ва сохтори таркибии он

Қарорҳои дар ҳар сатҳи болоӣ қабулшуда барои банақшагирии сатҳи поёнии ҳокимият роҳнамо мебошанд ва самтҳои асосии рушдро муайян мекунанд. Вазифаи асосии банақшагирии минтақавӣ рушди комплекси ҷамъият аст. Нақшаи рушди муниципалӣ чорҷӯбаи ваколатҳоро ҳангоми амалисозии чорабиниҳо муқаррар намуда, ҷамоҳангсозӣ ва назоратро мувофиқи вазифаҳои гузошташуда амалӣ менамояд [55].

Дар Олмон, низоми банақшагирии стратегӣ аз нақшаҳои ҷаҳорҷӯбаи федералӣ ва минтақавӣ иборат аст, ки дар доираи онҳо лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба рушди кишвар ва минтақаҳо нигаронида шудаанд.

Дар таҳияи ҳуҷҷати банақшагирии стратегӣ дар Олмон чунин талаботи асосӣ ба инобат гирифта мешаванд:

«Муайян кардани иштирокчиёни мушаххаси раванди банақшагирии стратегӣ, ҷамоҳангсозон ва истифодабарандагони натиҷаҳои бадастомада; муқаррар намудани афзалиятҳои аниқ дар рушди ҳудуди бо захираҳо таъмин; кифоя будани сохтори ташкилии ҷамоҳангсоз нисбат ба раванди

расидан ба мақсадҳои дар нақшаи стратегӣ зикргардида» [133].

«Стратегияи миллии рушди устувори Олмон аз Ҷониби Кумитаи котибони давлатии рушди устувор, вазири давлатӣ дар идораи канслери федералӣ омода карда мешавад. Ҳамоҳангсозии масъалаи мазкур ба Кумитаи вогузор карда шудааст, оид ба чараҳои татбиқи он доимо ба кабинети федералӣ гузориш пешниҳод менамояд» [121].

«Робитаи фосилавии байни федералӣ ва банақшагирии муниципалӣ сатҳи минтақавӣ мебошад. Банақшагирии стратегии минтақавии рушди иқтисодиёт тавассути сохторҳои банақшагирии минтақавӣ, ки робитаҳои васеи иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ доранд, амалӣ карда мешавад. Банақшагирии минтақавӣ ҳадафҳои асосиро, ки мақомоти банақшагирӣ дар сатҳи давлатӣ таҳия кардаанд, мушаххас мекунад. Аммо дар сатҳи минтақавӣ, қарорҳои банақшагирии аз ҷониби ҷамоатҳои алоҳида дар дохили онҳо қабулшуда ҳамоҳанг карда мешаванд ва бо ҳадафҳои банақшагирии федералӣ мутобиқ карда мешаванд. Банақшагирии маҳаллӣ сатҳи пасттарин дар низоми банақшагирии ҳудудии Олмон мебошад, ки ба салоҳияти ҳукумати маҳаллӣ дохил мешавад» [164].

«Дар ин сатҳ ҳамоҳангсозӣ ва назорат аз болои фаъолияти субъектҳои асосии рушди иқтисодиёт мувофиқи вазифаҳои стратегӣ муайян карда мешаванд» [72].

1.2. Ҷумҳурии Фаронса. Фаронса дар самти низоми миллии банақшагирии стратегӣ таҷрибаи калон дошта, низоми банақшагирии индикативиро аз соли 1946 истифода мебарад [102]. Низоми банақшагирии стратегии Фаронса маҳсули ягонаи иқтисодиёти бозорӣ мебошад. Фаронса се марҳалаи асосии банақшагирии стратегиро аз сар гузаронидааст.

Давраи якум ба давраи баъдичангии солҳои 1947—1953 дахл дорад. Нақшаҳои аввалин ба барқарор намудан ва навсозии иқтисодиёт хизмат мекарданд. Дар ин ҳолат, муносибати соҳавӣ ба банақшагирӣ истифода мешуд.

Давраи дуюм аз соли 1945 то соли 1960 давом кард. Дар ин вақт барои

Фаронса банақшагирии директивӣ хос буд, ки аз СССР гирифта шуда буд. Нақшаҳои дар асоси пешгӯиҳо сохташуда хусусияти ҳатмӣ доштанд ва параметрҳои дар онҳо гузошташуда барои иҷро ҳатмӣ буданд. Соҳиби воситаҳои истеҳсолот давлат буда, дар барнома стратегия ва афзалиятҳои давлатӣ дар тақсимоли захираҳо ва даромадҳо, муайян кардани суръати афзоиши иқтисодиёт таҷассум ёфта буд.

Дар марҳилаи сеюм, яъне аз солҳои 60-уми асри XX ба низоми банақшагирии индикативӣ гузашт, ки ба ҳамоҳангсозии мавқеи давлат ва бахши хусусӣ асос меёбад. Параметрҳои, ки дар барномаҳо дарҷ мегарданд, хусусияти машваратӣ дошта, барои соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт ва бахши хусусӣ равона гардида буданд [88].

Дар айни замон низоми банақшагирии стратегӣ дар Фаронса индикативӣ буда, бахшҳои стратегии рушди кишварро дар бар мегирад.

«Дар соли 2008 ба барномаҳои стратегии кишвар масъалаҳои мубориза бар зидди таназзули минтақаҳои кишоварзӣ ва табиӣ, ташкил ё барқарор намудани минтақаҳои экологӣ барои ташаккули вазъи мусбии экологӣ, мубориза бо тағирёбии иқлим ва марҳилаҳои эҳтимолии мутобиқшавӣ ба ин тағйирот, инчунин кам кардани партовҳои газ бо мақсади сарфаи энергия ва нигоҳ доштани захираҳои истихроҷи маъдан» [118].

Дар Фаронса аз соли 1950 инҷониб муҳимтарин ниҳоди таъмини фаъолияти низоми банақшагирии стратегӣ Комиссияи генералии банақшагирии давлатӣ мебошад. Ба Ҳайати комиссия қариб 150 нафар шомил буда, аз якҷанд комиссияҳои соҳавӣ иборат мебошад.

Ба ҳайати комиссия қормандони масъули вазоратҳо, қоршиносон, инчунин роҳбарони қорхонаву иттиҳодияҳои соҳибқорон шомил ҳастанд. Комиссияҳо проблемаҳои иқтисодиро таҳлил намуда, дурнамои рушди саноатро баҳо медиҳанд ва барои ба нақшаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ дохил қардан тақлифҳо пешниҳод меқунанд. Дар баробари ин Шӯрои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ амал меқунанд, ки дар он намояндагони

гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ шомил аст. Вазифаи асосии шӯро ҳамоҳангсозии манфиатҳои ҳамаи ин гурӯҳҳои иҷтимоӣ муайян кардани дурнамо ва механизмҳои рушди иқтисодӣ мебошад [154].

2. ИМА. Барои амалигардонии сиёсати давлатии иқтисодии ИМА мавҷудияти низоми муосири банақшагирии стратегӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин, ИМА ба масъалаи низоми банақшагирии стратегӣ диққати хос медиҳад.

Дар доираи низоми банақшагирии стратегии давлатӣ масъалаҳои фарогирии бозорҳои муфид барои фаъолият, татбиқ ва рушди технологияҳои муосир, таъмини баробарии иҷтимоӣ ва ягонагии кишвар, муайян намудани афзалиятҳои рушди соҳаҳои иқтисоди кишвар, инчунин шароити дастгирии сохторҳои ғайридавлатӣ ва ҷамъиятӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад.

Ҳуҷҷати умумие, ки консепсияи фаъолияти ИМА дар бахшу соҳаҳои мухталифи иҷтимоию иқтисодӣ муайян мекунад, Стратегияи амнияти миллӣ ба ҳисоб меиравад ва он фарогири масъалаҳои амниятӣ, сатҳи зиндагӣ, дороиҳо ва тартиботи байналмилалӣ мебошад.

Стратегияи иқтисодӣ ва молиявии ҳукумат дар гузориши солонаи раисичумхур дар бораи иқтисод баён мегардад.

«Яке аз хусусияти хоси ин низом дар ИМА ин таваҷҷуҳи махсус додан ба ҳуҷҷатҳои банақшагирии кӯтоҳмуддат (як сол), ба истиснои Стратегияи амнияти миллӣ мебошад» [143].

Дар низоми банақшагирии стратегӣ дар ИМА Қонуни федералӣ «Дар бораи баҳодихии фаъолияти мақомоти давлатӣ», ки соли 1993 қабул шудааст аҳамияти калидӣ дорад. Тибқи ин қонун, ҳар як ниҳоди федералӣ вазифадор аст, ки то аввали феввали соли оянда нақшаи нави стратегиро омода созад, ба Президент ва Конгресс гузориш диҳад ва ба портал пешниҳод кунад. Нақшаи стратегӣ барои давраи зиёда аз 4 сол аз соли молиявии интишори он омода мегардад. Нашри нақшаҳои стратегии мақомоти федералӣ ҳамзамон бо нашри лоиҳаи буҷет барои соли молиявии

оянда сурат мегирад. Ба мақомоти федералӣ тавсия дода мешавад, ки лоиҳаи Нақшаи стратегии солро то моҳи сентябри соли ҷорӣ то интишори пешакии лоиҳаи бучети сол омода созанд, то ҳадафҳои гузошташуда дар лоиҳаи бюджет ва нақшаи кори минтақа барои соли оянда ба назар гирифта шаванд.

Дар ИМА муносибати қатъии мутамаркази банақшагирии иқтисодӣ вучуд надорад ва дар доираи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ мақомоти федералӣ ҳукумат ва субъектҳои хоҷагидориро дастгирӣ мекунанд. «Дар сатҳи федералӣ ду сохтор дар таҳия низоми банақшагирии рушди иқтисодию иҷтимоии минтақаҳо иштирок мекунанд, аз ҷумла Вазорати тичорати ИМА ва Шарикии ҷомеаҳои устувор ба ҳисоб меравад. Низоми банақшагирии мутамаркази стратегии рушди иқтисодӣ дар ИМА ба равандҳои рақамикунонии ҷамъоварии маълумот, гурӯҳбандӣ, коркарди пешакӣ, маҳфӯздорӣ ва ирсоли маълумот асос ёфтааст» [72].

4. Канада. Дар Канада ҳангоми таҳрезии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ диққати махсус дода мешавад. Бо мақсади ба инобат гирифтани мавқеи онҳо дар масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва инфрасохтор пурсишҳои сотсиологӣ гузаронида мешаванд.

Инчунин мониторинги мунтазами татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ роҳандозӣ гардида, ҷиҳати такмили онҳо мунтазам тадбирҳои зарурӣ роҳандозӣ карда мешавад, ки ин барои пайваста такмил додани фаъолияти мақомоти давлатӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасонии давлатӣ мусоидат менамояд.

Хусусияти сеюми татбиқи нақшаҳои стратегӣ ва ташаккули афзалиятҳои минбаъдаи рушди стратегии Канада аз гузаронидани аудити ҳатмии ҳарсолаи фаъолияти мақомотҳо ва аудити иҷтимоӣ иборат аст, ки ин барои эътимоднокии маълумоти муҳим мебошад.

«Ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои назоратӣ бояд ба сифати хизматрасонӣ, натиҷаҳо, шаффофият ва ҳисоботдихӣ диққати махсус дода шавад» [59].

«Канада низоми бисёрсатҳии банақшагирии индикативиро истифода мебарад ва бо риояи қатъии принципҳои федералӣ қарор қабул менамояд. Чунин қарорҳо боиси тағйирот дар қонунгузории соли 1995 қабулшуда гардиданд, ки тибқи он мақомот дар сатҳҳои гуногун стратегияҳои худро оид ба рушди устувор таҳия кардаанд. Нақшаи солонаи иқтисодии Канада, ки аз Ҷониби Шӯрои Вазирон таҳия мешавад, унсури иловагии стратегияи рушд мебошад» [176].

«Ҷар як муассисаи давлатӣ дар Канада дорои мутахассиси рушди устувори иқтисодӣ ё шӯъба мебошад, ки барои рушди ин соҳа масъул аст. Дар амал, аксари кормандон дар шӯъбаҳои рушди устувори иқтисодӣ ба Ассотсиатсияи рушди иқтисодии Канада тааллуқ доранд. Ассотсиатсия аз соли 1968 инҷониб амал карда, шиори он «баланд бардоштани салоҳияти касбӣ, мусоидат ба рушди иқтисодӣ ва мусоидат ба некӯахлоқии мардуми Канада» мебошад» [152].

Аксар вақт аъзоёни он барои таҳия, пешбарӣ ва татбиқи нақшаҳо ё худ ҳуҷҷатҳои стратегияи рушд масъуланд. Мутахассисони рушди иқтисодӣ дар Канада бевосита дар талошҳо барои таҳким ва дигаргунсамтии иқтисодиёти миллӣ иштирок мекунанд.

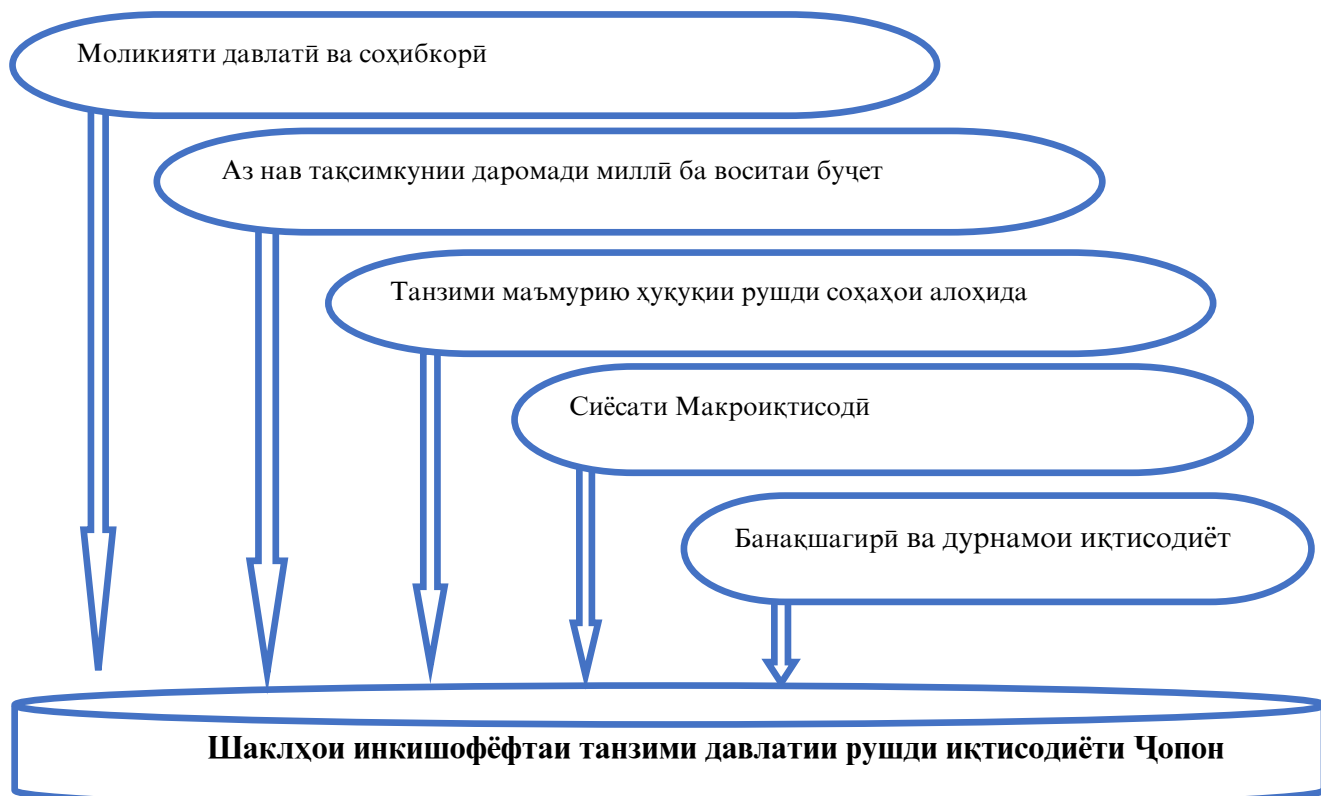
«Илова бар ин, Канада ҷалби ҷонибҳои манфиатдор ва одамоне, ки манфиатҳои онҳо дар ин минтақа ҳастанд ё метавонанд ба тамоми раванди банақшагири ва рушд дар банақшагирии стратегӣ таъсир расонанд, амал мекунад. Ҳайати ҷонибҳои манфиатдор хусусиятҳои худро дорад ва чун қоида, вобаста ба ҷанбаҳои функционалии ташкилот ва самти банақшагирии стратегӣ муайян карда мешавад» [152].

Дар Канада қонунгузорӣ унсурҳои ҳатмии нақшаи стратегиро муқаррар мекунад, ки бояд аз ҷониби ҳукумати Канада таҳия ва нашр карда шаванд [59].

Низоми банақшагирии Канада пешниҳоди ҳатмии маълумот аз ҷониби мақомот дар шакли ҷадвал ва нишондиҳандаҳои асосиро фарогир мебошад. Инчунин зарурати озмоиши чорабиниҳо дар нақшаи стратегӣ пешбинишуда

дар ноҳияҳои пилотии кишвар муҳим аст.

5. Ҷопон яке аз кишварҳои мебошад, ки низомии ба таври кофӣ инкишофёфтаи танзими давлатии рушди иқтисодӣ дорад. Он асосан дар шаклҳои зерин амалӣ карда мешавад, ки дар расми 1.11. нишон дода шудааст.

Расми 1.11. Шаклҳои инкишофёфтаи танзими давлатии рушди иқтисодиёти Ҷопон
Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои маълумотӣ.

Дар баробари ин дар миқёси истифодабарии усулҳои маъмурию ҳуқуқии танзим, инчунин дар дараҷаи таъсири давлат ба рушди иқтисодиёт тавассути низомии банақшагирӣ тафовути бисёр байни Ҷопон ва дигар мамлакатҳои рушдёфта мушоҳида карда мешавад.

«Дар Ҷопон нақшаҳои барномавии панҷсола тартиб дода мешаванд, ки онҳо бо супориши ҳукумат таҳия карда мешаванд ва дар он ҳадафҳои муҳимтарини стратегӣ ташаккул меёбанд. Нақшаҳо маҷмӯи барномаҳои давлатӣ мебошанд, ки ба сафарбар намудани робитаҳои иқтисодӣ барои расидан ба ҳадафҳои миллӣ нигаронида шудаанд. Нақшаҳо ва барномаҳо, пеш аз ҳама, дар бораи роҳҳои эҳтимолии рушди иқтисоди миллӣ

тасаввурот медиҳанд, дуҷум, мушкилотеро нишон медиҳанд, ки ҳукумат ва соҳибкорон дар дохил ва хориҷи кишвар метавонанд бо онҳо рӯ ба рӯ шаванд, сеҷум, тавсияҳо оид ба ҳалли ин мушкилот асоснок карда мешаванд» [97].

«Инчунин, дар Ҷопон раванди банақшагирии стратегии рушди иқтисодиёт ва татбиқи стратегияҳо тибқи қонунгузорӣ ба танзим дароварда шудааст. Низоми банақшагирии стратегии Ҷопон ба низоми устувори мақомоти давлатӣ асос ёфтааст, ки раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегиро таҳия ва назорат мекунад. Шӯрои машваратӣ оид ба банақшагирии рушд дар назди кабинети вазирони Ҷопон ниҳоди муҳим ба ҳисоб меравад. Корҳои назаррас оид ба таҳияи барномаҳо ва нақшаҳо бо фармоишҳои давлатӣ аз ҷониби ташкилотҳои ғайридавлатӣ роҳандозӣ мегардад» [72].

Механизми татбиқи стратегияи рушди иқтисодӣ дар Ҷопон асосан ба яке аз хусусиятҳои муҳимтарини миллати Ҷопон ва тамаркузи ҷиддӣ ноил шудан ба мақсадҳои гурӯҳӣ асос ёфтааст. Дар ин росто бахши хусусӣ дар Ҷопон асосан фаъолияти худро дар асоси самтҳои стратегии кишвар ба нақша мегиранд.

Роҳбарияти маъмурӣ воситаи муассири тобеияти манфиатҳои миллии рушди ширкатҳои алоҳида мебошад. «Истифодаи васеъ ва пуршиддати идораҳои давлатии Ҷопон аз маҷбуркунии ғайрирасмии намояндагони бахши хусусӣ ба амалҳои хусусияти муайян ба усули дар Ҷопон истифодашаванда така мекунад. Дар ин замина ҳокимияти марказӣ самтҳои умумии рушдро дар асоси омилҳои фарқкунандаи соҳа муайян мекунад, нақшаҳои соҳавиро тартиб медиҳад ва баъди тасдиқи ҳукумат иҷро менамояд» [120].

6. Ҷумҳурии Корея. Ҷумҳурии Корея, ки ҳамчун давлати тезрушдбанда ва дорой иқтисодиёти пешрафтаи ҷаҳон ба ҳисоб меравад, дорой низоми хоси банақшагирии стратегӣ мебошад, ки таъмини устувории иқтисодӣ заминаи асосӣ мебозад. Банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Корея ба

рушди дарозмуддати иқтисодиёт, соҳаи иҷтимоӣ ва амнияти миллӣ равона шудааст. Низоми банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Корея ба якчанд унсурҳои калидӣ таъяс мекунад:

а. Нақшаҳои панҷсолаи рушд: Ҷумҳурии Корея нақшаҳои стратегии панҷсола барои роҳбарӣ ба рушди иқтисодиёт истифода мекунад. Ин раванд пас аз солҳои 1960 оғоз шуда, айни замон нақшаҳои панҷсола дар муайян кардани афзалиятҳои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, аз ҷумла инфрасохтор, технология ва маориф нақши асосӣ доранд.

То ин давра 13 нақшаҳои стратегии панҷсола вобаста ба самтҳои гуногун таъяс ва татбиқ гардидааст, ки дар ҷадвали зерин оварда шудааст: Ниг: ба ҷадвали 1.7.

№	Солҳо	Мақсади нақшаи стратегӣ
1.	1962-1966	Саноатикунонии иқтисодиёт
2.	1967-1971	Таҳкими заминаи саноатӣ ва рушди иқтисодиёти ба содирот нигаронишуда
3.	1972-1976	Дигаргунсамтии иқтисодиёт ва коҳишдиҳии вобастагӣ аз воридот
4.	1977-1981	Баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва таҷдиди технологӣ
5.	1982-1986	Коҳишдиҳии нобаробариҳои иҷтимоӣ ва беҳтар кардани сифати зиндагӣ
6.	1987-1991	Тақвияти рақобатпазирии байналмилалӣ
7.	1992-1996	Ҳамгирӣ бо иқтисоди ҷаҳонӣ
8.	1997-2001	Барқарорсозии иқтисод баъди бӯҳрони молиявии Осиё
9.	2002–2006	Таҳкими рушди устувор
10.	2007–2011	Ҳавасмандгардонии навоарӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ
11.	2012–2016	Рушди «иқтисоди сабз» ва коҳиши нобаробарӣ
12.	2017–2021	Омодагӣ ба Инқилоби Ҷорум дар саноат
13.	2022–2026	Барқарорсозии иқтисодиёт пас аз пандемия ва рушди устувор

Ҷадвали 1.7. – Нақшаҳои стратегии панҷсолаи Ҷумҳурии Корея.

Сарчашма: Таъясии муаллиф дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои маълумотӣ.

Таҳлили нақшаҳои стратегии панҷсолаи Ҷумҳурии Корея нишон медиҳад, ки дар ҳар як нақшаи панҷсола ҳалли як самти муайян пешбинӣ

карда шудааст ва бо назардошти давраҳои бухронӣ нақшаҳо мутобиқ гардидаанд.

б. Стратегияи миллии инноватсионӣ: Ҷумҳурии Корея ба инноватсияҳо ҳамчун нерӯи ҳаракатдиҳандаи рушди иқтисодӣ таъкид мекунад. Давлат барои таҳқиқот ва коркард маблағҳои назаррас сармоягузорӣ менамояд, рушди технологияҳои баланд ва стартапҳои дастгирӣ менамояд. Барномаҳои миллий, ба мисли «Иқдоми Корея 4.0», ки соли 2017 қабул гардидааст, ба таҳкими мавқеи кишвар дар рақобати ҷаҳонии технологӣ равона шудаанд.

в. Маориф ва сармояи инсонӣ: Ҷумҳурии Корея маорифро асоси рушди устувор мешуморад. Дар кишвар низоми банақшагирии стратегӣ дар соҳаи маориф вучуд дорад, ки ба тайёр кардани кадрҳои баландихтисос, ки дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир бошанд, равона шудааст. Иқдомҳои давлатӣ ба баланд бардоштани сифати маориф, зиёд кардани дастрасии таҳсилоти олий ва дастгирии таҳсил дар тамоми умр равона шудаанд.

г. Ҳифзи иҷтимоӣ ва мушкилоти демографӣ: Дар шароити пиршавии аҳоли, Ҷумҳурии Корея фаъолона стратегияҳо оид ба беҳтар намудани ҳифзи иҷтимоӣ, таъмини нафақа ва системаи тандурустиро таҳия мекунад.

д. Устувории экологӣ ва иқтисоди сабз: Ҷумҳурии Корея кӯшиш мекунад, ки дар технологияҳои сабз ва рушди устувор пешсаф бошад.

Ҳамзамон бо назардошти амалҳои агресивии Хитой оид ба масъалаҳои бахсӣ дар баҳри Ором Ҷумҳурии Корея бо мақсади таъмини мустақилият ва худтаъминкунӣ дар соҳаҳои калидӣ, ба монанди мудофиа, иқтисод ва технология низоми худмухтории стратегиро пеш гирифтааст. Таҳлили низоми банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Корея нишон медиҳад, ки он усули бисёрқабата ва ҳамаи чанбаҳои рушди миллий фарогир мебошад. Роҳандозии чунин низом барои табдил додани кишвар аз иқтисодиёти пасазчангӣ ба яке аз пешрафтатарин кишварҳои ҷаҳон нақши ҳалкунанда бозидааст.

Роҳандозии чунин низом имкон фароҳам овард, ки Ҷумҳурии Корея аз кишвари аграрӣ ба кишвари босуръат рушёбандаи саноатӣ табдил ёбад. Дар солҳои 1945-1995 суръати миёнасолонаи Ҷумҳурии Корея 9 фоизро ташкил дода [218], баъди таъсири бӯҳрони ҷаҳонии молиявии 2008 иқтисодиёти он зуд барқарор шудааст [208] ва ҳоло иқтисодиёти он мавқеи 11 дар ҷаҳон ишғол менамояд [215].

Бо шарофати навоариҳои доимӣ, тафаккури стратегӣ ва ҳамоҳангсозии самараноки байни бахшҳои гуногуни ҷомеа, Ҷумҳурии Корея ба ояндаи устувор ва шукуфон бо эътимод қадам мезанад.

Дар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ пас аз пош хӯрдани Иттиҳод кишварҳои алоҳида мустақилияти худро ба даст оварда, дар роҳандозии ислоҳоти худ мустақил буданд. Бо назардошти канда шудани занҷираҳои истехсолӣ байн кишварҳои Иттиҳод ҳар як кишвари алоҳида кӯшиш мекард, ки дар доираи иқтисодӣ имкониятҳои худ иқтисодиёти кишварро рушд диҳад. Дар ин раванд роҳандозии низоми банақшагирии стратегӣ муҳим ба ҳисоб рафта, аз ҷониби кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ таҳияи санадаҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар ин самт оғоз гардидаанд.

6.1. Россия Новобаста аз он ки ташаккули низоми банақшагирии стратегӣ дар ин кишвар низ пас аз барҳамхурии Иттиҳоди Шӯравӣ рост меояд, барои рушди низоми мазкур талошҳои зиёди судманд карда шудааст. Соли 1993 дар ин кишвар қонун дар бораи дурнамасозии давлатӣ ва банақшагирии дарозмуҳлат қабул карда шуд, ки дар он принципҳо ва мақсадҳои банақшагирии стратегӣ муайян шуда, заминаи аввалинро барои рушди низоми банақшагирӣ ва дурнамасозӣ гузошт.

То ин давра дар доираи қонуни мазкур 5 ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ қабул гардидаанд.

А. «Стратегияи амнияти иқтисодии Федератсияи Россия то соли 2030» [46].

Б. «Мақсадҳои миллии рушди Федератсияи Россия барои давраи то соли 2030 ва дурнамо то соли 2036» [47].

В. «Стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодии Федератсияи Россия бо назардошти сатҳи пасти партовҳои газҳои гулхонаӣ (парниковых газов) то соли 2050» [38].

Г. «Дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодии Федератсияи Россия барои давраи то соли 2036» [212].

Д. «Самтҳои асосии фаъолияти Ҳукумати Федератсияи Россия барои давраи то соли 2024» [33].

Дар баробари роҳандозии ҳуҷҷатҳои мазкур, низоми амалкунада ба як қатор мушкилот, аз ҷумла сатҳи нокифояи ҳамохангсозии байни мақомотҳо, норасоии мутахассисони соҳавии ботаҷриба, алоқамандии суст байни банақшагирии стратегӣ ва раванди таҳияи буҷет рӯ ба рӯ мебошад.

«Дар ин росто барои бартараф намудани мушкилиҳои болоқайдшуда низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамосозӣ мукамал гардонида шуда, ҳамохангсозии ҳамаи равандҳои таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ дар сатҳи олии ба роҳ монда шудааст» [96].

6.2. Низоми банақшагирии стратегии Ҷумҳурии Қазоқистон рушдёрфта буда, барои муайян намудани роҳи рушди иқтисодии Қазоқистон, бартараф намудани тағйиротҳои таъсиррасони дохилию беруна ва пешбинии хавфу хатарҳои иқтисодии ҷаҳони муосир мусоидат намуда истодааст.

Ҳуҷҷати асосии стратегӣ дар ин кишвар Стратегияи «Қазоқистон-2050» тибқи он ҳадафи асосии кишвар ба 30-гонаи кишварҳои тараққикардаи ҷаҳон шомил шудан мебошад.

Дар доираи ин ҳуҷҷати муҳими стратегӣ Нақшаи миллии иборат аз 100 қадамҳои муҳим ва 5 ислоҳоти институтсионалӣ ва нақшаи дигаргунсозии Қазоқистон таҳия ва амалӣ шуда истодааст [214].

Пайдарҳамии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии Ҷумҳурии Қазоқистонро дар расми 1.12. пешниҳод менамоем.

Расми 1.12. – Ҳуҷҷатҳои стратегии Қазоқистон. Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон банақшагирии стратегӣ бо назардошти меъёрҳо ва усулҳои зерин таҳия карда мешавад: таҳлили вазъи имрӯзаи рушди иқтисодӣ, муайян намудани афзалиятҳо, гузаронидани фокус гуруҳҳо миёни аҳолии ҳамаи минтақаҳо, омӯзиши тамоюлҳои нав ва таҳияи 3 сценарияи рушди иқтисоди ҷаҳон, таҳлили ҳамаҷонибаи рушди иқтисодӣ ва муқоисаи на кам аз 6 кишвари ҷаҳон, гузаронидани шӯрои коршиносон бо ҷалби коршиносони маҳаллӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ва ғайра.

6.3. Дар Ҷумҳурии Узбекистон банақшагирии стратегӣ дар идораи рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар нақши калидӣ дорад. Пас аз ба даст овардани Истиқлолият дар соли 1991, Узбекистон ба низоми банақшагирии стратегии худ оғоз намуд, ки ба таҳкими иқтисодиёт, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ва тавсеаи мавқеи байналмилалӣ равона шудааст.

Дар солҳои охир Узбекистон ислоҳоти маҷмӯиро роҳандозӣ намуда истодааст, ки ба либерализатсияи иқтисодӣ ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ равона шудаанд. Дар кишвар барои таъмини рушди иқтисодиёт «Стратегияи амал оид ба рушди минбаъдаи Ҷумҳурии Узбекистон барои солҳои 2017-2021 қабул ва татбиқ гардидааст, ки панҷ самти афзалиятнокро дар бар мегирад:

«такмилӣ низоми сохтмони давлатӣ ва ҷамъиятӣ; таъмини волоияти қонун ва ислоҳоти низоми судӣ; рушд ва либерализатсияи иқтисодиёт; рушди соҳаи иҷтимоӣ; таъмини амният, муносибатҳои ҳамоҳангии байни

миллатҳо ва таҳаммулпазири динӣ» [50].

Барои татбиқи стратегияи мазкур Комиссияи миллии дар сатҳи Президенти кишвар ва барои панҷ самти пешбинишуда комиссияҳои алоҳида дар сатҳи роҳбарият таъсис дода шудааст, ки чунин амал барои татбиқи сифатнок ва саривақтии тадбирҳои пешбинишуда мусоидат намудааст.

Дар доираи татбиқи стратегияи мазкур қариб 300 қонун ва 4 ҳазор қарорҳои Президент қабул гардидааст [213].

Стратегияи навбатӣ барои 5 соли минбаъда соли 2022 бо номи «Стратегияи рушди Узбекистони нав барои солҳои 2022-2026 қабул карда шудааст, ки 7 самти асосиро дар бар мегирад:

- бунёди давлати инсонпарвар бо роҳи баланд бардоштани шаъну шарафи инсон ва рушди минбаъдаи ҷомеаи озодаи шахрвандӣ;

- табдил додани принципҳои адолат ва волоияти қонун ба шартҳои асосӣ ва зарурии тараққиёти мамлакат;

- таъмини рушди босуръати иқтисоди миллии;

- татбиқи сиёсати одилонаи иҷтимоӣ ва рушди сармояи инсонӣ;

- таъмини рушди маънавий ва ба сатҳи нав бардоштани ин соҳа;

- муносибат ба масъалаҳои глобалӣ дар асоси манфиатҳои миллии;

- мустаҳкам намудани иқтисодии беҳатарӣ ва муҳофизати мамлакат, пешбурди сиёсати ошкоро, прагматикӣ ва фаъолона дар ҳамкорӣҳои хориҷӣ» [48].

Инчунин соли 2023 «Стратегияи «Узбекистон-2030» қабул гардид, ки 5 ҳадафи асосиро дар бар мегирад: «шомилшавӣ ба қатори кишварҳои даромадашон аз сатҳи миёна боло тавассути рушди устувори иқтисодӣ; бунёди низоми маориф, тиб ва ҳифзи иҷтимоӣ, ки ба талаботи мардум ва стандартҳои байналмилалӣ қомилан ҷавобгӯ бошад; фароҳам овардани шароити мусоиди экологӣ барои аҳоли; бунёди давлати одилона ва муосир, ки ба мардум хизмат мекунад; таъмини соҳибхушӣ ва амнияти мамлакат» [49].

Омӯзиши низоми банақшагирии стратегияи Ҷумҳурии Узбекистон нишон медиҳад, ки дар баробари стратегияҳои панҷсола ҳуҷҷатҳои дигар стратегӣ барои солҳои нисбатан дарозтар қабул карда мешавад. Ҳамзамон барои таъмини саривақтӣ ва сифатноки ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ шахсони мансабдори давлатӣ ҳамчун масъули иҷро муайян карда шудааст.

6.4. Беларус. Солҳои 1990-ум пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ Беларус роҳандозии низоми стратегияи иқтисодии худро оғоз намуд. Дар соли 1996 яке аз ҳуҷҷатҳои аввалини банақшагирии стратегӣ бо номи «Самтҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Беларус барои солҳои 1996-2000» қабул гардид, ки дар он ҳамчун афзалият тақвияти содирот, рушди сохтмони манзил ва таъмини озукаворӣ пешбинӣ шуда буд.

Сипас барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Беларус барои ҳар панҷсола қабул карда шудааст, ки дар онҳо «ҳадафҳо, вазифаҳо ва самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар бо тадбирҳои асосии татбиқи онҳо муайян карда шудааст»

Ҳамзамон соли 1997 Стратегияи миллии рушди устувори Ҷумҳурии Беларус (СМРУ-2010) [34], соли 2004 Стратегияи миллии рушди устувори Ҷумҳурии Беларус (СМРУ-2020) [35], соли 2017 «Стратегияи миллии рушди устувори иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Беларус барои давраи то соли 2030» [36] ва соли 2020 Стратегияи миллии рушди устувори Ҷумҳурии Беларус барои давраи то соли 2035 (СМРУ-2035) [37] қабул гардидааст.

«Дар Стратегияи миллии рушди устувори Ҷумҳурии Беларус барои давраи то соли 2035 афзалиятҳои зерин пешбинӣ шудааст: рушди устувори институти оилавӣ ва рушди сифатии неруи инсонӣ; шуғли пурсамар ва даромади шоистаи аҳоли; дигаргунсозии рақамии иқтисодиёт ва рушди инноватсия; фароҳам овардани шароити мусоиди пешратфа барои тичорат ва инфрасохтори устувор; таъмини бехатарии экологӣ, гузаштан ба моделҳои оқилонаи истеҳсолот ва истеъмол (иқтисодиёти даврагӣ)».

Омӯзиши низоми банақшагирии стратегӣ дар Беларус нишон медиҳад, ки он ҳамчун заминаи таъмини рушди дарозмуддати иқтисодӣ ва суботи

кишвар баромад мекунад. Дар низоми банақшагирии стратегӣ ба модернизатсияи саноат, пешбурди навовариҳо ва рақамикунонӣ аҳамияти асосӣ дода мешавад, ки ҳадафи он таъмини рақобатпазирӣ ва суботи иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Дар солҳои охир, дар натиҷаи вазъи ҷойдоштаи ҷаҳон, бахусус ҷангҳои тижоратӣ Беларус стратегияи худро тағйир дода, ба дигаргунсамтии муносибатҳои иқтисодӣ, таҳкими суботи дохилӣ ва ҷустуҷӯи бозорҳои нави фурӯш, бахусус дар кишварҳои Осиё ва ИДМ, равона кардааст.

Ҳамин тариқ, низоми банақшагирии стратегӣ дар Беларус барои ҳалли масъалаҳои муҳими дарозмуҳлат дар самти ҷоринамоии инноватсия, дастгирии кишоварзӣ ва мустаҳкам кардани мавқеи худ дар арсаи ҷаҳонӣ равона шудааст.

Хулосаи боби якум

Дар даҳсолаи охир кишварҳои минтақа ва ҷаҳон доир ба таҳия ва амалигардонии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии ҷавобгӯ ба талаботи замони муосир кӯшишҳои муайян карда истодаанд.

Дар ин самт кишварҳои Иттиҳоди Аврупо пешсаф мебошанд, ки ин кишварҳо дар ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ташаккули низоми ягонаи рушди иҷтимоӣ иқтисодиро ба сифати вазифаи асосии дарозмуддат муайян намудаанд.

Сарфи назар аз равишҳои гуногуни ташкили низоми банақшагирии стратегӣ, ки ба як кишвари мушаххас хос аст, мақсади асосии низом ягона мебошад, яъне роҳандозии маҷмӯи роҳҳо ва ҷорабиниҳо барои таҳия ҳуҷҷатҳои стратегӣ ҷиҳати ноил гардидан ба мақсаду вазифаҳои дарпешистодаи давлат, соҳа ва субъектҳо мебошад.

Тибқи таҳлилҳо ва омӯзишҳо мо гуфта метавонем, ки муқаррароту равишҳои ҳуҷҷатҳои стратегӣ дар низоми банақшагирии стратегии ҳамаи кишварҳои ҷаҳон хусусияти умумӣ доранд. Ҳамин тариқ ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар низоми кишварҳо чунин равишҳо ба монанди омӯзиши вазъи ҷойдошта, муайянкунии ҳадафҳо, мониторинг ва

назорат ба инобат гирифта мешаванд.

Дар баробари ин дар низоми банақшагирии стратегии муосир масъалаҳо вобаста ба ҳамгирии стратегияҳои сатҳҳои гуногун, ҷалби гурӯҳҳои мақсаднок, таъмини мавқеи фаъоли сокинон, истифодаи усули комплексӣ ва ғайра, ки дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон васеъ истифода мегарданд.

Истифодаи чунин равишҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар низоми банақшагирии стратегӣ муҳим шуморида мешавад:

- дар заминаи мониторинг ва баҳодихӣ тасҳеҳи саривактии ҳадафҳо ва самтҳои татбиқи нақшаҳо, ки ҳадафи онҳо арзёбии равандҳои татбиқи чорабиниҳои стратегияҳои рушд, самаранокии онҳо, инчунин мувофиқати раванди рушди минтақа ба нақшаҳо ва интизориҳо мебошад;

- тақвияти истифодаи манбаъҳои гуногуни маблағгузорӣ, аз ҷумла ШДБХ. Ин имкон медиҳад, ки бахши хусусӣ дар лоиҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ саҳмгузор бошанд;

- таҳкими ҷанбаи иқтисодии хориҷӣ дар банақшагирии стратегӣ. Фаъолияти иқтисодии берунӣ як соҳаи муҳим ва ҷудонашавандаи фаъолияти иқтисодӣ мебошад, ки тавассути роҳандозии усулҳои муосири тичорати байналмилалӣ ба истехсолот ва самаранокии онҳо мусоидат намояд;

- тақмили доимии нишондиҳандаҳои асосии иқтисодӣ, чунин нишондиҳандаҳо бояд мувофиқи равандҳои иҷтимоию иқтисодии дар давлат рухдода бо назардошти таъсири омилҳои иқтисодии хориҷӣ ва дигар омилҳо ва тамоюлҳои пешбинишуда танзим карда шаванд;

- касбиқунонии фаъолият оид ба банақшагирии стратегӣ, таъсиси сохторҳои мустақил ва баланд бардоштани иқтидори кадрӣ.

Дар низоми банақшагирии стратегӣ метавон таҷрибаи Ҷумҳурии Карея истифода кард, зеро бо назардошти маҳдудияти сарчашмаҳои маблағгузорӣ нақшаҳои стратегиро барои давраҳои миёнамуҳлат бо

интихоби як самти муҳим таҳия ва татбиқ намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Инчунин таҳияи ҳуҷҷати банақшагирии стратегии дарозмуҳлати сатҳи миллӣ барои давраи то соли 2050 ва бо назардошти тамоюлҳои бамиёномада дар давраи муёнамуҳлат мутобиқ намудани он.

Ҳамзамон роҳандозии таҷрибаи Ҷумҳурии Узбекистон дар самти таъсиси комиссияҳо дар сатҳи роҳбари давлат ва аъзои ҳукумат барои баланд бардоштани масъулияти иҷрокунандагон зарур арзёбӣ мегардад. Амали мазкур чиҳати татбиқи саривақтӣ ва сифатноки ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар кишвар мусоидат менамояд.

БОБИ 2. Таҳлили вазъи банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

2.1. Марҳилаҳои ташаккули низоми миллии банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бо назардошти вазъи зудтағйирёбандаи иқтисоди ҷаҳон дар пасманзари таҳдидҳои геосиёсӣ ва геоиқтисодӣ ташкили низоми дурусти банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар ҳар як кишвар нақши асосӣ мебозад. Зеро, низоми дурусти банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ имконият медиҳад, ки иқтисоду имкониятҳои воқеии бахшу соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ба нақша гирифта шуда, барои расидан ба ҳадафҳои стратегӣ истифода карда шаванд.

Таҷрибаи як қатор кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки барои ноил гардидан ба натиҷаҳои назаррас дар иқтисодиёт асоси муваффақияти онҳо қорӣ намудани низоми дурусти банақшагирии стратегии рушди иқтисоди миллий ва роҳандозии нақшаҳои индикативӣ ҳамчун модели асосии идоракунии рушди иқтисодиёти кишвар ба ҳисоб меравад [87, с. 81].

Банақшагирии стратегӣ барои иҷрои вазифаҳои муҳими давлатӣ хизмат менамояд, аз қабилӣ муайян намудани ҳадафҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ, афзалиятҳои миллию минтақавӣ, муайян ва ҷалби захираву сарчашмаҳо, муайян намудани механизми фаъолсозии фаъолияти ҳамаи соҳаҳо ва қишрҳои ҷомеа [166, с. 10].

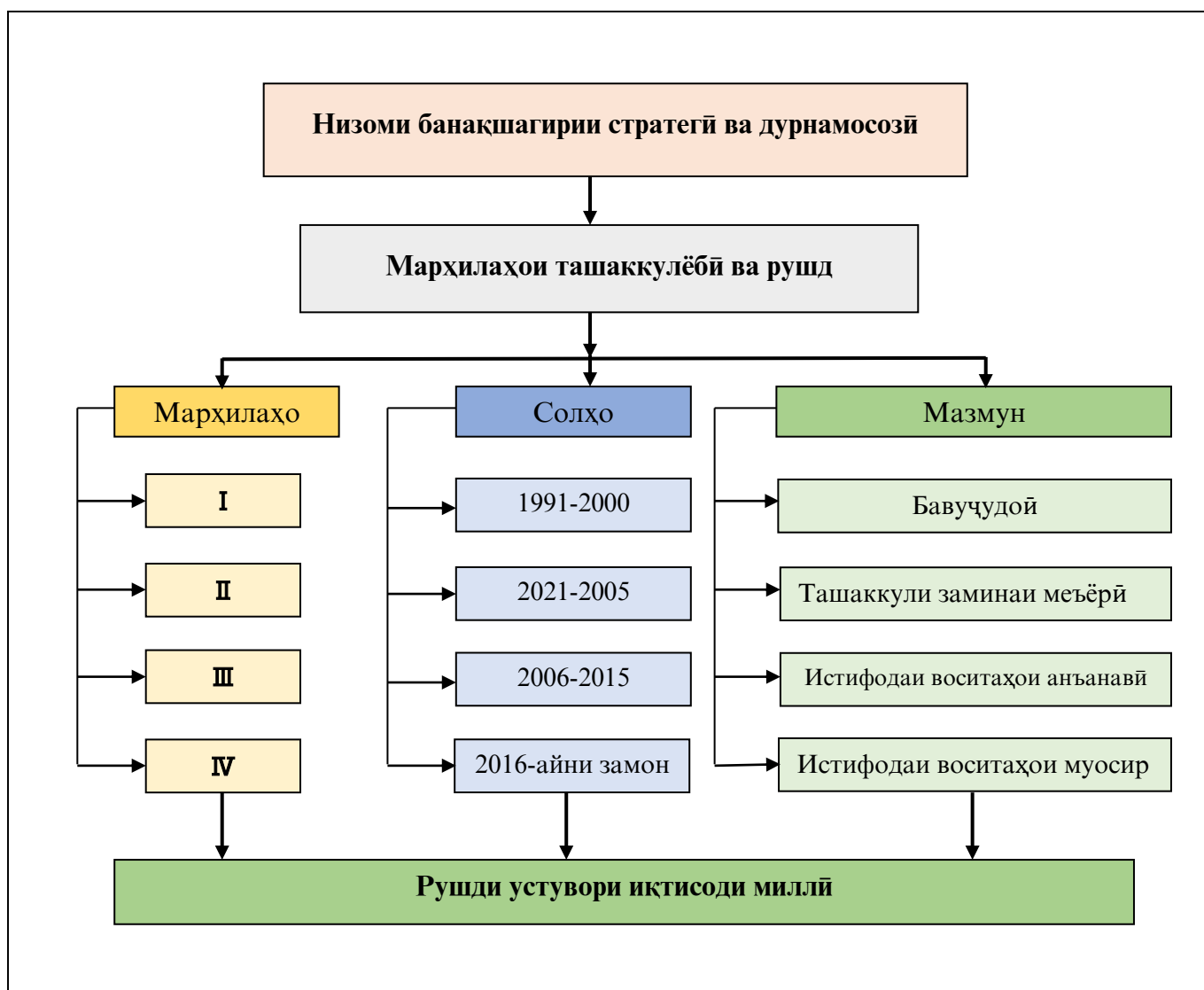
Низоми дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи начандон тӯлонии истиқлолият марҳила ба марҳила ба яке аз низомҳои инкишофёбанда ва ба рушди иқтисодиёт мусоидаткунанда табдил ёфта истодааст. Ташкили заминаи ҳуқуқии низоми миллии банақшагирии стратегӣ таърихи начандон тӯлонӣ дошта, аз соли 2003 оғоз гардидааст.

Бо назардошти муҳимияти масъалаи ташкили низоми банақшагирии стратегӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ироаи паёмашон ба Маҷлиси Олӣ соли 2017 Ҳукумати мамлакатро барои идомаи корҳо дар самти тақмили низоми идоракунии давлатӣ, бахусус тарҳрезӣ ва амалӣ намудани асосҳои банақшагирии стратегӣ дар сатҳи марказӣ ва маҳаллии идоракунӣ вазифадор намуда буданд [27].

Марҳилаҳои ташаккулёбӣ ва рушди низоми дурнамозии рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба 4 марҳила ҷудо намудан мумкин аст. Ниг: ба расми 2.1.

Расми 2.1. Давраҳои тақмили низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар ососи санадҳои танзимкунандаи соҳа.

Тавре дар боло қайд карда шуд, заминаи ҳуқуқии низоми миллии банақшагии стратегӣ таърихи начандон тулонӣ дошта, аз соли 2003 дар баробари пайдоиши воситаҳои муосири дурнамозӣ, оғоз гардидааст.

Ба ақидаи мо низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ бо ҳам алоқамандӣ ва ҳамохангии зич дошта, бо ташаккули низоми комплексӣ муосир дар ин самтҳо муайян намудани иқтидору имкониятҳои дохилӣ беҳтар мегардад.

Аз расми 2.1. бар меояд, ки бунёди низоми миллии дурнамозии рушди иқтисодию иҷтимоӣ, ки яке аз ҷузъҳои муҳим ва ҷудонашавандаи низоми иқтисоди миллӣ ба ҳисоб меравад дар фазои мураккаби иқтисодиёти кишвар солҳои 1991-2000 (марҳилаи якум) дар шароити низоҳои сиёсӣ ва номуайяниҳо дар низоми иқтисодӣ оғоз гардид. Дар ин давра, ба ғайр аз мушкилиҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, коста гардидани робитаҳои иқтисодию молиявӣ бо кишварҳои хориҷӣ, мавҷуд набудани қонунгузориҳои миллӣ ба раванди рушди устувори низоми иқтисодӣ монеа эҷод менамуд.

Пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ва Ваҳдати миллӣ (солҳои 2001-2005) марҳилаи ибтидоии амалӣ намудани ислоҳоти иқтисодӣ, асосан ба ташаккули асосҳои ҳуқуқии низоми нави иқтисодӣ равона гардида буд.

«Дар ҳамин марҳила бо мақсади ба танзим даровардани низоми дурнамозӣ аввалин маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ» қабул карда шуд. Қонуни мазкур мақсаду мазмуни дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо, барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои онро муайян карда, асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии тартиби таҳия, баррасӣ ва тасдиқи онҳоро муқаррар намуд.

Тибқи талаботи қонуни мазкур дурнамои инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ояндаи кӯтоҳмуддат ҳар сол ва дар таркиби дурнамои миёнамуҳлат барои се соли минбаъда дар асоси муқаррароти барномаи инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии

Тоҷикистон барои ояндаи миёнамуҳлат (барои давраи панҷсола) таҳия карда мешуд» [8].

«Инчунин дар қонуни мазкур моддаи алоҳида оид ба Шӯрои миллии илмӣ оид ба ояндабинӣ дарҷ гардида буд, ки мақсади он аз нуқтаи назари илмӣ асоснок намудани дурнамоҳо, концепсияҳо, стратегияҳо, барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он иборат буд»

Ба вазифаҳои асоси Шӯро таҳияи масъалаҳои методологӣ, илмию техникаи ояндабинӣ, таҳияи пешниҳод оид ба такмили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба масъалаҳои ояндабинӣ, инчунин таҳлилу таҳқиқи илмию дурнамоҳо, концепсияҳо, стратегияҳо, барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ, лоиҳаи мақсадноки давлатӣ, минтақавӣ ва байниминтақавӣ дохил шуда буданд.

Дар марҳилаи навбатӣ, яъне солҳои 2006-2015 дурнамозозии рушди иқтисодию иҷтимоӣ бо шаклу воситаҳои дар ҳамон замон дастрас таҳия карда мешуд, ки на ҳамаи паҳлуҳо ва нишондиҳандаҳои рушди иқтисодию иҷтимоиро дар бар мегирифт. Бо назардошти тағйирёбии вазъ ва талабот оид ба мукамалгардонии раванди таҳияи дурнамои рушди иҷтимою иқтисодӣ ба қонуни асосии танзимкунандаи раванди мазкур, яъне Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ» се маротиба, аз ҷумла солҳои 2009, 2011 ва 2017 тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. Дар асоси муқаррароти қонуни болоқайдшуда бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2007, №649 «Тартиби таҳияи дурнамоҳои кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд» [11].

Нақши дурнамозозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ маҳз дар марҳилаи сеюм, яъне солҳои 2006-2015 дар таъмини рушди иқтисодии кишвар, ҳамоҳангсозии сиёсати бучетӣ, монетарӣ ва макроиқтисодӣ бараъло мушоҳида мешуд, зеро марҳилаи сеюми ташаккулёбии низоми дурнамозозӣ

ба марҳилаи барқароршавӣ ва вусъат ёфтани пояҳои низоми иқтисоди миллӣ рост меояд. Дар ин давра зарур буд, ки иқтидорҳои воқеии соҳаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ муайян шуда, дар асоси иқтидорҳои мавҷуда самтҳои стратегии рушди кишвар тарҳрезӣ карда шаванд. Маҳз дар ҳамин давра Ҳукумати кишвар аввалин маротиба Стратегияи миллии рушд барои то соли 2015-умро қабул кард. Дар баробари ин ду Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2007-2009 ва 2010-2012 таҳия ва амалӣ шуд. Ин санадҳои муҳими стратегӣ бо назардошти дурнамои рушди нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва иқтидорҳои мавҷудаи дохилӣ таҳия ва амалӣ карда шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки дар ин давра дурнамои рушди иқтисодию иҷтимоӣ бо усулҳои ҳисоби дастии математикӣ таҳия карда мешуд, ки меҳнат ва вақти зиёдро талаб мекард. Дар баробари ин ҳамбастагии соҳаҳо, яъне муайян намудани тағйирёбии нишондиҳандаҳои як соҳа ё бахш ҳангоми тағйирёбии соҳа ё бахши дигар ба таври пурра ба инобат гирифта намешуд.

Гарчанде дар ин давра низоми дурнамозозии рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ ба пешрафтҳои назаррас ноил гардида бошад ҳам, масъалаи баланд бардоштани дақиқияту ба воқеият наздик будани дурнамои нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ, инчунин ҷорӣ намудани механизмҳои наву муосири дурнамозозӣ фаъолсозии фаъолияти минбаъдари дар ин самт тақозо менамуд.

Барои ҳамқадами замон будан ва истифодаи механизмҳои наву муосир барои таҳияи дурнамои нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар ҳамкориҳо бо шарикони рушд дар ин самт тақвият дода шуд. Дар натиҷаи омӯзиши таҷрибаи кишварҳои пешрафта муайян карда шуд, ки аксари кишварҳо дурнамои нишондиҳандаҳои макроиқтисодиро ба воситаи моделҳои макроиқтисодӣ ё худ эконометрикӣ таҳия менамояд, ки дақиқият ва воқеияти баланд дошта, ҳамбастагии соҳаҳо ба таври худкор муайян менамояд.

Вобаста ба ин, чиҳати қорӣ намудани механизм ва воситаи дурнамозии мазкур қоршиносони сатҳи байналмилалӣ даъват карда шуда, раванди таҳияи модели дурнамозии макроиқтисодии мутобиқ ба шароити Тоҷикистонро оғоз намуданд.

Дар марҳилаи қорум, шурӯъ аз соли 2016 то инҷониб дурнамозии рушди иқтисодию иҷтимоӣ тибқи таҷрибаи ҷаҳонӣ ба воситаҳои муосири дурнамозӣ, яъне моделҳои макроиқтисодӣ ба роҳ монда шудааст, ки аз чиҳати техниқию технологӣ ва ҳамоҳангии нишондиҳандаҳои соҳаҳои мухталифи иқтисодию иҷтимоӣ самаранок мебошад.

Бо назардошти он ки тамоми ҳуҷҷатҳои стратегӣ, аз ҷумла дурнамоҳои давлатӣ, стратегияҳо, консепсияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии ҷумҳурӣ дар асоси қонуни мазкур таҳия ва ба тасвиб расида, ҳуҷҷатҳои мазкур самтҳои ояндаи рушди иқтисодиётро бо дарҷи роҳҳои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии давлат муайян менамоянд, зарурати тақмили қонуни зикршуда ба миён омад.

Дар ин рост бо мақсади гузаронидани ислоҳот дар қонунгузори кишвар, баҳусус дар самти тақмили низоми дурнамозӣ ва таҳияи сифатноки ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар таҳрири нав 3 августи соли 2018, №1544 қабул карда шуд [9].

Дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ дурнамоҳои рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳон тавассути моделҳои иқтисодӣ таҳия карда мешаванд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ин усули муосири дурнамозӣ истифода намуда истодааст.

Аз ин лиҳоз, дар қонун мафҳуми моделҳои дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дарҷ гардид. Ҳадаф аз таҳияи қонун дар таҳрири нав ин пеш аз ҳама ба талаботи равандҳои муосир ва ба таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи минтақа ва ҷаҳон мутобиқ намудани қонунгузори кишвар дар ин самт ба ҳисоб мерафт.

Бояд қайд намуд, ки «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» раванди таҳия ва муҳлати дурнамоҳои давлатӣ, Концепсияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва Стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодии кишварро муқаррар менамояд. Дар таҳрири нави қонун муҳлат ва пайдарҳамии таҳияи ҳуҷҷатҳои болоқайдшуда мушахас карда шуд.

Аз ҷумла, дурнамоҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар ва таъмини амнияти иқтисодӣ барои ояндаи кӯтоҳмуҳлат (як сол), миёнамуҳлат (то 5 сол) ва дарозмуҳлат (на кам аз 10 сол) таҳия мегардад.

Концепсияи рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади муайян кардани самтҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ояндаи дарозмуҳлат ба муҳлати на кам аз 20 сол таҳия карда мешавад.

Стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати муайян кардани ҳадафҳои стратегӣ, афзалиятҳо ва принципҳои рушди миллӣ ва баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум бо муҳлати на кам аз 15 сол таҳия мегардад.

Моҳияти батанзимдарории идоракунии ҷараёнҳои иқтисодӣ тавассути амали қонуни мазкур дар он буд, ки дар асоси дурнамои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи миёнамуҳлати хароҷоти давлатӣ таҳия гардида, ҳамчунин лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бюҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли навбатии молиявӣ ва нишондиҳандаҳои он барои ду соли минбаъда» ташаккул меёбад.

Бо мақсади дар сатҳи зарурӣ таҳия ва пешниҳод намудани нишондиҳандаҳои дақиқу босифати рушди иҷтимоию иқтисодии ҷумҳурӣ ва дар ин замина муайян намудани иқтидорҳо ва имкониятҳои мавҷудаи дохилӣ баҳри таъмини рушди устувори иқтисодиёти миллӣ дар қонун таҳия

ва аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ тасдиқи 6 санадҳои зерқонунӣ пешбинӣ шуда буд, ки дар онҳо раванди таҳияи дурномаҳо, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ мушаххасан дарҷ мегардид.

Аз ҷумла Тартиби таҳияи дурномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ояндаи кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат (тибқи моддаи 4-и қонун), Тартиби таҳияи барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (тибқи моддаи 5-и қонун) ва Тартиби таҳияи барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии маҳал (тибқи моддаи 13-и қонун) пешбинӣ шуда буд.

Бо мақсади ҳамоҳангсозии фаъолияти вазорату идораҳо оид ба таҳияи дурномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз нуқтаи назари илмӣ асоснок намудани дурномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии ҷумҳурӣ, аз ҷумла Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳо дар қонуни мазкур аввалин шуда дар таҷрибаи ҷумҳурӣ ташкили Шӯрои методӣ оид ба дурнамосозӣ пешбинӣ гардида буд.

Шӯрои мазкур мақоми машваратии назди Вазорати рушди иқтисод ва савдо буда, бо мақсади ҳамоҳангсозии фаъолияти вазорату идораҳо дар самти таҳияи дурномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз нуқтаи назари илмӣ асоснок намудани онҳо таъсис дода шуда буд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурномаҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» чараёни таҳияи якчанд ҳуҷҷатҳои стратегиро танзим намуда, талаботи алоҳидаро барои мазмун ва тартиби таҳияи онҳо муқаррар менамояд. Бо вучуди ин, қонуни мазкур фарқияти байни ҳар як ҳуҷҷати стратегиро ба таври равшану возеҳ мушаххас намуда, хусусиятҳои таҳияи ҳуҷҷати стратегӣ, мақсад ва мазмуни онро муайян намекард.

Ҳамзамон дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда масъалаҳои ҳамоҳангсозии банақшагирии стратегӣ, салоҳият ва ваколатҳои мақомоти

давлатӣ дар соҳаи банақшагирии стратегӣ, масъалаҳои мониторинг, ҳисоботдиҳӣ ва баҳогузори ба таври кофӣ ба низом дароварда нашудаанд. Ҳамчунин дар қонунгузори амалкунанда меъёрҳои баҳодихии самаранокии буҷетии банақшагирии стратегӣ мушаххас нагардида буд.

Инчунин дар қонуни мазкур тартиби назорати сифатии ҳуҷҷатҳои стратегӣ пешбинӣ нашуда буд. Сифати ҳуҷҷати стратегӣ танҳо аз нуқтаи назари риояи техникаи ҳуқуқэҷодкунии муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» санчида мешавад.

Таҳлили таҷрибаи таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ нишон медиҳад, ки ҳар сол шумораи зиёди ҳуҷҷатҳои банақшагирӣ таҳия ва қабул мегарданд. Аз ҷумла, дар даҳ соли охир гарчанде бештар аз 200 барномаҳои соҳавӣ таҳия ва тасдиқ шуда бошанд, вале ҳамоҳангсозии вазифаҳо дар доираи низоми ягонаи афзалиятҳои миллӣ ба таври кофӣ вучуд нашофт. Ҳамгирии раванди банақшагирии ҳуҷҷатҳои стратегӣ бо раванди банақшагирии буҷет дар сатҳи зарурӣ риоя намегафт.

Ҳамзамон ба истиснои шумораи муайяни ҳуҷҷатҳои стратегӣ, дар маҷмуъ ҳисобҳои мушаххаси молиявӣ барои амалисозии ин ҳуҷҷатҳо вучуд нашофт. Низоми алоқаи байниҳамдигарӣ ва мубодилаи иттилоот байни вазорату идораҳо ҳангоми банақшагирии стратегӣ пурра ҳаллу фасли ҳудро наёфтааст, ки дар натиҷа мувозинат байни ҷонибҳои манфиатдор дар раванди рушдро аз байн мебарад.

Вобаста ба ин бо мақсади такмил додани раванди банақшагирии ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва муқаррар намудани низоми ягона ва умумии банақшагирии стратегӣ аз 19 июли соли соли 2022, №1894 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ» қабул гардид. Қонуни мазкур аз 7 боб ва 23 модда иборат мебошад [10].

Тибқи муқаррароти дар он муайянгардида рӯйхати ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва ба ҳам тобегию алоқамандии онҳо, таъмини ҳамгирии банақшагирии стратегӣ бо раванди буҷетӣ, ҷорӣ намудани низоми назорати сифат, таҳияи

низомҳои ба натиҷа асосёфтаи мониторинг, ҳисоботдиҳӣ, баҳогузорӣ ва дигар масъалаҳои вобаста ба банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатии рушд муайян карда мешаванд.

Аз ин рӯ ҳадафи асосии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ» ташаккули чорчӯбаи меъёрии ягона ва муназзами низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатии рушд мебошад, ки тибқи он меъёрҳои зарурии идоракунии банақшагирии стратегӣ дар қонуни мазкур муқаррар гардида, раванди банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатии рушд аз давраи банақшагирию таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ то амалисозии онҳо, ба низом дароварда мешавад.

Меъёрҳои қонуни мазкур мафҳумҳои навро оид ба низоми иттилоотӣ пешниҳод намуда, салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ дар соҳаи банақшагирии стратегӣ, сохтор ва мазмуни ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва ба ҳам вобастагиро тобеъияти онҳо, банақшагирии таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ, арзиши хароҷот барои амалишавии чорабиниҳои пешбининамудаи ҳуҷҷати стратегӣ, ҳаҷм ва манбаи маблағгузорию чорабиниҳои банақшагирифташудаи ҳуҷҷатҳои стратегии таҳияшаванда, назорати сифати ҳуҷҷатҳои стратегӣ, дурнамозии давлатии рушд, модели дурнамозии рушд, ҳисоботдиҳӣ ва арзёбии ин ҳуҷҷатҳоро ба таври мушаххас пешбинӣ менамоянд.

Айни замон «дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи қонунгузорию амалкунанда ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар се сатҳ амалӣ карда мешаванд: Ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳаллӣ» [3].

Расми 2.2. Банақшагирии стратегӣ ва раванди ҳуҷчатгузорию он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
Таҳияи муаллиф.

Дар марҳилаи ниҳой, низоми дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва банақшагирии стратегӣ бо ҳам пайваст гардида, пояҳои асосии низоми банақшагирии стратегӣ гузошта шуда истодааст. Аз рӯи таҳлилҳои мо дар самти низоми банақшагирии стратегӣ, ки низоми нав дар шароити имрӯзаи кишвар мебошад, таҳқиқотҳои илмӣ қариб, ки вуҷуд надоранд.

Дар ин ҷо зарур мешуморем, ки таҷрибаи кишварҳои минтақа ва шарикони асосии тичоратиро дар самти низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ мавриди омӯзиш қарор диҳем.

Омӯзиши пайдоиши заминаи меъёриии ҳуқуқии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ нишон медиҳад, ки дар бештари кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ заминаи қонунгузорию институтсионалии низоми банақшагирии стратегӣ тақрибан аз солҳои 2010

оғоз гардида, марҳила ба марҳила бо назардошти пайдо шудани корҳои амалӣ тақмил ёфта истодааст.

Пайдоиши заминаҳои меъёрии ҳуқуқии низоми банақшагири ва дурнамосозӣ дар кишварҳои шарикони тичоратӣ иқтисодии кишвар аз он гувоҳи медиҳад, ки низоми банақшагирии стратегӣ, низоми ё худ механизми муосир буда, тамоми кишварҳо марҳила ба марҳила ба низоми мазкур мегузаранд. (Ҷадвали 2.1.).

Ҷадвали 2.1. - Ташаккули қонунгузори дар самти банақшагирии стратегӣ ва дурнамосозӣ дар баъзе кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ.

Номи кишвар	Номи Қонун	Соли қабул
1. Россия	«Дар бораи банақшагирии стратегӣ» [21].	28.06.2014
2. Белорусия	«Дар бораи дурнамосозии давлатии рушди иҷтимоию иқтисодӣ» [22].	05.05.1998
3. Қазоқистон	«Дар бораи низоми банақшагирии стратегӣ» [31].	29.11.2017
4. Қирғизистон	«Дар бораи дурнамосозии давлатии рушди иҷтимоию иқтисодӣ» [20].	20.02.2009
5. Тоҷикистон	«Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамосозии давлатӣ» [10].	19.06.2022

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои интернетӣ.

Тавре аз ҷадвали 2.1. бармеояд аз 5 кишвари таҳлилшуда дар 3 кишвар, аз ҷумла Тоҷикистон, Россия ва Қазоқистон санади танзимкунандаи самти банақшагирии стратегӣ мавриди амал қарор дорад, ки ин аз ҳамрадиф будани Тоҷикистон бо замони муосир бар меояд. Илова бар ин, дар хусуси он ки низоми қайдшуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадриҷан ташаккул меёбад, зарурияти роҳандозии механизми амалигардонии муқаррароти санади мазкур аз ҷониби ташкилоту муассисаҳо муҳим ҳисобида мешавад.

Дар ҳақиқат дар шароити имрӯзаи иқтисоди ҷаҳон маҳз тавассути банақшагирии стратегӣ ва дурнамосозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ имкониятҳои ноилгардӣ ба мақсадҳои стратегии гузошташудаи кишвар ва вариантҳои эҳтимолии тағйирёбии иқтисодиёт муайян карда мешавад.

Зеро, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар асоси муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия гардида, индикаторҳои асосии мақсадноки Стратегия барои давраи то соли 2030 дар асоси

нишондиҳандаҳои дурнамои вазорату идораҳои соҳавӣ ҳисоб карда шудаанд [41].

Бинобар ин, дурнамосозӣ яке аз омилҳои ҳалқунандаи илмии таҳия намудани стратегия ва муайян кардани самтҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодӣ баромад мекунад.

Вобаста ба ин дар замони муосир ба таври васеъ истифода бурдани ҷанбаҳои дурнамосозию банақшагирии стратегӣ ва мунтазам тақмил додани методология ва методикаи дурнамосозӣ зарур мебошад, зеро аз раванди таҳия ва сифати дурнамо дуруст пешгӯӣ кардани рушди минбаъдаи иҷтимоию иқтисодӣ вобастагии амиқ дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ низоми дурнамосозӣ ва банақшагирии стратегиро тақмил дода, дар раванди таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ барои пешгӯии фарзияҳои гуногун муайян намудани дурнамои минбаъдаи соҳаҳо истифода намуда истодааст.

Ҳоло Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи рушди устувор қарор дорад ва дар ояндаи дарозмӯҳлат бояд механизми амалигардонии низоми банақшагирии стратегӣ барои муайян намудани тамоми захираю имкониятҳои мавҷуда комилан ба роҳ монда шавад.

Таҷрибаи ҷаҳони аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳуҷҷатҳои стратегӣ на бояд зиёд бошанд, балки нишондиҳандаҳои он иҷрошаванда бошад. Дар ин ҷо роҳандозии низому механизмҳои муосиру самаранок барои иҷрои вазифаҳои стратегии гузошташуда зарур мебошад. Таҷрибаи Олмон дар ин самт бисёр қобили қабул мебошад, зеро дар ин кишвар низоми доимии мониторинги пешрафт, ки ба назорати доимии амалишавии тадбирҳои дар ҳуҷҷатҳои стратегӣ дарҷшуда машғул аст, амал менамояд [163].

Хулосаи зербоб

Бояд қайд намуд, ки низоми банақшагирии стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, мушкилоти сатҳи нокифояи ҳамоҳангсозии байни мақомотҳо, мутахассисони соҳавӣ,

алоқамандии сусти байни банақшагирии стратегӣ ва раванди таҳияи буҷет ва ғайра дар низоми амалкунандаи кишвар ба назар мерасад.

Вобаста ба ин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақмили доимии низоми мазкур, бахусус қабули санадҳои зерқонунии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ, тақмили сохтори амалкунандаи вазорату идораҳо ва иқтисодии кадрӣ онҳо дар самти банақшагирии стратегӣ ва бо назардошти ҳадафу афзалиятҳои муайянгардида таҷдиди назар намудани муқаррароти стратегияву барномаҳои амалкунанда ба мақсад мувофиқ мебошад.

2.2. Дастовардҳои иқтисодӣ ва татбиқи ҳадафҳои стратегӣ дар даври соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Татбиқи сиёсати самараноки иқтисодӣ ҷиҳати таъмини иқтисоди миллӣ, роҳандозии самараноки он тибқи ҳадафҳои стратегӣ, муайян намудани ҳадафу афзалиятҳои стратегӣ ба талаботи замон ҷавобгӯӣ, ташкили шароити муносиби сармоягузорию истеҳсоли маҳаки асосии таъмини рушди мутавозини иқтисодиёти дилхоҳ кишвар мебошад.

Дар шароити имрӯзаи иқтисоди бозорӣ ва авҷ гирифтани рақобат дар бозорҳои ҷаҳонӣ таъмини рушди устувори макроиқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии он ба воситаи амалигардонии саривактии ҳадафҳои стратегӣ муайянгардида хело муҳим мебошад.

Ҳукумати кишвар аз оғози даври Истиклолият бо мақсади эътирофи Тоҷикистон ҳамчун як ҷузъи ҷудоношавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ, ба роҳ мондани муносибатҳои мутақобилаи иқтисодӣ бо дигар кишварҳо ва дар ин замина таъмини рушди иқтисодӣ бар пояи ҳадафҳои стратегӣ муайяннамудаи кишвар чораҳои амалӣ андешида истодааст.

Тоҷикистон пас аз Истиклоли давлатӣ ба як қатор мушкилоти иқтисодӣ дучор гардид, ки онҳоро ба се қисм ҷудо кардан мумкин мебошад. Якум, дар натиҷаи низоъҳои шахравандӣ (солҳои 1992-1997) ба миён омадани пайомадҳои ноговори иҷтимоӣ иқтисодӣ. Дуюм, бо назардошти барҳам

хурдани занчираи арзиши иловашудаи даврони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар соҳаҳои саноат, кишоварзӣ ва дигар соҳаҳои иқтисодиёт. Сеюм, дигаргуниҳои куллии сохторию институтсионалӣ ҳангоми гузариш аз иқтисоди нақшавӣ ба иқтисоди бозорӣ.

Танҳо дар давраи ноустувории сиёсии солҳои 1992-1996 маҷмӯи маҳсулоти дохилии (ММД) Тоҷикистон беш аз се маротиба ва нишондиҳандаҳои соҳаҳои иқтисоди воқеӣ 2-10 маротиба коҳиш ёфт.

Таназзули истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ 52,8 фоиз ва саноатӣ 65,8 фоизро ташкил дода, ҳиссаи сохтмон дар ташаккули ММД аз 10 фоизи соли 1991 то 2,1 фоиз дар соли 2000 паст шуд.

Соли 1997 пас аз ба имзо расидани созишномаи умумии Истиқрори Сулҳ ва ризоияти миллӣ ба ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ хотима бахшида шуда, дар кишвар ваҳдати миллӣ ва сулҳу амонӣ пойдор гардид. Таназзули давраи гузариш ба рушди мунтазами иқтисодӣ табдил дода шуд ва марҳилаи аввали дигаргунсозии сохторию институтсионалии давраи гузариш хотима ёфт.

Тавре муҳтарам Пешвои миллат дар ҷаласаи Шӯрои миллии рушд 21 июни соли 2016 қайд намуданд «то аввали солҳои 2000-ум тамоми нерӯ ва талошҳои Ҳукумати кишвар барои таъмини сулҳу субот, барқарор кардани соҳти конституционӣ ва ғаъолияти рукнҳои давлатдорӣ, ба Ватан баргардонидани фирориён ва таъмини ваҳдати миллӣ равона шуда, танҳо аз аввали солҳои 2000-ум мо ба марҳалаи рушд ворид гардид» [1].

Соли 1996 бори аввал дар таърихи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи якуми ислоҳоти иқтисодӣ дар кишвар қабул ва ҷорабиниҳои мушаххаси гузариши иқтисодиёти миллӣ ба муносибатҳои бозоргонӣ шурӯъ гардид.

Ҳадафи асосии барнома фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати ислоҳоти сохторӣ, суботи макроиқтисодӣ ва рушди иқтисоди миллӣ, инчунин ташаккули фазои ҳуқуқии иқтисоди бозоргонӣ буд.

Гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ дар асоси хусусиятҳои хоси ҷумҳурӣ, анъанаҳои таърихии он, тарзи зиндагӣ ва ҳамчунин бо назардошти таҷрибаи кишварҳои хориҷие, ки роҳи ислоҳоти бозоргониро гузаштаанд, амалӣ карда шуд.

Баъдан бо мақсади таҳияи лоиҳаи Ҳуҷҷати стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ бо Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 март соли 2000 гурӯҳи корӣ таҳти роҳбарии мушовири давлатӣ оид ба масъалаҳои иқтисодӣ фаъолияти худро оғоз намуд» [24].

Ҳамин тариқ «Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ қабул карда шуд» [42], ки ҳадафи он баланд бардошати даромади пулии аҳоли ва афзоиши сатҳи зиндагии қишри камбизоати аҳоли ба шумор мерафт.

Сипас «стратегияҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои солҳои 2003-2005 [42, с. 8], 2007-2009 [43] ва 2010-2012 [44] қабул ва мавриди татбиқ қарор гирифтанд», ки барои паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва таъмини суръати рушди иқтисодиёти кишвар заминаи мусоид гузошт.

Мақсади асоси ҳуҷҷатҳои мазкур таъмини устувори иқтисоди миллӣ ва тадриҷан беҳтар кардани сатҳу некӯаҳволии мардуми кишвар буда, ҳамоҳангии ҲРУ-ро таъмин мекарданд» [14, с. 72-73].

Соли 2012 гузариш аз стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ ба Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон роҳандозӣ гардида, санаи 26 декабри соли 2012, №1030 «Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015» қабул ва мавриди иҷро қарор дода шуд [40].

Гузариш аз стратегияҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ ба Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон ба концепсияи рушди босуботи нерӯи инсонӣ мутобиқат мекунад [44, с.10].

Стратегияи мазкур давраи ҷамъбасти даҳсолаи татбиқи СМР-2015 бошад ҳам, масоили зиёдро вобаста ба таъмини ҳадафҳои стратегӣ, ба монанди ислоҳоти идоракунии давлатӣ, таъмини волоияти қонун, пешгӯӣ

ва банақшагирии демографӣ, танзими муҳочирати меҳнатӣ, рушди бахши хусусӣ ва дастгирии табақаи миёнаи кишвар мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Дар стратегияи мазкур ба соҳаи иҷтимоӣ таваҷҷуҳи бештар равона гардида, 35 фоизи ҳуҷҷати мазкур ба ин соҳа бахшида шуда буд [6, с. 10].

Қиҳати таъмини рушди иқтисоди миллӣ Ҳукумати кишвар бори аввал «таъмини истиқлолияти энергетикӣ», «раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ» ва «таъмини амнияти озуқаворӣ»-ро ҳамчун ҳадафҳои стратегӣ муайян намуд.

Сипас соли 2016 ҳадафҳои стратегӣ аз ҷониби Ҳукумати кишвар дар шакли зерин такмил дода шудаанд, аз ҷумла таъмини истиқлолияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши нерӯи барқ; раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба кишвари транзитӣ; таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат [41, с. 87].

Соли 2018 ҳамчун заминагузори ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ саноатикунони босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шуд [28].

Дар маҷмӯъ дар даврони соҳибистиклолӣ бо мақсади банақшагирии ҳадафҳои стратегӣ аз ҷониби Ҳукумати малакат татбиқи 2 ҳуҷҷати банақшагирии стратегияи сатҳи миллӣ барои давраи дарозмуддат ва қариб шашсад ҳуҷҷатҳои соҳавӣ ва маҳаллӣ роҳандозӣ гардидааст. Ҳоло СМР-2030 ва БМР-2021-2025 мавриди иҷрои қарор доранд.

СМР- 2030 ҳуҷҷати стратегӣ ва бунёдии давлат маҳсуб шуда, мақсад ва вазифаҳои афзалиятноки рушди кишварро дар давраи дарозмуҳлат муайян менамояд [14].

Мақсад ва вазифаҳои муайяннамудаи Стратегияи мазкур барои дигар ҳуҷҷатҳои ба масъалаҳои рушд нигаронидашуда бояд ҳамчун асос ба инобат гирифта шаванд.

Дар маҷмӯъ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани ҳамоҳангии ҳуҷҷатҳои сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ имкон дод, ки дар натиҷаи роҳандозии

ҳадафҳои стратегӣ Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолият натиҷаҳои дилхоҳро ба даст биёрад, Ниг: ба Ҷадвали 2.2.

Ҷадвали 2.2. Нишондиҳандаҳои асосии иқтисодию иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври соҳибистиклолӣ дар солҳои 1997-2023

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								
		1997	2000	2010	2015	2020	2022	2023	2023/ 1997, бар.
ММД	I	518,4	1786,8	24707,1	50977,8	83958,3	118181,7	130791,5	25,2
	II	101,7	108,3	106,5	106,0	104,4	108,0	108,3	
Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ	I	398,5	1374,4	8184,0	16939,0	32467,0	43025,0	46815,5	11,7
	II	98,0	109,9	109,2	111,3	109,7	115,4	112	
Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ	I	242,3	693,2	15336,8	31368,4	42765,6	49272,5	63028,4	26
	II	103,6	112,7	106,8	103,2	108,8	108,0	109	
Гардиши савдои хориҷӣ, ҳамагӣ	I	1496,0	1459,3	3851,6	4326,2	4557,8	7309,5	8328,9	5,5
	II	104,0	108,0	107,6	82,0	100,8	114,9	113,9	
Даромади пулии аҳоли	I	348,3	1004,6	13256,0	25569,8	65347	95124,6	112700	32,3
	II	188,2	136,1	121,3	105,7	136,2	118,2	118,5	
Харочоти пулӣ ва пасандози аҳоли	I	324,4	909,9	13948,5	34968,0	72555,7	110606,3	122000	37,6
	II	185,3	127,1	124,9	104,2	148,5	120,4	110,9	
Истеҳсоли нерӯи барқ	млн. кВт/с	14005	14247	16435	17162	19771	21400	21861	1,6

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҚТ, 2021.-С.12-19; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2023.-С.12-13.

Яке аз нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ, ки вазъи иҷтимоию иқтисодии кишварро баҳо медиҳад ин Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳисоб меравад. Тавре аз ҷадвали 2.2. бар меояд бо назардошти вазъи сиёсӣ дар кишвар то соли 2000 суръати рушди ММД назаррас афзоиш наёфтааст. Аз ҷумла дар соли 1997 нишондиҳандаи мазкур ҳамагӣ 101,7 фоиз афзоиш ёфтааст. Сипас баъд аз соли 1997 рушди иқтисодӣ ба истиснои даврони бӯҳронӣ тамоюли афзоишёбандаро касб намуд. Ҳамин тариқ суръати рушди миёнасолонаи иқтисоди миллӣ дар солҳои 1997-2023 дар сатҳи 7 фоиз таъмин гардидааст.

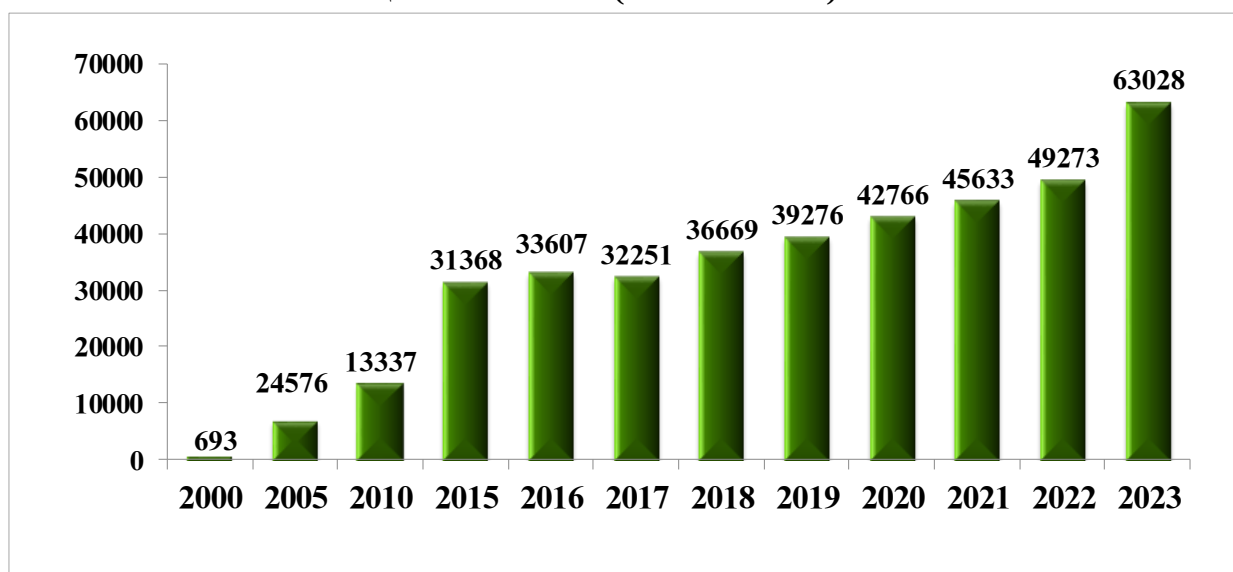
Нишондиҳандаи ҳаҷми даромад ва хароҷоти пулии аҳолиро метавон ҳамчун муайянкунандаи сатҳи зиндагии аҳоли истифода кард, зеро онҳо ба афзудани қобилияти харидории аҳоли мусоидат мекунанд. Дар соли 2023 даромади пулии аҳоли 112,7 миллиард сомониро ташкил медиҳад, ки нисбат ба соли 1997–ум 32,3 маротиба ва нисбат ба соли 2022–ум 118,5 фоиз афзоиш ёфтааст. Хароҷоти пулӣ ва пасандозҳои аҳоли дар соли 2023–ум 122000 млн. сомониро ташкил додааст, ки мутаносибан назар ба соли 1997–ум 37,6 маротиба ва соли 2022 –ум 110,9 фоиз зиёд гардидааст.

Суръати рушди нишондиҳандаҳои соҳаҳои, ки онҳо ҳамчун ҳадафи стратегӣ муайян гардидаанд дар шакли диаграмма нишон дода мешавад, Ниг: ба диаграммаи 2.1.

Ҷиҳати таъмини амнияти озуқаворӣ Ҳукумати кишвар ислоҳоти заруриро дар самти таҷдиди хоҷагиҳо анҷом дода, барои беҳтар намудани ҳолати мелиоративии заминҳо ва аз худ кардани заминҳои нав, инчунин зиёд кардани майдони боғу токзор тадбирҳои амалӣ андешид.

Дар ин замина суръати миёнасолонаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар бист соли охир дар сатҳи 7,5 фоиз таъмин карда шуд.

Диаграммаи 2.1. Истеҳсоли ҳаҷми номиналии маҳсулоти кишоварзӣ дар солҳои 2000-2023 (млн. сомонӣ)

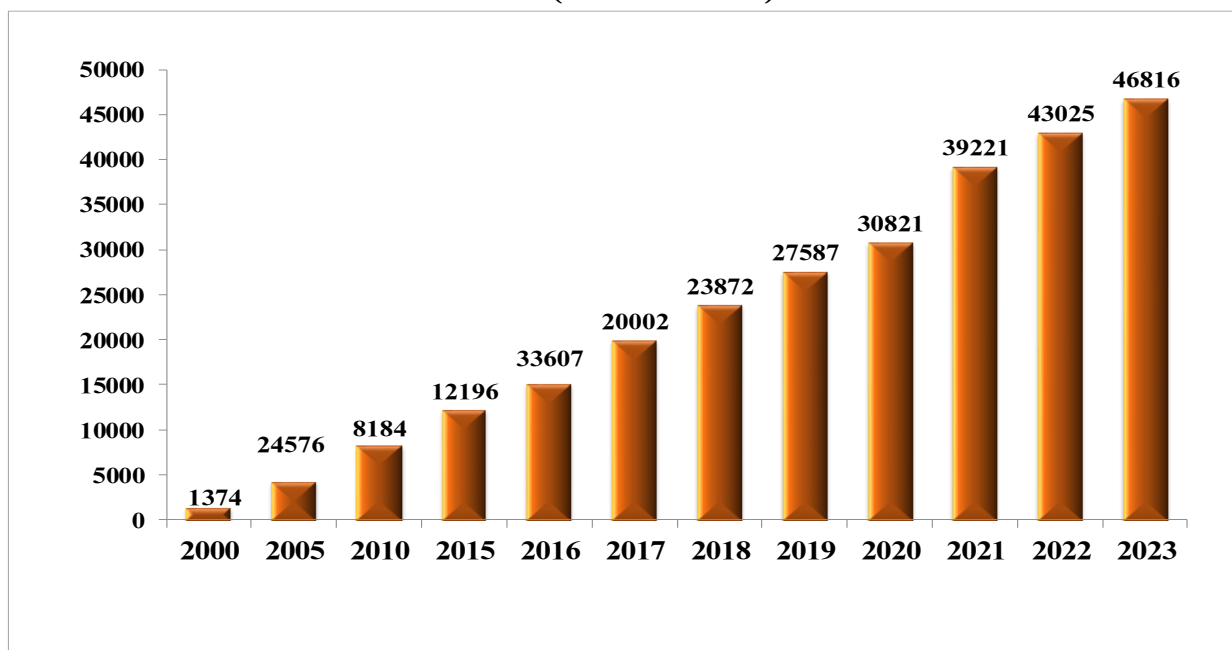
Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2021.-С.14-15; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2023.-С.12.

Дар асоси диаграммаи 2.1. маълум аст, ки ҳаҷми номиналии маҳсулоти кишоварзӣ дар солҳои 2000-2023 рӯ ба афзоиш дорад.

Ба ин раванд пеш аз ҳама фароҳам овардани шароити мусоиди кор дар ин соҳа ва қабули барномаҳои мушаххас барои ҳавасмандгардони деҳқонон муосидат намудааст. Омӯзиши нишондиҳандаҳои омории аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳаҷми истеҳсоли баъзе намуди маҳсулоти кишоварзӣ дар ин давра ба маротиб афзоиш ёфтааст. Аз ҷумла истеҳсоли ғалла дар солҳои 1991-2023-юм 6 маротиба, сабзавот 9,4 маротиба, истеҳсоли гӯшти чорво 4,6 маротиба, шир 1,9 маротиба ва тухм 2,7 маротиба зиёд шудааст [25, 26, 45].

Бо мақсади афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии рақобатпазир ва кам кардани вобастагии бозори дохилӣ аз маҳсулоти саноатии воридотӣ, инчунин таъсиси чойҳои нави корӣ танҳо дар 20 соли охир 954 коргоҳу корхонаҳои саноатӣ сохта ба истифода дода шуд. Таъсиси коргоҳу корхонаҳои саноатӣ барои ноил гардидан ба ҳадафи чоруми стратегӣ-саноатикунони босуръат заминаи мусоид мегузорад.

Диаграммаи 2.2. Истеҳсоли ҳаҷми номиналии маҳсулоти саноатӣ дар солҳои 2000-2023 (млн. сомонӣ)

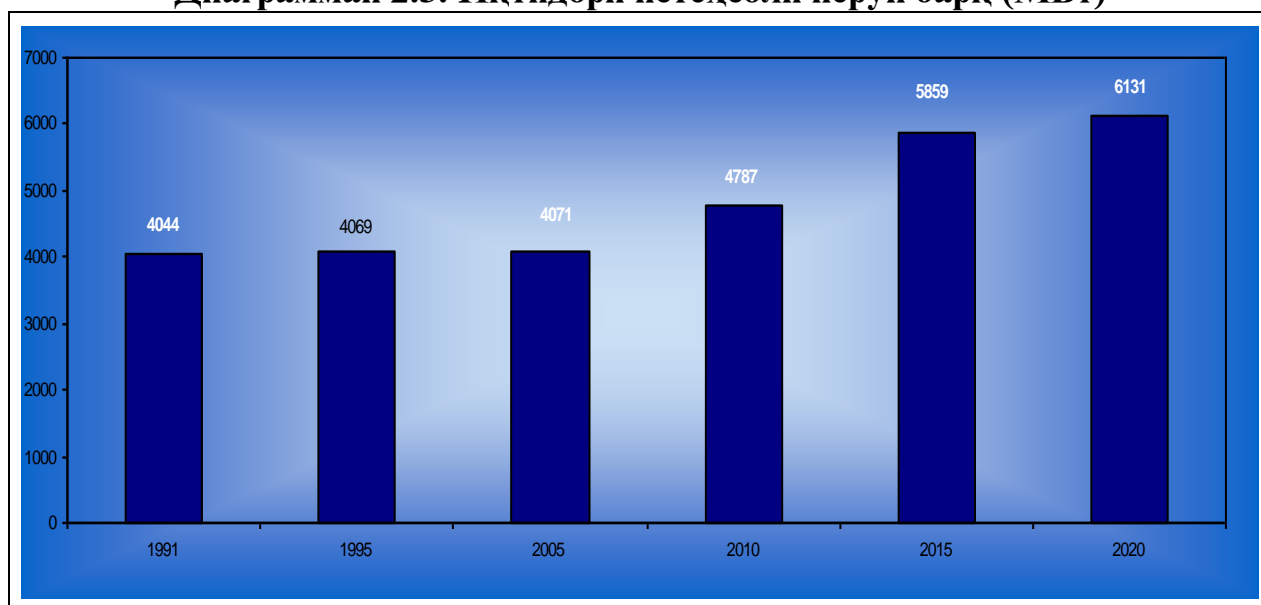
Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2021.-С.14-15; Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2023.-С.12.

Аз нишондиҳандаҳои дар диаграммаи 2.2. бармеояд, ки истеҳсоли ҳаҷми номиналии маҳсулоти саноатӣ аз 1 374 млн. сомони соли 2000-ум дар соли 2023 ба 46816 млн. сомонӣ баробар гардидааст.

Айни замон дар кишвар Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 мавриди татбиқ қарор дорад, ки тибқи он дар соли 2025 бояд ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ то ба 69,9 миллиард сомонӣ расонида шавад.

Ҷиҳати ноил гардидан ба Истиқлоли энергетикӣ ҳаҷми истеҳсоли нерӯи барқ дар даври соҳибсқтилолӣ 4493 млн. кВт соат афзоиш ёфт. Дар натиҷа Тоҷикистон ба кишварҳои пешсафи дунё аз ҳисоби истеҳсоли «энергияи сабз» ворид шуд ва маҳдудияти барқ дар кишвар то қадри имкон бартараф гардид, ки ин ҳам аз тамоюли расидан ба яке аз ҳадафҳои стратегӣ шаҳодат медиҳад.

Диаграммаи 2.3. Иқтидори истеҳсоли нерӯи барқ (МВт)

Сарчашма: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2021.

Соҳтмону баистифодадиҳии иншооти зерини бузурги тавлид ва интиқоли нерӯи барқ имкон дод, ки Тоҷикистон ба дастовардҳои назаррас дар соҳаи энергетикаи кишвар ноил гардад, аз ҷумла:

- навбати якуми НБО «Помир-1», ду агрегат бо тавоноии 14 МВт соли 1994 ва соли 2005 бошад, навбати дуҷуми он ба истифода дода шуд;

- бунёди нерӯгоҳи барқи оби «Сангтӯда-1» 20 январи соли 2008, се моҳ пеш аз мухлат агрегати якуми он мавриди истифода қарор дода шуд. Баъдан 1 июли соли 2008 агрегати дуюм, 5 ноябри ҳамон сол агрегати сеюм ва 31 июли соли 2009 бошад, агрегати чоруми он мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуданд;

- дастоварди дигари бузург дар роҳи расидан ба истиқлоли энергетикӣ ин мавриди истифода қарор додани нерӯгоҳи барқи оби «Сангтӯда - 2» ба шумор меравад, ки агрегати якуми он 5 сентябри соли 2011 ва агрегати дуюми он 10 сентябри соли 2014 мавриди истифодабарӣ қарор гирифт;

- татбиқи лоиҳаи «Хати интиқоли барқи 220 кВ Тоҷикистон-Афғонистон» ба масофаи 116 км моҳи январи соли 2010 оғоз гардида, сохтмони қисмати тоҷикистони он моҳи феввали соли 2011 ба анҷом расид.

- маркази барқу гармидихии «Душанбе-2» бо тавоноии истеҳсоли шабонарӯзии 100 МВт нерӯи барқ ва 67,95 Гкал энергияи гармӣ бунёд гардида, навбати дуюми Маркази барқу гармидихии Душанбе-2 бо ҳаҷми истеҳсоли 300 МВт нерӯи барқ ва 167,9 Гкал энергияи гармӣ дар як шабонарӯз дар давоми солҳои 2015- 2016 мавриди истифода қарор гирифт.

Умуман, дар замони соҳибистиклолӣ аз ҷониби Ҳукумати мамлакат барои навсозӣ, яъне таъмиру таҷдиди низоми энергетикӣ кишвар 85,7 миллиард сомонӣ равона карда шудааст [30].

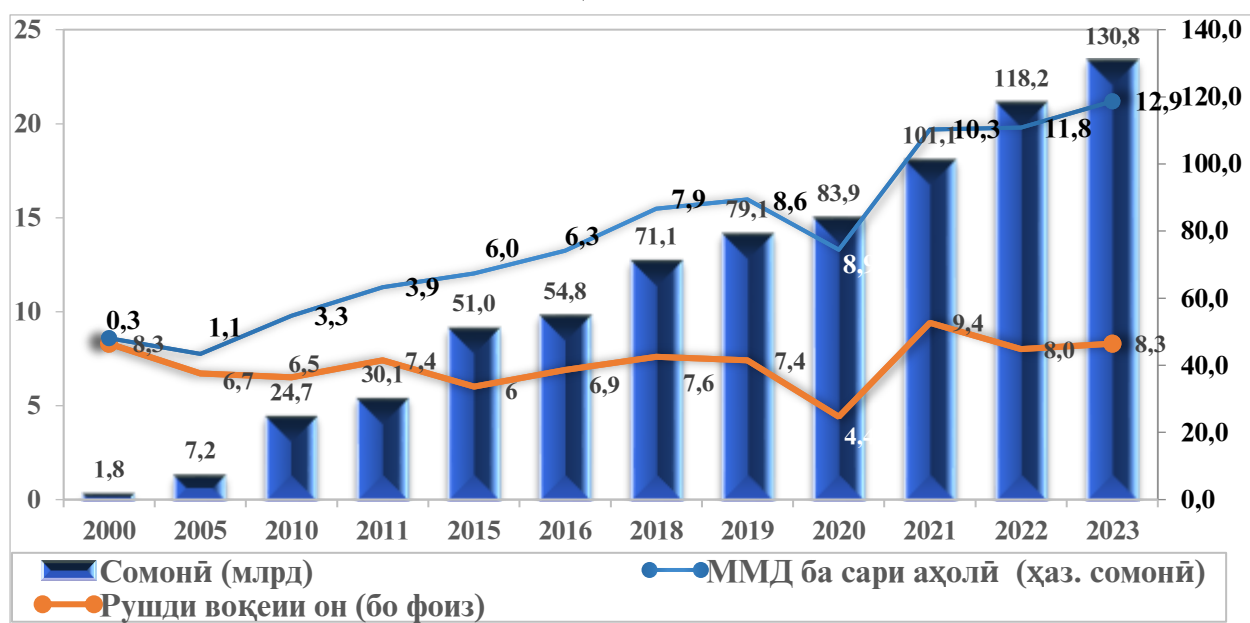
Дар самти баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил додани мамлакат ба кишвари транзитӣ дар давраи соҳибиклолӣ ба соҳаи нақлиёт ба маблағи зиёда аз 1,8 миллиард доллар 53 адад лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ, аз ҷумла сохтмон ва таъмири 2200 км роҳ, 300 адад пул, 5 адад нақби мошингузар, 3,4 км долонҳои зиддитармавӣ, инчунин 219 км роҳи оҳан бо 5 адад пул ва 3 адад нақб бунёду таҷдид ва 601 адад техника ва таҷҳизоти роҳнигоҳдорӣ харидорӣ гадиданд.

Дар натиҷа дар Тоҷикистон дар тамоми фасли сол гардиши мунтазами мусофирон ва бор байни минтақаҳои гуногуни кишвар ба роҳ монда шуд.

Ҳамин тариқ роҳандозии ҳадафҳои стратегӣ интиҳобгардида ба Тоҷикистон имкон дод, ки рушди воқеии иқтисоди миллӣ дар ин давра ба ҳисоби миёнасолона зиёда аз ҳафт фоиз рушд карда, ҳаҷми номиналии он дар солҳои 2000-2023 наздики 73 маротиба зиёд гардад. Дар робита ба ин соҳмонҳои байналмилалӣ молиявӣ, аз ҷумла Бонки Ҷаҳонӣ Тоҷикистонро ба рӯйхати кишварҳои дорои рушди баланди иқтисодӣ шомил намуданд.

Ҳарчанд ки дар 30 соли Истиқлоли давлатӣ аҳолии Тоҷикистон қариб 2 баробар афзоиш ёфт (аз 5,5 млн. нафар то наздики 10 млн. нафар), ММД ба ҳар сари аҳоли бо ифодаи доллар 7,2 маротиба зиёд шуд.

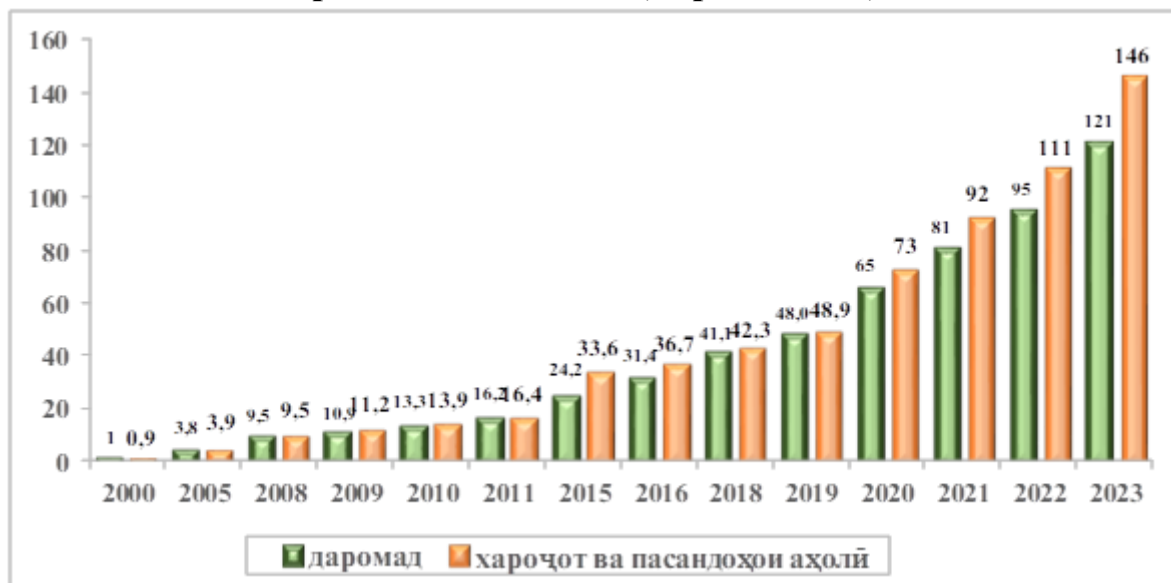
Дигараммаи 2.4. Маҷмӯи маҳсулоти дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2023

Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2021.-С.14; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2023. -С.12.

Дар заминаи иҷрои саривақтӣ ва сифатноки ҳуҷҷатҳои стратегӣ сатҳи камбизоатӣ дар соли 2023 то ба 21,2 фоиз коҳиш ёфт, ки нисбат ба соли 1997-ум 61,8 банди фоизӣ паст мебошад. Ҳамзамон дар солҳои 2000-2023 даромади аҳоли аз 1 миллиард сомонӣ то ба 121 миллиард сомонӣ ва хароҷоту пасандозҳои аҳоли аз 0,9 миллиард то ба 146 миллиард афзоиш ёфт, Ниг: ба диаграммаи 2.5.

Диаграммаи 2.5. Даромад, хароҷот ва пасандозҳои аҳоли дар солҳои 2000-2023 (млрд. сомони)

Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҚТ, 2021.-С.22-23; Тоҷикистон дар рақамҳо, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҚТ, 2023.-С.52.

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҳукумати кишвар, тадричан зиёд намудани андозаи ҳадди ақал ва музди миёнаи меҳнати кормандон дар соҳаҳои гуногун мебошад. Танҳо дар 20 соли охир музди миёнаи меҳнат аз 16 сомони то ба 1394 сомони ва андозаи нафақа 80 маротиба баланд шудааст.

Даромади буҷети давлатӣ аз 252 млн. сомони соли 2000 то ба 43,1 млрд. сомони ва хароҷоти он аз 262 млн. сомони то ба 41,3 млрд. сомони, дар соли 2023 афзоиш ёфт. Маблағгузориҳои соҳаҳои маориф ва тандурустӣ дар замони истиқлоли давлатӣ садҳо баробар афзуда, беш аз 3 ҳазор муассисаи нави таълимӣ ва 2550 муассисаи нави тиббӣ бунёд карда шуданд.

Дар ин давра робитаҳои тичоратӣ бо беш аз 110 кишвари ҷаҳон ба роҳ монда шуда, ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ 35 маротиба афзоиш ёфт.

«Ҳиссаи содирот дар ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ аз 20 фоизи соли 2015 то 29 фоиз дар соли 2023 афзоиш ва ҳиссаи воридот аз 80 фоизи соли 2015 то 71 дар соли 2023 коҳиш ёфт» [7, с. 10].

Диagramмаи 2.6. Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2023

Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҚТ, 2021.-С.513; Тоҷикистон дар рақамҳо, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҚТ, 2023.-С.22.

Бо назардошти дастовардҳои назаррас Тоҷикистон тибқи арзёбии Бонки Ҷаҳонӣ ба рӯйхати 10 кишвари дорой суръати баланди коҳишдиҳии сатҳи камбизоатӣ дар 15 соли охир дохил карда шуд.

Ҳамзамон Тоҷикистон дар арзёбии дастрасӣ ба қувваи барқ мавқеи 2-юм, сифати инфрасохтори роҳ мавқеи 50-ум, самаранокии хизматрасониҳои роҳи оҳан мавқеи 37-умро дар байни 141 кишвари ҷаҳон ва тибқи Индекси амниятӣ озуқаворӣ мавқеи 91-умро дар байни 133 кишвари ҷаҳон бо намои сифати озуқа 42,6 аз 78,1 холи бузургтарини имконпазир ишғол менамояд.

Барои баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардуми кишвар минбаъд низ тадбирҳо дар доираи ҳадафҳои стратегии муайянгардида, роҳандозӣ мегарданд.

Хулосаи зербоб

Дар маҷмӯъ таҳлили вазъи иҷтимоию иқтисодӣ дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ҳадафҳои стратегии муайянгардидаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дурандешона буда, барои таъмини рақобатпазирии иқтисоди миллӣ, баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми кишвар мусоидат намуда истодаанд.

Ҳадафҳои стратегии ноилгардида нишон медиҳад, ки банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозӣ дар таъмини онҳо ва рушди иқтисоди Тоҷикистон нақши ҳалкунанда бозидааст.

Банақшагирии стратегӣ ба Ҳукумати Тоҷикистон имкон дод, ки соҳаҳо ва самтҳои калидӣ, ба монанди энергетика, нақлиёт, кишоварзӣ ва саноатро, ки бештар таваҷҷуҳ ва сармоягузорӣ талаб мекунанд, муайян кунанд. Амали мазкур ба гуногунсамтии иқтисодиёт ва баланд бардошти рақобатпазирии он, инчунин кам кардани вобастагӣ аз омилҳои беруна мусоидат намуд.

Бахусус дар доираи низоми банақшагирӣ лоиҳаҳои афзалиятноки инфрасохторӣ татбиқ гардиданд, ки барои таъмини рушди иқтисоди миллӣ таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва шароити транзитӣ дар кишвар беҳтар гардид, ки ин барои ҳамгирии минтақаҳои дурдаст ва беҳтар кардани шароити тиҷорат муҳим ба ҳисоб меравад.

Дигар масъалаи муҳим, ки банақшагирии стратегӣ нақши асосӣ дорад, ин нақшакашии стратегӣ дар самти таъмини истиқлолияти энергетикӣ тавассути лоиҳаҳо дар соҳаи гидроэнергетика ва манбаъҳои алтернативии энергия мебошад. Тавре мо дар таҳлилҳо нишон додем, дар ин самт Тоҷикистон ба натиҷаҳои назаррас ноил гардида, маҳдудияти барқро дар кишвар ба қадри имкон бартараф намудааст.

Банақшагирии стратегӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ низ нақши калидӣ бозидааст. Зеро маҳз банақшагирии дурусти стратегӣ имкон дод, ки тавассути роҳандозии ислоҳоти замин, низоми махсуси андозбандӣ ва дастгирии кишоварзон Тоҷикистон тавонист дар давраҳои маҳдудияти озуқаворӣ кишварро аз танқиси амнияти озуқаворӣ раҳой намояд. Дар

давораҳои падемияи Ковид-19, ки аксари кишварҳо вобаста ба содироти маҳсулоти озукаворӣ маҳдудият чорӣ намуданд, дар бозорҳои ватанӣ камчинии маҳсулоти истеъмоли ба назар намерасид, ки ин ҳам аз муҳимияти нақши банақшагири шаҳодат медиҳад.

Ҳамин тариқ низоми банақшагирии стратегӣ на танҳо дар муайянсозии ҳадафҳои стратегӣ нақши калидӣ дорад, балки нақши асосиро барои рушди дарозмуддат ва устувор бозида, сатҳи зиндагии шаҳрвандонро беҳтар мекунад ва мавқеи кишварро дар арсаи байналмилалӣ мустаҳкам мегардонад.

Бо мақсади татбиқи минбаъдаи сифатноки ҳадафҳои стратегии пешбинишуда тақвияти корҳо дар самтҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад.

- роҳандозии низоми банақшагирии стратегӣ дар заминаи таҳия ва татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи самти мазкур;

- тасҳеҳи индикаторҳои мақсадноки СМР-2030 вобаста ба сабақҳои омӯхта аз татбиқи БМР- 2016-2020»;

- баланд бардоштани донишу малакаи мутахассисони вазорату идораҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти банақшагири, мониторингу арзёбии иҷрои барномаҳои сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ;

- таҳияи моделҳои иқтисодии эконометрикии соҳавӣ ва татбиқи онҳо дар мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ;

- рақамикунони раванди мониторинг ва арзёбии рафти иҷрои барномаҳои сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ;

- тақвияти фаъолияти сармоягузорию саҳибкорӣ барои гузариш ба модели инноватсионӣ индустриалии рушд.

2.3. Таҳлили ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ тавассути банақшагирии стратегӣ

Дар шароити маҳдудияти захираҳо ва зарурияти ҳифзати иқтисодию иҷтимоии кишвар аз таъсири хавфҳои эҳтимолии дохилию беруна истифодаи роҳу усулҳои муосири танзими муносибатҳои умумиқтисодӣ

муҳим мебошад. Роҳу усулҳои муосири танзими муносибатҳои умумиқтисодӣ метавонанд гуногун бошанд. Яке аз роҳҳои имконпазири танзими муносибатҳои умумиқтисодӣ ин ҳамохангсозии татбиқи сиёсати макроқтисодӣ тавассути пурра ҷорӣ намудани низоми банақшагирии стратегӣ мебошад.

Низоми амалкунандаи банақшагирии стратегӣ барои идоракунии самараноки равандҳои макроқтисодӣ ва ҳамохангсозии татбиқи сиёсати макроқтисодӣ ба таври кофӣ ташаккул наёфтааст.

Ҳамохангсозии сиёсати макроқтисодӣ гуфта, ҳамбастагии татбиқи сиёсати бучету андоз, бонкию монетарӣ, бахши воқеию иҷтимоӣ ва минтақавии кишвар дар назар дошта мешавад. Яъне, барои таъмини суботи макроқтисодӣ зарур аст, ки ҳамаи бахшу соҳаҳои муҳими иқтисодию иҷтимоӣ аз таъсири хавфҳои эҳтимолии дохилию беруна эмин бошанд.

Тавре дар «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ» аз 25.05.2022, №724 қайд гардидааст, банақшагирии стратегӣ – банақшагирии самтҳои асосии фаъолияти ҳамаи соҳаҳо бо мақсади муайяннамоӣ ва амалисозии ҳадафу афзалиятҳои рушд, таҳияи усулу воситаҳо барои ноилшавӣ ба мақсадҳои стратегӣ ва арзёбии натиҷаҳои бадастомада мебошад».

Банақшагирии самтҳои асосии фаъолияти ҳамаи соҳаҳо бо мақсади муайяннамоӣ ва амалисозии ҳадафу афзалиятҳои рушд бо роҳи муайянкунию баҳодихии имкониятҳо, инчунин хавфҳо дар сатҳи макроқтисодӣ ба роҳ монда мешавад.

Мақсадҳои стратегии ҳар як кишвар дар стратегия ва барномаҳои сатҳи миллӣ инъикос меёбанд.

Низоми банақшагирии стратегӣ маҷмӯи чораҳои эҳтиётиро, ки барои коҳиш додани хавфҳои низоми макроқтисодӣ равона шудааст, дар бар мегирад. Вобаста ба ин, сиёсати макроқтисодӣ бо роҳи назорат бурдан, баҳодихӣ ва коҳиш додани хавфҳои низом ҷиҳати пурзӯр намудани

устувории иқтисодию иҷтимоӣ ва рушди иқтисодиёти кишвар татбиқ мегардад.

«Қумхурии Тоҷикистон дар раванди гузариш ба низоми иқтисоди бозорӣ қарор дошта, сиёсати «дарҳои кушод»-ро пеш мебарад ва бо беш аз 110 кишварҳои ҷаҳон муносибатҳои иқтисодию тиҷоратиро идома дода истодааст» [7]. Дар ин ҳолат, тағйирёбии вазъи сиёсӣ иқтисодии ҷаҳон, ноустувории низоми молиявӣ, низоъҳои тиҷоратӣ, паҳншавии бемориҳои сироятӣ ва ҷорӣ шудани таҳримҳо нисбат ба кишварҳои шарикони тиҷоратӣ метавонанд ба рушди соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ таъсири манфӣ расонанд.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ Тоҷикистон таъсири як чанд бӯҳронҳои ҷаҳониро ба иқтисоди миллӣ, аз ҷумла соли 2008 ва соли 2015 бӯҳронҳои ҷаҳонии молиявӣ иқтисодӣ ва соли 2020-2021 бӯҳрони озуқаворӣ, тиббӣ ва коммуникатсиониро, ки дар пайи паҳншавии бемории сироятии COVID-19 ба вучуд омада буд, аз сар гузаронид. Бӯҳрони навбатии иқтисодию иҷтимоии ҷаҳонӣ, ки бо назардошти оғози амалиёти махсуси ҳарбӣ аз ҷониби Россия нисбат ба Украина ба миён омад, ҷаҳони имрӯзаро ба номуайянӣ овардааст.

Таъсири асосии бӯҳронҳои мазкур ба иқтисоди миллӣ асосан тавассути коҳиш ёфтани ҳаҷми сармоягузориҳо, баҳусус сармояи мустақими хориҷӣ, кам шудани воридоти маблағҳои муҳочирони меҳнатӣ, ноустуворӣ ва баландшавии нархи молу маҳсулоти воридотӣ, инчунин маҳдудияти интиқоли технология ва молу маҳсулот ба миён омад.

Маҳз дар давраҳои бӯҳронӣ низоми банақшагирии стратегӣ ва ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ вазифаҳои асосии ҳудро бояд пурра иҷро намояд, яъне ба роҳ мондани банақшагирии самтҳои асосии фаъолияти ҳамаи соҳаҳо бо назардошти муайян намудани имкониятҳо ва таъсири эҳтимолии омилҳо ё худ хавфҳои таъсиррасон. Зеро, идомаи ҷунин раванд ба тағйирёбии муносибатҳои иқтисодӣ байни

кишварҳо, танқисии маҳсулоти озуқа ва афзоиши гуруснагӣ дар ҷаҳон оварда мерасонад.

Тибқи арзёбиҳои СММ дар натиҷаи низоъҳои тиҷоратӣ, таҳримҳои ҷоришуда, норасоии маҳсулоти озуқа ва вазъи баамаломата дар Украина шумораи гуруснагон дар ҷаҳон соли 2022-ум иловатан 13-15 млн. нафар ва соли 2023 17 млн. нафар зиёд гардид. Дар соли 2021 шумораи аҳолии ба гуруснагӣ дучоршаванда ба 828 млн. нафар расида буд [207].

Дар соли 2023 ин нишондиҳанда ба 733,4 млн. нафар баробар гардид. Тибқи баҳодиҳии ташкилоти мазкур то соли 2030 шумораи аҳолие, ки аз маҳсулоти озуқа танқисӣ мекашанд ба 582 млн. нафар баробар мегардад, ки ин нисбат ба баҳодиҳии пеш аз пандемияи короновирус КОВИД-19 130 млн. нафар зиёд мебошад [216, с.14] .

Ба ақидаи котиби генералии Созмони Милали Муттаҳид Антонио Гуттериш ҷанг дар Украина бӯҳрони озуқаворӣ, энергетикӣ ва молиявиро дар ҷаҳон шадидтар гардонид, ба қишри осебпазири аҳоли дар ҷаҳон ва иқтисодиёти кишварҳо таъсири манфӣ мерасонад [183, с.5].

Тибқи Ҳисоботи глобалӣ оид ба бӯҳронҳои озуқаворӣ-2022 (GRFC) дар саросари ҷаҳон, сатҳи гуруснагӣ хеле баланд боқӣ мемонад. Айни замон дар 53 кишвари ҷаҳон 193 млн. ба гуруснагии шадид дучор гардидаанд [183, с.6].

Инчунин тибқи дурнамои Ташкилоти озуқаворӣ ва кишоварзии Созмони Милали Муттаҳид дар солҳои 2022-2023 истеҳсоли ғалладона дар ҷаҳон 2,8 млрд. тоннаро ташкил хоҳад дод, ки нисбат ба солҳои 2021-2022 16 млн. тонна кам мебошад. Аз ҷумла истеҳсоли гандум ва биринҷ дар ҷаҳон дар солҳои 2022-2023 мутаносибан 770,8 млн. тонна ва 519,5 млн. тоннаро ташкил медиҳад, ки нисбат ба солҳои 2021-2022 истеҳсоли гандум 6 млн. тонна ва биринҷ 1,3 млн. тонна коҳиш меёбад.

Тибқи маълумоти Ташкилоти озуқаворӣ ва кишоварзии Созмони Милали Муттаҳид индекси нархҳои маҳсулоти озуқаворӣ дар моҳи августи

соли 2022 ба 138 баробар гардид, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 10 банди фоизӣ зиёд мебошад [211].

Бо назардошти тамоюлҳои ҷойдошта институтҳои бонуфузи байналмилалӣ пешгӯиҳои худро доир ба дурнамои рушди иқтисоди ҷаҳон, аз ҷумла, барои ҳар як кишвари алоҳида якчанд маротиба тағйир доданд ва таҷриба нишон медиҳад, ки ин баҳодихиҳо барои соли 2022 ва давраи миёнамуҳлат ниҳой набуданд.

Масалан ХБА дурнамои рушди иқтисоди ҷаҳонро дар соли 2022 бозбинӣ намуда, онро дар сатҳи 3,6 фоиз баҳодихӣ карда буд, ки нисбат ба дурнамои қаблӣ 0,8 банди фоизӣ паст ба ҳисоб мерафт. Дар натиҷа бо назардошти ҷамъбасти сол иқтисоди ҷаҳон дар соли 2022 ба 3,4 фоиз баробар гардид.

Созмони Умумиҷаҳонии Савдо хушдор намуда буд, ки низоъ байни Россия ва Украина суръати рушди иқтисоди ҷаҳонро то 1,3 фоиз дар соли 2022 коҳиш медиҳад, ки ин раванд ба суръати рушди иқтисодиёти кишварҳои ҷаҳон дар алоҳидагӣ таъсир мерасонад. Тибқи таҳқиқотҳои ин созмони ҷаҳонӣ афзоиши маҷмӯи маҳсулоти ҷаҳонӣ дар соли 2022 ҳамагӣ 3,1-3,7 фоизро ташкил бояд меод, ки сабаби коҳиш ёфтани он нисбат ба соли 2021 болоравии нархи маҳсулотҳои озуқа ва коҳишҳои содирот ва воридоти маҳсулот дар сатҳи ҷаҳон дар назар дошат шуда буд [198, с. 13].

Ташкилоти мазкур дурнамои афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилии ИМА-ро дар солҳои 2022 дар сатҳи 2,3 ва Хитойро 4,4 фоиз пешгӯӣ намуда буд, ки дар муқоиса ба дурнамои қаблӣ таносубан 0,6 ва 0,4 банди фоизӣ паст аст.

Мувофиқи баҳодихии ХБА дар соли 2022 суръати рушди иқтисодӣ дар Тоҷикистон 3,5 фоиз, Гурҷистон 3,2 фоиз, Ўзбекистон 3,4 фоиз, Озарбойҷон 3,8 фоиз, Қазоқистон 2,3 фоиз, Арманистон 1,5 фоиз ва Қирғизистон 0,9 фоиз пешбинӣ гардида буд. ХБА дар соли 2022 таназзули иқтисоди Россияро дар сатҳи 8,5 фоиз ва Беларусро 6,4 фоиз арзёбӣ намуда буд [197, с. 14].

Бонки Ҷаҳонӣ низ дар моҳи июни соли 2022 дурнамои рушди иқтисоди ҷаҳонро таҷдиди назар намуда, онро барои соли 2022 дар сатҳи 2,9 фоиз

баҳодихӣ намуда буд, ки нисбат ба дурнамои қаблии худ дар моҳи январи соли 2022-юм 1,2 банди фоизӣ кам ба ҳисоб мерафт [184, с. 4].

Чадвали 2.3. Суръати рушди иқтисоди ҷаҳон ва баъзе кишварҳо дар соли 2022 (бо фоиз)

Кишварҳо	Суръати рушди иқтисоди ҷаҳон ва баъзе кишварҳо дар соли 2022 (бо фоиз)
Тоҷикистон	8,0
Ҷаҳон	2,9
ИМА	2,3
Чин	3,0
Россия	-1,2
Қазоқистон	3,3
Беларус	-4,7
Узбекистон	6,0
Озарбойҷон	4,7
Гурҷистон	11,0
Арманистон	12,6
Қирғизистон	9,0

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти ХБА [194].

Тавре дар чадвал мазкур оварда шудааст, баҳодихии ташкилотҳои Байналмилалӣ, аз ҷумла ХБА ва БҶ нисбат ба нишондиҳандаҳои ҷамъбастии соли 2022 фарқияти назаррас дорад, ки ин аз номуайяни ва мураккабии вазъи иқтисоди ҷаҳон дар соли 2022 шаҳодат меод.

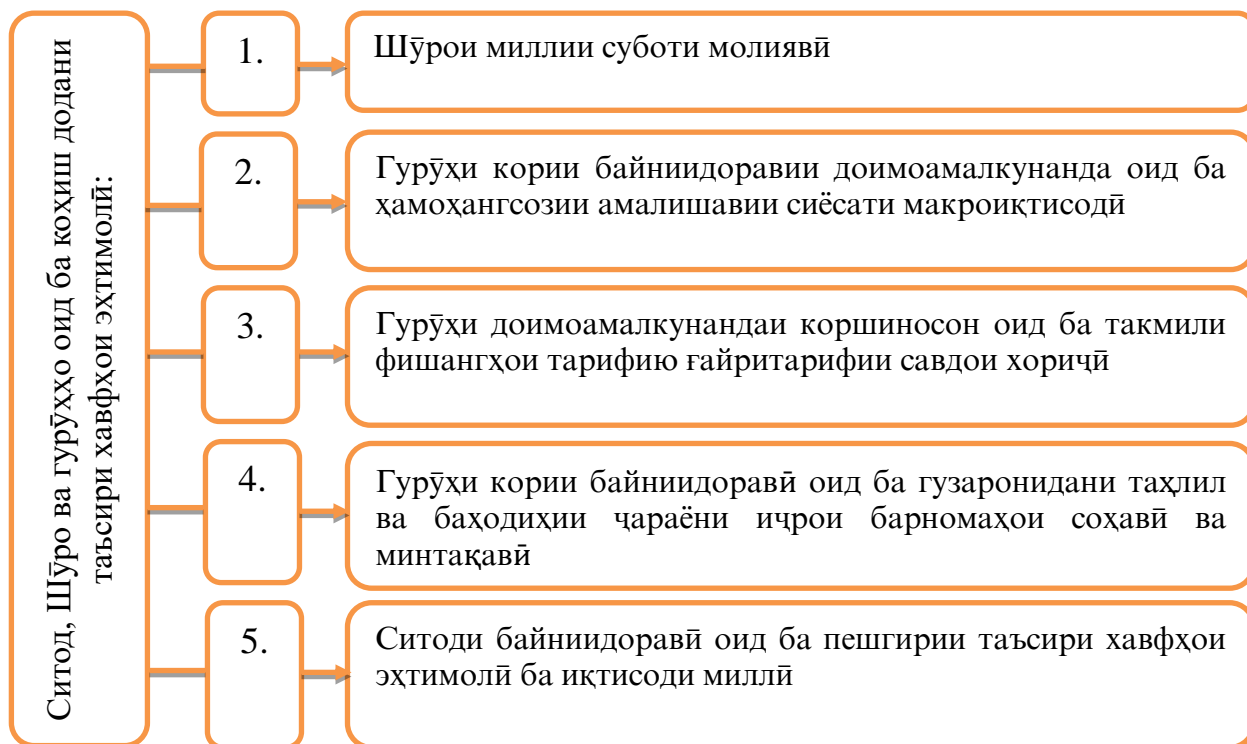
Ҳазинаи Байналмилалии Асбур таъсири низоҳои ҳарбии байни Россия ва Украинаро ба иқтисоди ҷаҳон таҳқиқ карда, таъкид менамояд, ки ҳолати мазкур ба болоравии нархи маҳсулоти озуқа, сӯзишворӣ ва энергетикӣ таъсири манфӣ мерасонад, зеро 30 фоизи содироти маҳсулоти донагӣ ва нафтӣ ба ин кишварҳо рост меояд.

Аз ҳама бештар иқтисодиёти кишварҳои минтақаи Африқо, Америкаи Лотинӣ, Қавқоз ва Осиёи Миёна чунин таъсирро эҳсос намуда, сатҳи беҳатарии озуқаворӣ ин кишварҳо коста мегардад [204].

Ҳамаи ин омилҳои қайдшуда ба Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ таъсири манфӣ мерасонанд ва барои пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисодиёти миллӣ аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ тадбирҳои зарурӣ андешида мешавад. Бо ин мақсад

ситод, шӯро, ва гурӯҳҳои доимоамалкунанда оид ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисодиёти миллӣ ташкил карда шудааст.

Дар расми 2.4. номгӯи ситод, шӯро ва гурӯҳҳои доимоамалкунанда оид ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ пешниҳод гардидааст.

Расми 2.3. Номгӯи ситод, шӯро ва гурӯҳҳои доимоамалкунанда оид ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Махсусан, дар доираи фаъолияти Шӯрои миллии суботи молиявӣ гурӯҳи кории байниидоравии доимоамалкунанда оид ба ҳамоҳангсозии амалишавии сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисодиёти миллӣ, Гурӯҳи доимоамалкунандаи коршиносон оид ба такмили фишангҳои тарифию ғайритарифии савдои хориҷӣ, гурӯҳи кории байниидоравӣ оид ба гузаронидани таҳлил ва баҳодихии чараёни иҷроӣ барномаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ ва Ситоди байниидоравӣ оид ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ масъалаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва хавфҳои эҳтимолӣ мунтазам баррасӣ гардида, ҷиҳати ҳалли онҳо қарорҳои дахлдор қабул карда мешаванд.

Дар доираи фаъолияти ҳамаи ин ситоду шӯро ва гурӯҳҳои дар расми 2.4. овардашуда масъалаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва хавфҳои эҳтимоли мунтазам баррасӣ гардида, чиҳати ҳалли онҳо қарорҳои дахлдор ба таври нақшавӣ қабул карда мешаванд. Аз ҷумла бо мақсади пешгирии таъсири омилҳои манфии беруна ба иқтисодиёти миллӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ дар доираи фаъолияти ситоди байниидоравӣ дар соли 2022 Нақшаи навбатии чорабиниҳои зиддибуҳронӣ таҳия гардида, мавриди амал қарор дорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тадбирҳои зиддибуҳронии Ҳукумати ҷумҳурӣ вобаста ба коҳиш додани таъсири омилҳои манфии беруна дар давоми солҳои 2008-2023 маҷмӯан барои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар тавассути ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ ба соҳаҳои иқтисоди миллӣ, таъсиси коргоҳ ва корхонаҳои нави саноатӣ, барқарор намудани иқтидорҳои мавҷуда, ба шуғли доимӣ фаро гирифтани шаҳрвандони кишвар, кам кардани таъсири манфии омилҳои беруна ва бунёди иншооти иҷтимоию иқтисодӣ заминаи воқеӣ гузоштанд.

Ҳоло бо мақсади таҳлили нишондиҳандаҳои мақсадноки СМР-2030 дар давраи буҳронӣ иҷрои баъзе нишондиҳандаҳо дар соли 2020 аз ҷониби мо мавриди омӯзиш қарор дода мешаванд.

Ҷадвали 2.4. Муқоисаи нишондиҳандаҳои мақсадноки СМР-2030 бо нишондиҳандаҳои воқеӣ.

Номгӯи индикаторҳо	Воҳиди ченак	2015 воқеӣ	2020 пешбинӣ тибқи сценарияи индустриалӣ	2020 воқеӣ
ММД ба ҳар нафар аҳоли	сомонӣ	5663	8430	8922
Суръати афзоиши воқеии ММД ба ҳисоби миёна дар як сол	%	6,0	6,7	4,5
Ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД	%	12,3	12,5-13,2	23,1
Ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ дар ММД	%	23,3	21	22,7
Истеҳсоли неруи барқ дар НБО	млрд. кВт.ст	16,8	24,5	18,10

Сарчашма: Тоҷикистон дар рақамҳо, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2023.-С.93. СМР-2030 [41]

Таҳияи муаллиф.

Таҳлили нишондиҳандаҳои чадвали 2.4. нишон медиҳад, ки пурра пешбинӣ ва бартараф кардани таъсири хавфҳо ё худ омилҳои эҳтимолии бухронӣ имконнопазир мебошад, зеро дар вазъияти имрӯзаи муносибатҳои зудрушдбанда ва шиддат гирифтани рақобат байни кишварҳои абарқудрат, ояндаи дарозмуҳлатро ба нақша гирифтани хеле душвор мебошад.

Агар ба нишондиҳандаҳои чадвали 2.4. назар андозем, маълум мегардад, ки суръати афзоиши воқеии ММД ба ҳисоби миёна дар як сол ҳангоми таҳияи СМР-2030, яъне дар соли 2015-ум 6 фоизро ташкил меод. Коршиносон бо назардошти ба инобат гирифтани тамоми имконияту хавфҳои эҳтимолӣ аз рӯи сценарияи индустриалӣ пешбинӣ намуданд, ки суръати афзоиши воқеии ММД ба ҳисоби миёнасолна, барои соли 2020-ум 6,7 фоизро ташкил медиҳад. Аммо соли 2020-2021 дар пайи паҳншавии бемории сироятии COVID-19 бухрони озуқаровӣ, тиббӣ ва коммуникатсионӣ ба вучуд омад, ки таъсири эҳтимолии ин омил ва ё хавф ба иқтисоди миллӣ дар он давра ба инобат гирифта нашуда буд. Дар натиҷа суръати афзоиши воқеии ММД дар соли 2020 -ум 4,5 фоизро ташкил дод. Новобаста аз ин, соли 2022 Нақшаи навбатии чорабиниҳои зиддибухронӣ таҳия гардида, чораҳои дахлдори таъсиррасон андешида шуд, ки дар солҳои 2021-2023 рушди иқтисодии миллӣ дар сатҳи баланд таъмин гардид.

Ҳиссаи саноат дар ММД бошад аз меъёри пешбинигардида зиёд гардидааст, яъне тибқи пешбинӣ бояд дар соли 2020 ба 13,2 фоиз баробар мегардид, лекин бо назардошти эълон гардидани саноатикунони босуръат ҳамчун афзалияти стратегӣ нишондиҳандаи мазкур дар соли 2020 ба 23,1 фоиз баробар гардид. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки иқтидор ва имкониятҳои дахилӣ барои рушд ба таври дахлдор ба инобат гирифта нашуда буданд. Дар самти истеҳсоли неруи барқ дар НБО бошад имкониятҳо аз меъёр зиёд ба инобат гирифта шудааст, ки дар натиҷа ба нишондиҳандаи мақсаднок ноил шудан душвор гардидааст.

Ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ тавассути банақшагирии стратегӣ

барои он лозим аст, ки имконияту иқтидор ва омилҳои таъсиррасони тамоми соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ба инобат гирифта шавад ва роҳҳои бартараф кардан ё рӯйпуш кардани маҳдудиятҳо аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилӣ дарёфт карда шавад.

Тағйирёбии баъзан нишондиҳандаҳои макроиқтисодиро дар давраҳои бухронӣ таҳлил карда, нақши низоми банақшагирии стратегӣ ва ҳамоҳангсозии сиёсати макроиқтисодиро дар пешгирии таъсири эҳтимолии хавфҳо ба низоми иқтисоди миллӣ баҳодихӣ менамоем. Ниг:ба чадвали №.2.5.

Чадвали №2.5. Муқоисаи баъзе нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2008-2009, 2014-2015 ва 2020-2023, %

Нишондиҳанда	2008	2009	Фарқият %	2014	2015	Фарқият %	2020	2023	Фарқият %
Суръати рушди ММД	107,9	103,9	-4,0	106,7	106	-0,7	104,5	108,3	3,8
Суръати рушди истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ	96,5	93,5	-3,0	105	111,3	6,3	109,7	112,0	2,3
Суръати рушди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ	106,1	110,5	4,4	104,5	103,2	-1,3	108,8	109,0	0,2
Суръати рушди маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ	153,5	89,8	-63,7	129,3	130,1	0,8	95,4	122,5	27,1
Суръати рушди гардиши савдои дохилӣ	112,4	112,5	0,1	106,7	105,6	1,1	93,2	113,4	20,2
Суръати рушди хизматрасониҳои пулакӣ	125,3	112,1	-13,2	101,0	92,4	-8,6	103,9	114,1	10,2
Суръати рушди гардиши савдои хориҷӣ, ҳамагӣ	116,6	76,5	-40,1	105,7	82,0	-23,7	100,8	113,9	13,1
Аз ҷумла: -	96	71,7	-24,3	103,6	91,1	-12,5	119,8	114,3	-5,5
<i>содирот</i>	128,5	78,5	-50	107,1	106,2	-0,9	116,6	113,8	-2,8
<i>- воридот</i>									

Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2021.-С.14-19; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2023. С.12-13.

Тавре аз чадвали мазкур бармеояд агар дар заминаи таъсири бухронҳои ҷаҳонӣ молиявӣ иқтисодии соли 2008 суръати рушди ММД

дар соли 2009 то 3,9 фоиз коҳиш ёфта бошад, пас дар бӯҳрони навбатии соли 2015 нишондиҳандаи мазкур то 6 фоиз коҳиш ёфт. Ҳоло он ки дар давраҳои қайдгардида таъсири хавфҳои беруна ба иқтисоди миллӣ яқрағ буданд.

Ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки сарфи назар аз таъсири хавфҳои беруна дар солҳои охир устувории макроиқтисодӣ дар кишвар аз ҳисоби омилҳои дохилӣ, бахусус баҳши воқеии иқтисодиёт таъмин гардида истодааст.

Бӯҳрони навбатии иқтисодию иҷтимоии ҷаҳонӣ, ки бо назардошти оғози амалиёти махсуси ҷарбӣ аз ҷониби Россия нисбат ба Украина ба миён омад, ҷаҳони имрӯзро ба номуайяни овардааст.

Дар заминаи оғози амалиёти ҷарбии Россия Иёлоти Муттаҳидаи Америка ва Иттиҳоди Аврупо як қатор маҳдудиятҳоро нисбат ба Россия ҷорӣ намуданд, ки таъсири ғайримустақими он низ ба иқтисодиёти Тоҷикистон расид.

Пас аз оғози амалиёти ҷарбӣ то ин давра Иттиҳоди Аврупо 14 бастаи таҳримҳои худро нисбат ба Федератсияи Россия ҷорӣ намуд, ки он маҳдудиятҳоро нисбат ба як қатор соҳаҳои муҳофизатӣ, энергетикӣ, инчунин шахсони ҳуқуқӣ ва воқеии ин кишвар фаро гирифт.

Илова бар ин дар нимсолаи якуми соли 2024 ИМА бо мақсади боз ҳам шадидтар намудани вазъи иқтисоди Россия нисбат ба 300 ширкат ва шахсони воқеӣ аз Осиё, Аврупо, Африқо, Осиёи Марказӣ ва Шарқи Наздик барои кумак ба Россия таҳримҳо ҷорӣ намуд.

Ба ақидаи таҳлилгарон ва коршиносони Институти иқтисодиёти Олмон (IW) дар соли 2022 дар натиҷаи гузаронидани амалиёти махсуси ҷарбии Россия зарари молиявии иқтисоди ҷаҳон дар ҳаҷми 1,6 триллион доллар ва соли 2023-юм 1 триллион доллар арзёбӣ гардид. Қариб 40 фоизи зарар ба кишварҳои рушдбанда рост меояд [174].

Инчунин тибқи маълумоти маҷаллаи «The Wall Street Journal» зарари муноқишаи Россия бо Украина ба иқтисоди ҷаҳон дар соли 2023 дар ҳаҷми 2,8 триллион доллар баҳодихӣ мегардад [209].

Мутобиқи маълумоти Блумберг дар соли 2022 аз ҳисоби ба миён омадани бӯхрони энергетикӣ дар Иттиҳоди Аврупо зарари молиявӣ Иттиҳоди Аврупо дар ҳаҷми тақрибан 1 трлн. доллар арзёбӣ шудааст [210].

Тибқи арзёбии Созмони озуқаворӣ ва кишоварзии СММ (ҶАО) дар соли 2024 коҳишҳои савдои ҷаҳонӣ як қатор маҳсулоти истеъмолий, аз ҷумла биринҷ, рағани растанӣ, шакар ва гӯшт пешбинӣ шудааст [181].

Дар натиҷаи таъсири ин равандҳо ба иқтисодиёти кишвар суръати афзоиши ММД мутавонад коҳиш ёбад. Ҳоло ҷиҳати кам намудани таъсири ин хавфҳо дар доираи Ситоди байниидоравӣ оид ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолий ба иқтисоди миллӣ нақшаи чорабиниҳои судманд иҷро гардида истодааст, ки дар натиҷа суръати рушди иқтисодиёт дар сатҳи зарурӣ таъмин гардида истодааст.

Дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар натиҷаи таъсири омилҳои беруна тамоюли коҳишҳои ва рушдро касб намудаанд, яъне дар давраҳои бӯхронӣ (коҳишҳои) дар давраи баъдибӯхронӣ (рушд). Ҳамин тамоюлҳо бояд ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ба инобат гирифта шаванд.

Аз нигоҳи мо ин гуна тамоюли тағйирҳои нишондиҳандаҳоро дар низоми банақшагирии стратегӣ бояд лапишҳои бӯхронӣ ном бурд ва онҳо хусусияти давравӣ доимӣ доранд.

Яъне, чунин лапишҳо мунтазам дар натиҷаи сар задани бӯхронҳои ҷаҳонӣ минтақавӣ пайдо мешаванд ва баъди онҳо марҳилаи барқароршавӣ рух медиҳад ва боз ҳолати пештара бар мегардад. Барои чунин ҳолатро баргараф кардан, зарур аст, ки нахуст низоми арзёбии сатҳи худтаъминкунӣ бо молу маҳсулоти ниёзи аввал, яъне маводи хурока, тиббӣ, технологӣ, нақлиётӣ, истеҳсолӣ ва ғайра ҷорӣ карда шавад ва дуум баҳисобгирии омории аз рӯи ҳар як хонавода ба таври воқеъбинона таъмин карда шавад. Тағйирҳои нишондиҳандаи дигари иқтисодиро дар ҷадвали 2.6. дида мебароем.

Чадвали 2.6. Чалби сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2008-2023 (млн. доллари ИМА)

Сол	Сармояи мустақим	Сармояи ҷомадонӣ	Дигар сармояҳо	Ҳамагӣ
2008	425,60	0,0	563,50	989,10
2009	89,30	0,0	293,70	383,00
2010	230,90	0,0	228,20	459,10
2011	161,40	0,0	215,90	377,30
2012	391,30	0,0	458,80	850,10
2013	341,00	0,2	670,60	1011,80
2014	377,40	1,4	530,60	909,40
2015	470,90	0,04	506,90	977,84
2016	434,20	0,05	408,40	842,65
2017	354,50	500,0	245,90	1100,40
2018	326,80	0,013	317,70	644,51
2019	345,90	0,014	261,00	606,91
2020	162,50	0,4	265,60	428,50
2021	342,20	0,075	376,10	718,38
2022	618,00	0,2	1958,00	2576,20
2023	284,00	0,2	2555,80	2840,00
Ҷамъ	5 355,9	502,6	9856,70	15 715,19

Сарчашмаҳо: Тоҷикистон: 30 соли Истиқлолияти давлатӣ, Маҷмӯи аморӣ.-Душанбе, АОПҶТ, 2021.- С.373-374; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2023. С.242.

Тавре аз чадвали 2.6. бар меояд чалби сармояи хориҷӣ низ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон лапишҳои бухронӣ дорад, яъне чалби сармояи мустақим дар пайи бухрони молиявии соли 2009 яку якбора кам гардидааст.

Ба хамин монанд, дар пайи бухрони иқтисодӣ, ки бо назардошти паҳншавии бемории коронавируси КОВИД-19 ба миён омада буд чалби сармояи мустақими хориҷӣ дар соли 2020 то 162,5 млн. доллар кам гардидааст. Вобаста ба ин мо гуфта метавонем, ки дар мавриди сар задани бухронҳои ҷаҳонӣ, якум воридшавии сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёт кам мегардад ва дар ин ҳолат низоми банақшагирии стратегӣ бояд механизми чалби сармояи дохилро ба соҳаҳои иқтисодиёти кишвар дарёфт намояд. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ин механизмҳо дар доираи ситод, шуро ва гурӯҳҳои корӣ баррасӣ гардида, дар натиҷа нақшаи чорабиниҳо ҳамчун механизми мусоидаткунанда таҳия ва амалӣ карда мешаванд.

Бахусус нақшаи чорабиниҳо оид ба пешгирӣ ва то андозае коҳиш додани таъсири эҳтимолии хавфҳои коронавируси COVID-19 дар ҷаҳон ба иқтисодиёти миллӣ, ки аз 19 март соли 2020 тасдиқ ва мавриди амал қарор гирифт, имкон дод, ки иқтисоди Тоҷикистон дар байни кишварҳои минтақа аз таъсири манфии ин бемории сироятӣ камтар зарар бинад.

Бояд дар назар дошт, ки чунин нақшаҳои зиддибуҳронӣ дар кишварҳои ҷаҳон дертар қабул гардиданд. Аз ҷумла дар Гурҷистон 24 апрели соли 2020, Қазоқистон 20 майи соли 2020 ва дар Қирғизистон 22 августи соли 2020.

Тадбирҳои зиддибуҳронӣ дар кишвар бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии таъсири бемории сироятии КОВИД-19 ба соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 5 июни соли 2020 боз ҳам тақвият ёфта, тибқи он чорабиниҳои иловагӣ барои дастгирии соҳаҳои алоҳидаи иқтисоди миллӣ, соҳибкорон, табақаҳои аҳолии осебпазир ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ равона гардида, сабукиҳои зиёди андозиву қарзӣ ва имтиёзҳову ҷубронпулиҳо ҷорӣ карда шуданд [51].

Институтҳои байналмилалӣ молиявӣ, аз ҷумла Хазионаи Байналмилалӣ Асбор тадбирҳои зиддибуҳронии андешидашудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷиҳати пешгирии паҳншавии бемории сироятии КОВИД-19 дар муқоиса ба дигар кишварҳо самаранок ва натиҷабархш арзёбӣ намудааст.

Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмашон ба Маҷлиси Олӣ 26 январи соли 2021 қайд намуданд, дар натиҷаи паҳн шудани бемории сироятии коронавирус ва вобаста ба он, босуръат паст рафтани фаъолнокии иқтисодӣ ва афзоиши бесобиқаи бекорӣ вазъияти сайёра боз ҳам печида гардида, ба буҳрони бисёр шадиди иқтисодиву молиявӣ ва иҷтимоӣ рӯ ба рӯ омад [29].

Новобаста аз ин, амалисозии тадбирҳои нақшаи чорабиниҳо оид ба пешгирӣ ва кам кардани таъсири хавфҳои эҳтимолии коронавируси

КОВИД-19 дар ҷаҳон ба иқтисоди миллӣ имкон доданд, ки дар соли 2020 дар маҷмӯъ рушди иқтисоди миллӣ дар сатҳи 4,5 фоиз таъмин гардад. Ҳоло он ки дар соли 2020 иқтисодиёти бештари давлатҳои ҷаҳон ба таназзул дучор гардида буданд.

Ҷадвали 2.7. Рушди иқтисодиёти ҷаҳон, кишварҳои минтақа ва Тоҷикистон дар солҳои 2007-2023

№	Кишварҳо	Солҳо						
		2007	2010	2015	2020	2021	2022	2023
1.	Иқтисоди ҷаҳон	5,0	5,1	3,2	-3,1	6,1	3,4	3,2
2.	Россия	7,0	4,3	-3,7	-3,0	4,7	-2,1	3,6
3.	Қазоқистон	8,9	7,3	1,2	-2,6	4,0	3,2	5,1
4.	Қирғизистон	8,2	-0,5	3,5	-8,6	3,7	7,0	6,2
5.	Узбекистон	9,5	8,5	8,0	1,7	7,4	5,7	6
6.	Туркменистон	11,6	9,2	6,5	-3,4	4,9	1,7	6,3
7.	Хитой	11,9	10,4	6,9	2,3	8,1	3,0	5,2
8.	Тоҷикистон	7,8	6,5	6,0	4,5	9,2	8,0	8,3

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти Ҳазинаи Байналмилалии Асёр [194, 197].

Таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур нишон медиҳад, ки рушди иқтисодиёти кишвар дар соли 2021 ба 9,2 фоиз баробар гардид, ки нишондиҳандаи баландтарин дар 17 соли охир ба ҳисоб меравад.

Дар ҳар давраҳои буҳронӣ Нақшаи чорабиниҳои зиддибуҳронӣ таҳия ва амалӣ карда мешавад. Дар мавриди оғоз гардидани амалиёти махсуси ҳарбии Россия нисбати Украина низ чунин як нақшаи чорабиниҳо қабул гардид. Бо назардошти он ки бастаи таҳримҳои иқтисодии кишварҳои Ғарб нисбат ба баъзе шарикони асосии тичоратӣ марҳила ба марҳила қорӣ гардиданд, баҳодиҳии таъсири онҳо ба соҳаҳои иқтисодию иҷтимоии кишвар вақти иловагиро талаб намуда, бо назардошти ин лоиҳаи Нақшаи мазкур такмил дода шуд ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фавран бо тариқи пурсиш аз 18 марти соли 2022, №116 қабул гардид [17].

Нақшаи чорабиниҳои зиддибуҳронии кишвар масъалаҳои таъмини бозорҳои истеъмолӣ бо маҳсулоти ниёзи аввал, аз ҷумла орд, рағған, гӯшт,

шакар, тухм, сабзавот, зиёд намудани истехсолу захираи онҳо ва пешгирии болоравии беасоси нархҳо, дастгирии қишри осебпазири аҳоли, муҳочирони меҳнатӣ ва соҳибкорӣ, таъмини иҷрои саривактии уҳдадориҳои иҷтимоии давлат, пешгирии хавфҳои эҳтимоли ба низоми бонкӣ, коҳиш додани фишорҳои қурбӣ, пешбинӣ намудани қарзҳо бо фоизи паст ба соҳибкорои истехсолӣ, беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, мавқуф гузоштани санҷишҳои ғайриандозӣ, ҷалби кумақҳои молиявӣ иловагӣ ва дигар тадбирҳоро дар бар мегирад.

Дар Нақшаи чорабиниҳо тадбирҳои алоҳидаи нақшаҳои зиддибуҳронии қаблӣ низ ворид карда шуданд, ки хусусияти доимӣ доранд ва бо мақсади тақвият додани чораҳои иловагӣ барои татбиқи онҳо дар ҳолатҳои зиёд гардидани таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ пешбинӣ карда шудаанд.

Аз ҷумла маҳдуд намудани хароҷоти ғайринақшавии буҷети давлатӣ бо мақсади таъмини қисми даромади буҷет ва таъмини маблағгузорию соҳаҳои афзалиятнок, бахусус таъмини уҳдадориҳои иҷтимоии давлат яке аз масъалаҳои мебошад, ки ба таври доимӣ бояд дар ҳолатҳои пешазбуҳронӣ андешида шавад.

Инчунин доир ба пешбинӣ намудани тадбирҳо вобаста ба ҷалби маблағҳои имтиёзноки институтҳои байналмилалӣ молиявӣ дигар тадбире мебошад, ки вазорату идораҳои дахлдор бояд фаъол бошанд. Зеро дар чунин ҳолатҳо ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ ва як қатор давлатҳои рушдкарда ё гурӯҳи чунин давлатҳо аз захираҳои худ барои кишварҳои осебпазир (қабулқунандаи кумаки расмӣ барои рушд) маблағҳои иловагӣ пешбинӣ мекунанд.

Аз ҷумла дар соли 2020 вобаста ба ҷалби чунин маблағҳо ҷиҳати пешгирӣ ва кам кардани таъсири иқтисодию иҷтимоии пандемияи коронавирус КОВИД-19 дар маҷмӯъ зиёда аз 384,3 млн. доллар, бахусус аз Хазинаи Байналмилалӣ Асъор (ХБА) 189,5 млн. доллар қарзи бефоиз, Фонди Авруосиёгии Стабилизатсионӣ ва Рушд 50 млн. доллар қарз, Бонки

Осиёи Рушд 122,5 млн. доллар грант, Бонки Чаҳонӣ 11,3 млн. доллар грант, Бонки Исломии Рушд 9,4 млн. доллар ва Ҳукумати Олмон 1 млн. евро ҷалб карда шуда, барои дастгирии соҳаҳои иқтисоди миллӣ равона карда шуданд. Фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ дар доираи ҷорабиниҳои амалигардида имкон доданд, ки дар соли 2020 ба ҷумҳурӣ 428,4 млн. доллар сармояи хориҷӣ ворид шавад. Ҳамаин тариқ бо мақсади таъмини рушди муназзами соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва татбиқи лоиҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ, инчунин коҳиш додани таъсири омилҳои манфии беруна дар солҳои 2021-2023-юм 2,6 млрд. доллар қарзҳои имтиёзнок ҷалб карда шудааст.

Таъсиси коргоҳу корхонаҳои саноатӣ барои рушди истеҳсол ва таъмини аҳоли бо маҳсулоти ватанӣ, бо шуғл фаро гирифтани шахрвандони бекор ва зиёд шудани манбаъҳои иловагии даромади бучети давлатӣ мусоидат менамояд.

Аз ин лиҳоз дар доираи тадбирҳои амалигардидаи солҳои қаблӣ вобаста ба таъсиси коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ як қатор корҳои назаррас ба анҷом расонида шуданд, аз ҷумла соли 2020 дар кишвар 300 корхонаву коргоҳи нави саноатӣ, соли 2021-ум 309 адад, соли 2022-юм 487 адад ва соли 2023-юм 729 корхонаи нави саноатӣ мавриди истифода қарор дода шуданд, ки ин барои коҳиш додани таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ ва кам кардани вобастагии бозори дохилӣ аз молу маҳсулоти воридоти саноатӣ дар шароити бӯҳронӣ замина мегузорад.

Хулосаи зербоб

Таҳлили ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ тавассути банақшагирии стратегӣ нишон медиҳад, ки бо мақсади пешгирӣ ва коҳиш додани таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ дар ин давраҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гурӯҳҳои кории байниидоравӣ ва ситодҳои ҷумҳуриявӣ таъсис дода шуда, нақшаҳои зиддибӯҳронӣ таҳия ва татбиқ

гардиданд, ки барои таъмини устувории макроиқтисодӣ дар кишвар мусоидат намуданд.

Хулоса кардан лозим аст, ки таҳия ва татбиқи нақшаҳои зиддибӯҳронӣ, инчунин масъалаҳои ҳалшаванда дар доираи ин нақшаҳо, аз ҷумла афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ва кам кардани вобастагии бозорҳои ватанӣ аз маҳсулоти воридотӣ, дастгирии қишри осебпазирӣ аҳоли, иҷрои уҳдадорӣҳои иҷтимоии давлат, пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба низоми бонкӣ ва пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба соҳибкорони истеҳсолӣ, дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ ва мавқуф гузоштани санҷишҳои ғайриандозӣ, инчунин ҷалби маблағҳо аз шарикони рушд хусусияти стратегӣ доранд.

Маҳз дар натиҷаи андешидани тадбирҳои мазкур рушди иқтисоди миллӣ новобаста аз коҳишҳои назарраси иқтисодии ҷаҳон ва шарикони асосии тиҷорати Тоҷикистон дар сатҳи миёнасолони зиёда аз 7 фоиз таъмин карда шудааст.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ МУКАММАЛГАРДОНИИ НИЗОМИ БАНАҚШАГИРИИ СТРАТЕГИИ РУШДИ ИҶТИМОИЮ ИҚТИСОДИ

3.1. Такмили раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ

Дар шароити иқтисоди бозорӣ ва дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор доштани низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ масъалаи батанзимдарории давлатии ин раванд хело муҳим мебошад, зеро барои амалисозӣ ва истифодаи усулҳои нави пешбурди фаъолияти дилхоҳ самт вақту шароити муносиби ҳуқуқӣ, инфрасохторӣ, институтсионалӣ, илмию технологӣ ва кадрӣ лозим мебошад.

Вобаста ба ин, дар шароити бозор нақши давлат дар батанзимдарории низоми банақшагирии стратегӣ аз нигоҳи таъмини заминаҳои меъёрии ҳуқуқии мутобиқ ба талаботи ҷаҳонӣ, фаъолияти самараноки институтҳо ва омода намудани мутахассисони соҳавӣ хеле меафзояд.

Ба назари мо, такмили раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ коркард ва дар амал татбиқ намудани маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ, инчунин тақвияти заминаҳои институтсионалию инфрасохторӣ ва кадриро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо менамояд.

Раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ маҳз ба қонунгузории соҳа, ки аз ҷониби Ҳукумат қабул карда мешаванд, асос меёбад. Аз нигоҳи мо, раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ дар низоми иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, на ҳама хуччатҳои зарурии батанзимдароранда қабул ва мавриди амал қарор гирифтаанд.

Низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ин маҷмӯи механизмҳо, равандҳо ва иштирокчиёни ба ҳам алоқаманд буда, рушди минбаъдаи иқтисодиётро барои давраи кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат муайян мекунад.

Мушкилотҳои иқтисодию иҷтимоии солҳои охир дар пайи низоҳои тичоратӣ сиёсии ҷаҳон ба вуқӯи мадаистода аз зиёд шудани нақши низоми банақшагирии стратегӣ шаҳодат медиҳад. Зеро, пешгирии мушкилотҳои қайдшуда танҳо ба воситаи низоми мукаммали идоракунии давлатӣ, ки ба низоми созгори ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, институтсионалӣ, иттилоотӣ ва ғайра таъя мекунад, имконпазир мебошад. Дар ин раванд, барои пурра ташаккул ёфтани низоми самараноки банақшагирии стратегӣ қабули «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ» кифоя нест. Барои пурра ташаккул ёфтани низоми самараноки банақшагирии стратегӣ қабули маҷмӯи қонунҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ, ҳуҷҷатҳои тавсиявӣ методӣ ва барномаҳо лозим мебошанд.

Маҳз бо ҳамин мақсад, дар кишварҳои ҷаҳон ба масъалаи мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегӣ рушди иҷтимоию иқтисодӣ таваҷҷӯи авалиндарача зоҳир карда мешавад.

«Рушди устувори иқтисодӣ, таъмини беҳатарии кишвар, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум – бояд натиҷаи низоми муназам ва самараноки банақшагирии стратегӣ бошад» [99].

Зарур аст, ки нахуст мафҳум ва моҳияти батанзимдарории давлатии иқтисодӣ шарҳ дода шавад. Батанзимдарории давлатии иқтисодӣ мафҳуми васеъ буда, танзими тамоми соҳаҳо ва бахшҳои дар назар дорад [75].

Аз нигоҳи мо, низоми банақшагирии стратегӣ меҳвари асосии низоми иқтисодӣ буда, яқоя амал мекунад, яъне танзими давлатии иқтисодӣ гуфта, мо мафҳуми танзими давлатии низоми банақшагирии стратегиро низ пайдо мекунем.

Банақшагирии стратегӣ яке аз ҷузъҳои ҷудонопазири идоракунӣ дар шароити тағйирёбанда ба ҳисоб рафта, самаранокии он на танҳо аз заминаҳои методологӣ, балки аз идеологӣ низ вобаста аст, ки принципҳои асосии қабули қарорҳои муайян мекунад. Дар шароити муосир ҳангоми моделҳои анъанавӣ идоракунӣ ба бухронҳо ва ноустуворӣ ру ба ру

мешаванд, идеологияи банақшагирии стратегӣ ба унсури калидии рушди муваффақ табдил меёбад.

Идеологияи банақшагирии стратегӣ ҳамчун маҷмӯи принсипҳои фалсафӣ, иқтисодӣ ва идоракунӣ мебошад, ки ба таҳия ва татбиқи стратегияҳо таъсир мерасонад. Идеология самти тафаккури роҳбаронро муайян намуда, ба интихоби афзалиятҳо ва усулҳои банақшагирии таъсир мерасонад.

Ҷамасола Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ ироа мегардад, ки дар он самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар муайян мегардад ва он барои муайян кардани ҳадафҳои стратегӣ ва афзалиятҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, инчунин амнияти миллӣ, муайянкунии самтҳои ноил гардидан ба мақсадҳои гузошташуда ва таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ асос мебошад.

Ҷамин тариқ паёмҳои Президенти кишвар заминаи асосии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар ниҳоят мақсади асосии низоми банақшагирии стратегӣ ин таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва рақобатпазир тавассути тақсимооти самараноки захираҳо ва мутобиқшавӣ ба муҳити беруна мебошад. Дар бештари кишварҳои ҷаҳон якчанд модел ё худ сценарияи рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ давлат таҳия карда мешаванд ва вобаста ба сиёсати дохилию хориҷӣ яке аз модел ё худ сценария ҳамчун асос ба инобат гирифта мешавад.

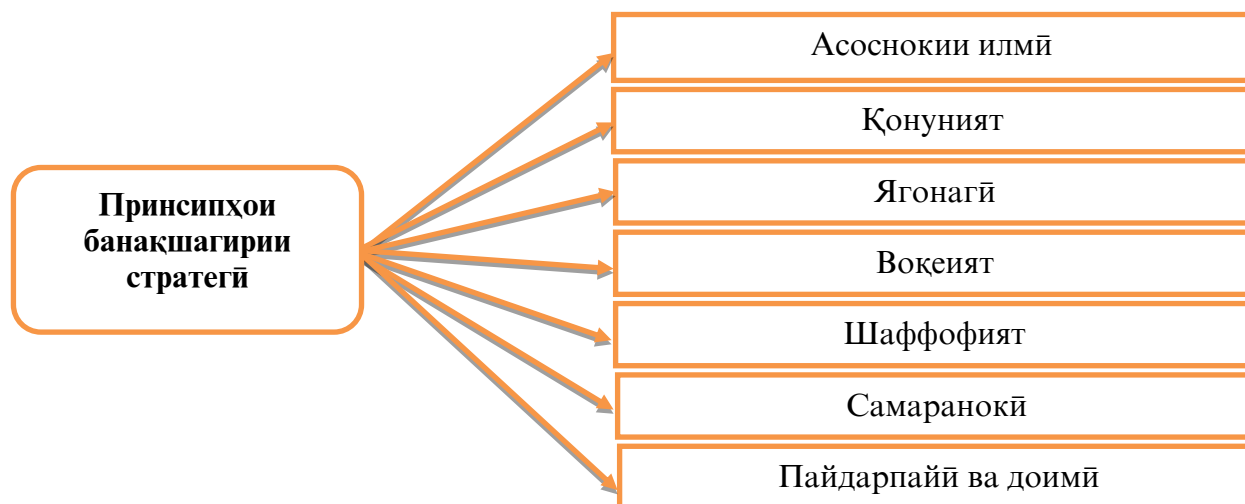
Ҳар як кишвар вобаста ба муҳити иқтисодӣ-таш низоми банақшагирии стратегии худро созмон медиҳад. Муайян намудан ва амалигардони маҷмӯи мақсаду вазифаҳои стратегии давлатро низоми банақшагирии стратегии ҳар як кишвар таъмин намуда, он фаъолияти ҳамаи мақомотҳо ва субъектҳо, яъне иштирокчиёни низомро дар самти иҷрои мақсаду вазифаҳои стратегии давлат ҳамоҳанг месозад.

Фаъолияти мунтазам, ҳамоҳангона ва самараноки низоми банақшагирии стратегӣ ба таъмини устувори макроиқтисодӣ муосидат менамояд ва он бояд зери танзими давлатӣ қарор гирад. Фаъолияти

иштирокчиёни низоми банақшагирии стратегӣ тавассути санадҳои меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда мешаванд.

Принсипҳои низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ дар намуни расм нишон дода шудааст. (Расми 3.1.)

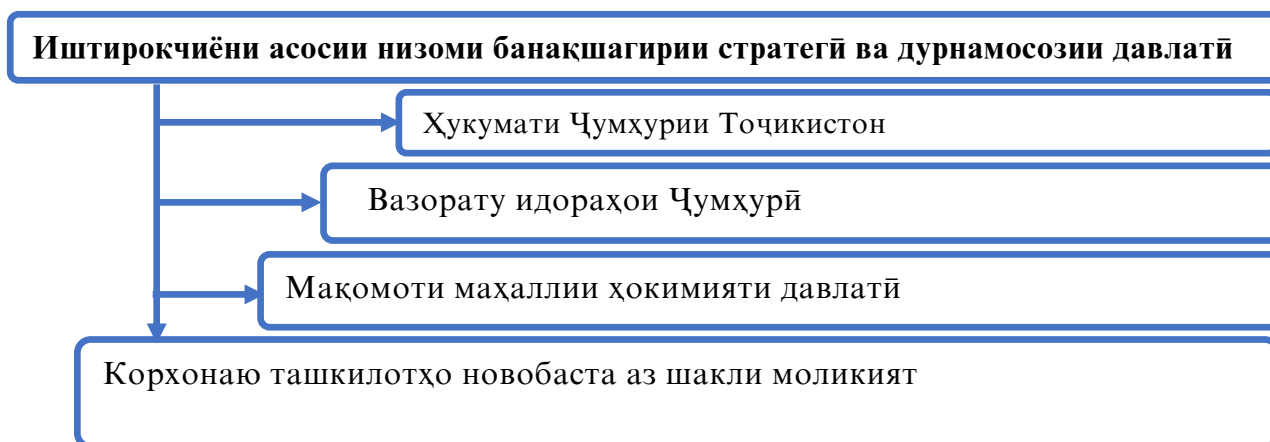
Расми 3.1. - Принсипҳои низоми банақшагирии стратегӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ» [10].

Принсипҳои расми 3.1. нишон дода шудаанд, бо назардошти хусусиятҳои хоси низоми иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардидаанд ва ҳар як кишвар барои таъмини самаранокии низоми банақшагирии стратегӣ принсипҳои аҳолидаро интихобу муайян мекунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчиёни асосии низоми банақшагирии стратегӣ инҳо мебошанд (Расми 3.2).

Расми 3.2. - Иштирокчиёни асосии низоми банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Дар «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ» ва дигар қонуни санадҳои меъёрии соҳавӣ, ваколатдори давлатӣ оид ба банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатии Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидааст.»

Дар низоми банақшагирии стратегӣ нақши аз ҳама зиёдро Вазорати рушди иқтисод ва савдо дорад. Дар ҳамин замина, тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва барномавии танзимкунандаи самти низоми банақшагирии стратегӣ аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдо таҳия ва роҳандозӣ карда мешавад.

Маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи самти низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ дар ҷадвал нишон дода шудааст. (ҷадвали 3.1.).

Ҷадвали 3.1. - Маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ
1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ» аз 19.07.2022, №1894
2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муайян намудани мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ» аз 27 марти соли 2023, №119
3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Тартиби таҳияи дурнамоҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ояндаи кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат» аз 31 августи соли 2020, №106
4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Тартиби таҳия ва тасдиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳал»
5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Тартиб ва Нақшаи таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2025»
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Тартиби таҳия ва тасҳеҳи концепсияҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатаҳои банақшагирии стратегӣ»

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Барои амалигардонии муқаррароти қонуни болоқайдшуда 7 санади меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ бояд таҳия ва қабул гарданд, ки ба воситаи онҳо раванди банақшагирии стратегиро танзим ва назорат карда мешавад.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулгардида дар самти низоми банақшагирии стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқоиса ба кишварҳои

минтақа хело кам мебошанд. Яъне, аз нигоҳи мо то ҳол заминаи меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи низоми банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ташаккул наёфтааст. Барои мисол дар Федератсияи Россия шумораи санадҳои танзимкунандаи низоми банақшагирии стратегӣ ба 21 адад расидааст ва мунтазам бо назардошти пешрафту пайдо шудани равандҳои нав, шумораи онҳо зиёд шуда истодааст [206].

Ба ақидаи А.И. Клименко иқтисоддонҳо ба он назаранд, ки танзими иқтисодиёт – вазифаи муҳими давлат мебошад. Аммо вобаста ба сатҳ ва тарзи танзими давлатии иқтисодиёт ақидаҳои иқтисоддонҳо гуногун буда, то ҳол дар атрофи ин мавзӯ баҳс идома дорад [84].

Ғоя оид ба зарурияти банақшагирии стратегӣ дар доираи сиёсати иқтисодию иҷтимоии давлат тайи садсолаҳо аз ҷониби олимони баҳсгардида истодааст. Як қисм иқтисоддонҳо ба он назаранд, ки банақшагирӣ на бояд танҳо стратегӣ, балки ҳаррӯза ё худ доимӣ бошад, дигар иқтисоддонҳо тасдиқ мекунанд, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ банақшагирии стратегӣ бояд вучуд надошта бошад ва ҳамаи раванд дар заминаи муносибатҳои озодона байни субъектҳо рушд мекунанд. Бо мурури замон, вақте, ки дар амалияи низоми иқтисоди ҷаҳон мушкилотҳо зиёд гардиданд, ақидаи ҳарду гурӯҳ олимони баҳсбарангез баромад. Муҳаққиқон ба хулоса омаданд, ки дар марҳилаи нави рушди муносибатҳои ҷаҳонӣ, тарзи дуалии пешбурди сиёсати иқтисодӣ муҳим мебошад, яъне дар сиёсати давлатии иқтисодӣ ҳам элементҳои иқтисоди бозорӣ ва ҳам элементҳои банақшагирии стратегӣ, яъне танзим аз ҷониби давлат бояд ҷорӣ карда шавад [116, с. 19].

Зарурияти ҷорӣ намудани тарзи дуалии пешбурди сиёсати иқтисодӣ, яъне дар сиёсати давлатии иқтисодӣ ҳам элементҳои иқтисоди бозорӣ ва ҳам элементҳои банақшагирии стратегӣ, яъне танзими давлатӣ бояд ҷорӣ карда шавад, ба ин нуқтаҳо асос меёбад.

Якум, тамоюҳои иқтисодӣ нишон медиҳад, ки дар раванди рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳои гуногун мунтазам тағйиротҳои номатлуб ба амал меоянд, ба монанди бӯҳронҳои иқтисодию молиявӣ, масъалаҳои

ичтимоию экологӣ, ки дар натиҷаи саҳми бахши хусусӣ барои кам кардани хароҷотҳо зарур мебошад. Бо мақсади бартароф намудани мушкилот ва ё масъалаҳои фарогир даҳолати бевоситаи давлат тавассути банақшагирии стратегӣ, таъмини рушди иқтисодӣ бо роҳи ҳавасмандгардонии агентҳои иқтисодӣ лозим мебошад.

Дуюм, дар доираи фаъолияти хоҷагидорӣ зарурият пеш меояд, ки манфиатҳои тамоми агентҳои иқтисодӣ – аҳоли, бахши хусусӣ, минтақа ва давлат мувофиқа карда шаванд. Тавре таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, дар ин маврид низ барои ҳимояи манфиатҳои хоҷагиҳо ва бахши хусусӣ даҳолати давлатӣ лозим аст, бахусус дар мавриди протекционализм дар савдои хориҷӣ, танзими нархҳо, сиёсати демпингӣ, хариди давлатӣ, субсидия аз ҷониби буҷет ва ғайра.

Сеюм, дар баъзан давраҳо вазъи зудтағйирёбандаи иқтисодӣ боиси пешгӯинашавандагии тамоюлҳо мегардад (мисол, тағйирёбии бесобиқаи нархҳо ва қурби асъор). Дар ин ҳолатҳо, танҳо тибқи механизмҳои бозорӣ қабули қарори дуруст душвор ва ғайриимкон мебошад. Бинобар ин, дар чунин ҳолатҳо барои бахши хусусӣ роҳнамо ва самтгирии иловагӣ барои кам намудани ҳолати пешгӯинашавандагии тамоюлҳо бисёр муҳим мебошад [113].

Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки дар шароити номуайяниҳои иқтисодию сиёсӣ, тағйирёбии муносибатҳои байни кишварҳои абарқудрат ва сохтори иқтисоди ҷаҳон, рушди бесобиқаи технологияҳо, таъсири низоъҳои тижоратӣ ва таҳримӣ шартҳои асосии таъмини рушди устувори иқтисодӣ ин мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегӣ мебошад. Лозим аст, ки роҳу механизмҳои нави баланд бардоштани самаранокии низоми банақшагирии стратегӣ мусоидаткунанда дарёфт ва татбиқ карда шаванд. Дар ин ҷодда, нақши давлат аз нигоҳи тарҳрезӣ ва татбиқи копсепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои мутобиқ ба масъалаҳои болоқайдшуда муҳим ба ҳисоб меравад. Барои ин давлат бояд заминаи зарурии кадрӣю технологӣ ва ҳуқуқию институтсионалӣ дошта бошад [78].

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ба ислоҳоти тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ иқтисодии мамлакат ва ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ шуруъ карда, рушди иқтисодӣ иҷтимоиро бар пояи амалигардонии ҳадафу афзалиятҳои стратегӣ таъмин намуда истодааст.

Бояд қайд намуд, ки баъди ба даст овардани соҳибистиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ сар карда аз соли 1995 ба таҳия ва амалигардонии барномаю стратегияҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ шуруъ намудааст. Яъне, новобаста аз он ки «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ соли 2022» қабул гардид, Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи хуби ба роҳмондаи низоми банақшагирии стратегиро доро мебошад. Аз давраи ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ то ин давра шумораи зиёди консепсияҳо, стратегияҳо, барнома ва нақшаҳо таҳия ва амалӣ шудаанд.

Шумораи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии амалкунанда (ба ҳолати 2 январи соли 2024) дар ҷадвал оварда шудааст.

Ҷадвали 3.2. Рӯйхати ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии амалкунанда (ба ҳолати 2 январи соли 2024)

Номгӯй	Шумора
Ҳамагӣ	221
аз ҷумла,	
Консепсияҳо	17
Стратегияҳо	30
Барномаҳои соҳавӣ	106
Барномаҳои маҳаллӣ	68

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Тавре омӯзиши ҷадвали 3.2. нишон медиҳад дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 2 январи соли 2024-ум 221 ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ амал мекунанд, ки аз ин 17 адади он консепсия, 30 адад стратегия, 106 барномаҳои соҳавӣ ва 68 барномаҳои маҳаллӣ мебошад.

Ҳамин тариқ ба хулосае омадан мумкин, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти роҳандозии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ қафомонӣ надорад. Оид ба сатҳи амалишавии мақсад, ҳадаф ва афзалиятҳои дар ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ муайнгардида, муаллиф мавқеи худро дар дигар қисматҳои кор муайян менамояд.

Дар натиҷаи таҳлили вазъи имрӯзаи низоми банақшагирии стратегӣ, хулоса карда мешавад, ки дар самти раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ мушкилоти зерин вучуд доранд, ки зарурияти такмили раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодиро пеш меоранд, аз ҷумла:

- Дар сатҳи ҷумҳуриявӣ набудани ҳуҷҷатҳои тавсиявӣю методологӣ вобаста ба масъалаҳои таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳаллӣ;

- Норасогии мутахассисони таҳассусманд дар самти банақшагирии стратегӣ, бахусус дар сатҳи соҳавӣю маҳаллӣ;

- Дар сатҳи зарурӣ набудани низоми асосноксозии илмию методологии раванди банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ;

- Мавҷудияти низоми сусти ҳамоҳангсозии таҳия ва амалишавии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ бо дигар равандҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва ниҳодҳои давлатӣ;

- Мавҷудияти мушкилоти рақамӣ дар самти мониторинги амалишавии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ;

- Ҳамоҳанг намудани чорабиниҳо, мақсадҳо ва вазифаҳо вобаста ба муҳлат, иҷроҷиён, таъминоти молиявӣ ва захиравӣ.

Барои бартараф намудани мушкилоти мавҷуда, пеш аз ҳама зарур аст, ки низоми батанзимдарории давлатии банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ба таври мукамал ташаққул дода шавад.

Батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ё худ

мукаммалгардонии низоми банақшагирии стратегӣ бояд бо назардошти тағйиротҳои дохилию ҷаҳонии бавучудоянда ба таври мунтазам ба роҳ монда шавад.

Дар низоми давлатии банақшагирии стратегӣ пеш аз ҳама зарур аст, ки элементҳо ё худ унсурҳои асосии он муайян ва тавсиф карда шаванд, «аз ҷумла банақшагирии макроиқтисодӣ, муайянсозии тағйиротҳои дарозмуҳлат, идоракунии давлатии соҳаҳо ва корхонаҳои бо ҳиссаи давлат фаъолияткунанда, ҳамзамон идоракунии амволи давлатӣ» [116].

Дар самти танзими давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ масъалаи боз ҳам равшансозии асосҳои институтсионалии низоми банақшагирии стратегӣ аз нигоҳи ниҳодҳои марказию минтақавӣ хеле муҳим мебошад.

Бояд қайд намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият менамояд, ки он мақоми машваратӣ буда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода мешавад. Шӯрои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини ҳамкорӣ байни мақомоти давлатӣ, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шарҳвандӣ дар масъалаҳои амалисозии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллий фаъолият менамояд.

Новобаста аз он ки Шӯрои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои салоҳиятҳои зиёд мебошад, вале тибқи таҷриба фаъолияти шуроҳо хусусияти таҳлилию тавсиявӣ доранд.

Хулосаи зербоб

Таҳлили низоми мавҷудаи батанзимдарории давлатии раванди банақшагирии стратегии рушди иҷтимоию иқтисодӣ нишон дод, ки барои боз ҳам мукаммалгардонии ин раванд, роҳандозии корҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад:

- татбиқи низоми муосири мониторинг ва баҳодиҳии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва такмили онҳо ҳангоми тағйирёбии вазъи иқтисодӣ ва ба миён омадани хавфҳо;

- чалби фаъолони бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таҳияи онҳо;
- тақвияти ҳамкориҳо бо шарикони рушд дар самти омӯзиши унсурҳои муосири низоми банақшагирии стратегӣ;
- омода намудани мутахассисони таҳассусманд дар самти банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ, бахусус дар сатҳи соҳавию маҳаллӣ, аз ҷумла тавассути дар хоричи кишвар ба таҳсил фаро гирифтани ва таҳияи барномаҳои таълимии махсус;
- ҷорӣ намудани низоми муосири иттилоотӣ барои ҷамъоварӣ, таҳлил ва истифодаи иттилоот дар раванди банақшагирии стратегӣ ва рақамикунонии равандҳо;
- роҳандозии механизми идоракунии хатарҳо, аз ҷумла таъсири бӯҳронҳои молиявӣ ё офатҳои табиӣ ба раванди банақшагирии стратегӣ таъсиррасон;
- ташаккули низоми ҳамоҳангсозии таҳия ва татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ бо дигар равандҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва сохторҳои давлатӣ;
- ҳамоҳангсозии ҷорабиниҳо, мақсадҳо ва вазифаҳо вобаста ба муҳлат, иҷрочиён, таъминоти молиявӣ ва захиравӣ;
- таҷдиди назар намудани нишондиҳандаҳои иқтисодиву иҷтимоии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ;
- тақмили қонунгузори кишвар, аз ҷумла «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ»;
- таҳия ва қабули ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, низомномаҳо ва дастурамалҳо, ки фаъолияти иштирокчиёни низоми банақшагирии стратегиро дар маҳалли мушаххас танзим менамоянд;
- коркард ва тасдиқи консепсияи илман асоснокшудаи рушди низоми банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраҳо.

3.2. Сенарияҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар дурнамои миёнамуҳлат

Дурнамои нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ яке аз воситаҳои муҳими интихоби ҳадафҳои стратегӣ ба ҳисоб рафта, барои қабули қарорҳои судманд дар ин ё он соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ мусоидат менамояд. Асоси тамоми ҳуҷҷатҳои стратегию барномавино дурнамо ташкил дода, дар заминаи он вазифагузориҳо муайян карда мешаванд.

Дар марҳилаи нави рушди иқтисодию иҷтимоии Тоҷикистон ҷиҳати амалигардонии ҳадафҳои стратегии кишвар истифодаи самараноки имкониятҳои дохилӣ зарур аст.

Ҳадафи асосии таҳияи дурнамои нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ ин нишон додани иқтидорҳои мавҷудаи дохилӣ мебошад. Ҳадафи асосии таҳияи барнома ва стратегияҳо бошад муайян намудани вазифаҳо ҷиҳати истифодаи оқилонаи иқтидорҳои мавҷудаи дохилӣ баҳри таъмини рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуахлоқии мардум мебошад.

Ба раванди рушди иҷтимоию иқтисодии ҳар як давлат дар баробари омилҳои дохилӣ омилҳои беруна низ таъсири назаррас мерасонанд.

Бинобар ин ҳангоми таҳияи дурнамо дар баробари вазъи ояндаи имконпазири иҷтимоию иқтисодӣ, вазъи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва равандҳои ҷаҳонӣ низ, ки эҳтимолияти таъсир расонидан ба низоми иқтисодию иҷтимоии кишварро доранд ба инобат гирифта мешаванд.

Худи мафҳуми сенария фарох буда, дар адабиётҳои илмӣ бо якчанд паҳлу маънидод шудааст.

Сенария ин шарҳест, ки дар дохилаш маълумоти пурра оид ба вазъ ва раванди самти мушаххас (ин раванд метавонад раванди дурнамо бошад) инъикос мегардад [144].

Сенария ин нишон додани ҳолати оянда иборат аз равандҳои бо ҳам алоқаманди мантиқӣ ва пайдарҳамии қадамҳо ҷиҳати расидан ба натиҷаҳои дурнамо аст [165].

Дурнамосозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ аз рӯи сценарияҳо ин худ раванди таҳия дурнамо бо таҳқиқотҳои бо худ хос буда, яке аз унсурҳои низоми дурнамосозӣ ба ҳисоб меравад.

Сценарияҳои дурнамо вобаста ба хусусиятҳои хоси ҳар як кишвар таҳия карда шуда, иқтидорҳо, омилҳо ва ҳавфҳои таъсиррасон ба инобат гирифта мешаванд.

Аз рӯи таҷрибаи байналмилалӣ ҳангоми таҳияи сценарияҳои дурнамо таҳлили коррелятсионӣ, экстраполятсионӣ, коршиносӣ, таҳлили интервалӣ, факторӣ, сифатӣ ва миқдорӣ истифода бурда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Вазорати рушди иқтисод ва савдо ҳамчун мақоми ваколатдори давлатӣ ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва дурнамои рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва дар алоқамандӣ бо онҳо барномаҳои давлатии сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷиро таҳия менамояд» [16].

Аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдо ҳамасола дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи миёнамуҳлат аз рӯи се сценария таҳия карда мешавад. Аз рӯи таҷрибаи ҷаҳонӣ таҳияи сценарияҳои дурнамо маҳдудият надошта, ҳар як соҳа метовонад сценарияи ояндаи худро дошта бошад.

Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 сценарияҳои инертсионӣ, индустриалӣ ва индустриалию инноватсионӣ» пешбинӣ шудааст, ки сценарияи якум афзоиши ҳаҷми номиналии ММД-ро дар солҳои 2016-2030 дар ҳаҷми 2 маротиба, сценарияи дуюм 2,7 маротиба ва дар сценарияи сеюм 3,5 маротиба дар назар аст [41, с. 21].

Дар «БМР-2016-2020 сценарияҳои пессимистӣ, реалистӣ ва оптимистӣ афзоиши ҳаҷми номиналии ММД дар сценарияҳои мазкур мутаносибан 1,4 маротиба, 1,8 маротиба ва 2 маротиба муайян гардида буд» [1, с. 16].

Дар заминаи таҳаввулоти идомаёбандаи ҷаҳони имрӯза, дар самтҳои савдо, ҷоринамоии маҳдудиятҳо дар муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратӣ

байни давлатҳои абарқудрат, дар баробари ин оқибатҳои ногувори тағйирёбии иқлим ва сар задани ҳар навъ бемориҳои сироятӣ дар «БМР-2021-2025 сценарияҳои рушди тағйир дода шудаанд, аз ҷумла сценарияи бухронӣ, воқеъбинона ва шиддатнок. Афзоиши ҳаҷми номиналии ММД дар сценарияи бухронӣ 1,4 маротиба, воқеъбинона 1,5 маротиба ва шиддатнок 1,8 маротиба пешбинӣ шудааст» [2, с. 47-49].

Ҷадвали 3.3. Сценарияҳои рушди ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ

Номи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ	Сценарияҳо	Афзоиши ММД	Иҷроиш дар солҳои 2016-2023
1. «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030»	1.1. «Инертсионӣ»	2 маротиба	2,6 маротиба
	1.2. «Индустриалӣ»	2,7 маротиба	
	1.3. «Индустриалию инноватсионӣ»	3,5 маротиба	
2. «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020»	Сценарияҳо	Афзоиши ММД	Иҷроиш дар солҳои 2016-2020
	2.1. «Пессимистӣ»	1,4 маротиба	1,6 маротиба
	2.2. «Реалистӣ»	1,8 маротиба	
2.3. «Оптимистӣ»	2 маротиба		
3. «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025»	Сценарияҳо	Афзоиши ММД	Иҷроиш дар солҳои 2021-2023
	3.1. «Бухронӣ»	1,4 маротиба	1,5 маротиба
	3.2. «Воқеъбинона»	1,5 маротиба	
3.3. «Шиддатнок»	1,8 маротиба		

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва оморӣ.

Аз таҳлили чадвали мазкур бармеояд, ки сценарияи индустриалии СМР-2030 аллақай дар соли 2023 қариб иҷро шудааст. Дар мавриди бо чунин тамоюл рушди қардани иқтисоди миллӣ ҳаҷми ММД дар соли 2030 ба 326 млрд. сомонӣ баробар мегардад, ки нисбат ба соли базавӣ, яъне соли 2015-ум тақрибан 6 маротиба зиёд мебошад.

Вобаста ба ин зарурияти таҷдиди назар намудани нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ба миён меояд.

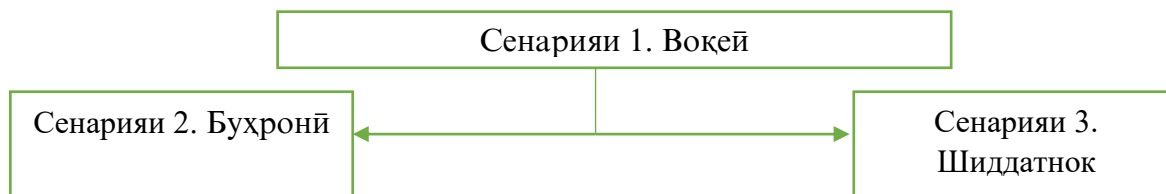
Бояд қайд кард, ки дурнамои нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ барои давраи миёнамуҳлат бо назардошти таъмини иҷрои муқаррароти СМР-2030, барномаҳои қабулгардидаи давлатию соҳавӣ ва минтақавии рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳру ноҳияҳо, инчунин дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки ҳангоми ироа гардидани паёмашон ба Маҷлиси Олӣ ва сафарҳояшон ба минтақаҳои ҷумҳурӣ баён гардидаанд, таҳия мегардад.

Ҳамзамон, дар мавриди таҳияи он тамоюлҳои ҷойдоштаи ҷаҳони имрӯза, вазъ ва имкониятҳои иқтисодии шарикони стратегии кишвар, хавфҳои ноустувории нархи молу ашё, аз ҷумла молҳои стратегии содиротии кишвар ва маҳсулоти асосии воридотӣ ба кишвар, инчунин тағйирёбии ҳолат ва шароити иқтисоди миллӣ дар солҳои охир, ба инобат гирифта мешавад.

Дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2025 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 июли соли 2022, №370 тасдиқ гардидааст.

Сценарияҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодиро дар дурнамои миёнамуҳлат, яъне барои солҳои 2025-2030 таҳлил мекунем.

Тавре дар боло қайд кардем, баҳодиҳии нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2025 ва дурнамои он барои солҳои 2026-2030 аз рӯи сценария иҷро гардидааст. (расми 3.3.)

Расми 3.3. – сенарияҳои дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Мавриди қайд аст, ки дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи миёнамуҳлат тибқи моделҳои муосири макроиқтисодӣ таҳия гардида, дар онҳо вобастагии байнисоҳавӣ ба инобат гирифта мешаванд. Ин раванд имкон медиҳад, ки дақиқияти нишондиҳандаҳои дурнамо зиёд карда шаванд ва расидан ба онҳо осон гардад.

Тавре аз расми 3.4. бармеояд дурнамо аз рӯи се сенария таҳия мешавад, яъне сенарияи 1. воқеӣ бо назардошти ҳолати кунунии иқтисодию иҷтимоӣ ва имкониятҳои мавҷуда таҳия карда мешавад.

Сенарияи 2. Бухронӣ бо дар назар доштани эҳтимолияти сар задани бухронҳои ҷаҳонӣ ва таъсири онҳо ба иқтисоди миллӣ таҳия карда мешавад.

Сенарияи 3. Шиддатнок бо дар назар доштани беҳтар шудани вазъи иқтисоди ҷаҳон, муътадилии нархҳо ва зиёд шудани имкониятҳо барои таъмири рушди босуръат таҳия карда мешавад.

Бояд қайд намуд, ки «дар раванди таҳия гардидани дурнамо аз рӯи сенарияҳо фарзияҳои зерин, аз ҷумла ҳадафҳои мақсаднок ва татбиқи афзалиятҳои миллӣ, тамоюлҳои демографӣ, истифодаи самараноки захираву имкониятҳои мавҷуда, имкониятҳои инвеститсионӣ ва самарои ҳамгирӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ба инобат гирифта мешаванд» [41, с. 17].

Чадвали 3.4. Омилҳое беруние, ки ҳангоми таҳияи дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиктисодӣ ба инобат гирифта шудаанд (барои сценарияи воқеӣ).

Нишондиҳандаҳо (Омилҳо)	Воҳиди ченак	2026	2027	2028	2029	2030
Суръати рушди иқтисоди ҷаҳон	фоиз	3,7	3,5	3,6	3,9	4,1
Суръати рушди иқтисодиёти давлатҳои рушдбанда	фоиз	3,9	4	4,7	5,0	5,2
Суръати рушди савдои ҷаҳонӣ	фоиз	2,9	3,0	3,1	3,2	3,5
Нархи ҷаҳонии нафт	долл.як баррел	85	88	95	95	95
Нархи ҷаҳонии алюминий	долл/тон	2700	2800	3000	3000	3100
Нархи ҷаҳонии пахта	долл/тон	1800	1850	1900	1950	1950
Нархи ҷаҳонии гандум	долл/тон	250	260	280	290	310
Нархи ҷаҳонии тилло	долл/кг	98000	101000	102500	104000	106000
Сатҳи миёнаи таваррум дар ҷаҳон	фоиз	4,5	4,6	4,2	4,1	4,1
Қурби рубл нисбат ба доллар	рубл/доллар	95	98	102	105	110

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Дар чадвали мазкур омилҳое, ки тағйирёбии онҳо метавонад ба рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир расонад оварда шудааст ва нишондиҳандаҳо барои сценарияи бухронӣ ва шиддатнок тағйирёбанда мебошанд.

Ҳоло тағйирёбии якчанд нишондиҳандаҳои асосии макроиктисодии кишварро аз рӯи сценарияҳои қайдшуда, ки дар асоси модели савдо ва истехсолот аз ҷониби мо таҳия гардидааст, дида мебароем. (чадвали 3.5.)

Чадвали 3.5. Тағйирёбии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2030/ 2025, маротиба
Сценарияи 1. Воқеӣ								
ММД	I	165792	191538	219336	249432	285100	326380	1,9
	II	107,8	108,3	107,9	108,0	108,6	107,8	

Сенарияи 2. Бухронӣ								
ММД	I	162355	172392	186367	201211	218291	235267	1,4
	II	104,8	104,3	104,8	105,2	104,7	105,1	
Сенарияи 3. Шиддатнок								
ММД	I	166317	195638	238999	286873	339451	418298	2,5
	II	109,8	110,6	110,7	110,5	110,5	111,0	

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма: Таҳияи муаалиф дар асоси модели истехсолот ва савдо.

Тавре аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 3.5. бармеояд суръати афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз рӯи сенарияи 1, яъне сенарияи воқеӣ барои давраи солҳои 2025-2030 дар сатҳи 7-8 фоиз баҳодихӣ гардидааст. Тавре дар боло қайд кардем сенарияи 1 - воқеӣ бо назардошти ҳолати кунунии иқтисодию иҷтимоӣ ва имкониятҳои мавҷуда таҳия карда мешавад. Дар солҳои 2022 - 2023 суръати рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳисоби миёна дар сатҳи 7-8 фоиз таъмин гардидааст.

Аз рӯи принсипи таҳияи дурнамо бо сенарияи воқеӣ дар ҳолати бетаъсири (бидуни ҳолатҳои бухронӣ ва дигар ҳолатҳои ғйриҷашмдошт ба мисли пандемия) суръати рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар сатҳи солҳои қаблӣ таъмин карда мешавад.

Аз рӯи сенарияи 2. бухронӣ суръати маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ барои соли 2025 дар сатҳи 4,8 фоиз пешгӯӣ гардидааст, яъне аз рӯи таҳлилҳо ва назари коршиносон барои давраи дар соли 2025 эҳтимолияти сар задани бухронҳои ҷаҳонии шиддатнок ва таъсири онҳо ба иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешавад. Вале, рӯз ба рӯз зиёд гардидани низоъҳои тичоратӣ ҳарбӣ, авҷ гирифтани пайдоиши сироятҳои нав, афзоиш ёфтани рақобат байни ширкатҳои бузурги ҷаҳонӣ, аз ҷониби баъзан давлатҳо маҳдуд шудани воридоту содироти молу маҳсулот, дар як нуктаи назар набудани кишварҳои истехсолкунандаи нафт, зиёд шудани талошҳо барои таъмини бозорҳои ҷаҳонӣ аз ҷониби як гурӯҳи давлатҳо ва дигар тамоюлҳои сатҳи ҷаҳонӣ ҳолати иқтисоди ҷаҳонро пешгӯинашаванда

гардонида истодааст.

Вобаста ба пешгӯинашавандагии иқтисоди ҷаҳонӣ ва эҳтимолияти сар задани бухронҳои сатҳи ҷаҳонӣ тибқи сценарияи 2 суръати афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар барои солҳои 2026-2030 дар сатҳи 4-5 фоиз баҳодихӣ гардидааст.

Сценарияи шиддатнок бо дар назар доштани иҷрои саривақтӣ ва сифатноки лоиҳаҳои бузурги соҳаи барқ ва роҳҳо, истифодаи самараноки захираҳои обу замин, татбиқи ислоҳоти муваффақона дар бахши воқеии иқтисодиёт, боз ҳам беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ тавассути анҷом додани ислоҳоти зарурӣ, инчунин баланд бардоштаи рақобатпазирии иқтисоди миллӣ таҳия гардидааст.

Тибқи сценарияи 3, яъне шиддатнок суръати афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ барои солҳои 2026-2030 дар сатҳи 9-11 фоиз баҳодихӣ гардидааст.

Мувофиқи пешгӯиҳои ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ интизор меравад, ки афзоиши ММД-и Тоҷикистон дар солҳои 2024-2026 дар сатҳи 4,5-8 фоиз хоҳад буд. Ҳазинаи Байналмилалӣ Асбор рушди иқтисоди Тоҷикистонро дар солҳои 2024-2025 мутаносибан 6,5 ва 4,5 фоиз баҳодихӣ менамояд [200, с. 38]. Бонки Ҷаҳони суръати рушди ММД-и Тоҷикистонро дар соли 2024-ум 6,5 фоиз ва солҳои 2025-2026 4,5 фоизӣ пешгӯӣ мекунад [93, с. 51]. Бонки Осиёи Рушди бошад иқтисодиёти кишварро дар солҳои 2024-2025 дар сатҳи 6,5 фоизӣ арзёбӣ мекунад [175, с. 28]. Бонки Рушди АвруОсиё иқтисоди Тоҷикистон дар соли 2024 8 фоиз ва солҳои 2025-2026 мутаносибан 8,2 ва 7,8 фоиз баҳодихӣ менамояд [190, с. 6].

Таҳлили дурнамои ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ нишон медиҳад, ки новобаста аз тамоюлҳои ҷойдошта дар иқтисоди ҷаҳон суръати баланди рушди иқтисодӣ дар Тоҷикистон таъмин хоҳад гардид.

Чадвали 3.6. Тағйирёбии ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Сценарияи 1. Воқеӣ							
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ	I	71786	90771	105835	120563	139276	162779
	II	112,2	111,3	114,3	111,3	112,4	113,2
Сценарияи 2. Бухронӣ							
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ	I	71840	80992	88429	96506	105902	115381
	II	109,2	108,6	107,9	107,8	108,3	107,5
Сценарияи 3. Шиддатнок							
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ	I	72171	91167	114444	141198	173892	224691
	II	120,2	124,2	120	119,8	118,9	123,8

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма: Таҳияи муааллиф дар асоси модели истехсолот ва савдо.

Гузариш ба модели иқтисодии индустриалӣ-аграрӣ ва ҳамчун самти стратегӣ эълон шудани саноатикунони босуръати кишвар аз тавачҷуҳ ва муҳимияти соҳаи саноат дарак медиҳад. Бешубҳа соҳаи саноат дар таъмини бозори дохилӣ бо молу маҳсулот ва ташкили ҷойҳои корӣ нақши калон дорад.

Тибқи сценарияи якуме, ки дар чадвали 3.6. нишон дода шудааст, дурнамои ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ барои соли 2025 дар ҳаҷми 71786 млн. сомонӣ бо афзоиши солонаи 112,2 фоиз пешбинӣ гардидааст. Ин нишондиҳанда барои соли 2026-ум 111,3 фоизро ташкил дода, барои солҳои 2027-2030-юм дар сатҳи 111-114 фоиз баҳодихӣ гардидааст.

Сценарияи мазкур бо назардошти татбиқи саривақтӣ ва сифатноки лоиҳаҳои амалкунанда дар соҳаҳои баҳши воқеии иқтисодиёт таҳия гардидааст, яъне дар давоми солҳои 2025-2026 дар асоси нақшаи таҷлили ҷашни 35 солагии Истиқлоли давлатӣ ва созишномаҳои бамувофиқарасида ба истифода додани корхонаҳои истехсолии бузург дар назар аст.

Тибқи сценарияи дуюм бошад, барои тамоми давраи дурнамо сустшавии суръати ҳаҷми истехсоли маҳсулоти саноатӣ мушоҳида мешавад, яъне соли

2025 нишондиҳандаи мазкур то 9,2 фоиз баҳодихӣ гардида, соли 2026 8,6 фоиз ва солҳои 2027-2030 дар сатҳи 7-8 фоиз дар назар дошта шудааст. Сенарияи дуюм сенарияи бухронӣ буда, дар ин сенария эҳтимолияти сар задани бухронҳои ҷаҳонӣ пешбинӣ шудааст.

Аз рӯи мушоҳидаҳо солҳои охир суръати рушди иқтисоди ҷаҳон суст гардида истодааст ва таҳримҳои иқтисодию тичоратии кишварҳои аврупоӣ ва амрико нисбати кишварҳои шарикони тичоратую иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёд мегардад, ки он ба иқтисоди Тоҷикистон бе таъсир буда наметавонад.

Тағйирёбии идомаёбанда метавонад ба таъмини рушди устувори иқтисодию иҷтимоии Тоҷикистон ҳам таъсири манфӣ ва ҳам таъсири мусбӣ расонад. Метавон ширкатҳое, ки нисбат ба онҳо маҳдудиятҳо ҷорӣ карда шудааст ҳамчун сармоягузор ба иқтисоди кишвар ҷалб намуд ё ин ки бо истифода аз фурсати муносиб содироти молу маҳсулоти ватаниро ба давлатҳое, ки дар заминаи маҳдудиятҳо дар бозорҳоишон камчинии молу маҳсулот ба назар мерасад ба роҳ монд.

Дар чунин шароит фароҳам овардани боз ҳам шароити мусоиди сармоягузорӣ, таъмини гуногуншаклӣ ва рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ яке аз вазифаҳои муҳимтарин ба ҳисоб мераванд.

Зеро, дар шароити имрӯза ҷихати амалигардонии пурраи ҳадафу афзалиятҳои стратегӣ, кишвар ба ҷалби сармоягузориҳо ва технологияҳои наву муосир ба бахши воқеии иқтисодиёт ниёз дорад.

Дар сенарияи шиддатноки дурнамои соҳаи саноат маҳз ба ҳамин масъалаҳо тавачҷуҳ карда шудааст. Яъне, ба амалигардонии ҳадафи чоруми стратегӣ дар самти саноатикунонии босуръат, пеш гирифтани сиёсати шуғли пурмаҳсул, устуворгардонии низоми молиявӣ, ҳамчун сарчашмаи захираҳои молиявӣ ва муҳимтар аз ҳама, ташкили муҳити мусоиди сармоягузорӣ диққати аввалиндараҷа дода шудааст.

Бо назардошти ҳамин омилҳо дар сенарияи сеюм суръати рушди истеҳсоли саноатӣ барои тамоми давраи дурнамо аз 18 то 24 фоиз баҳодихӣ

гардидааст.

Чадвали 3.7. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти зерсоҳаҳои саноатӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Сценарияи 1. Воқеӣ							
Ҳаҷми истеҳсоли саноат маъдан	I	10126	11221	12555	14190	16206	18713
	II	123,5	123,5	124,5	125,4	126,3	127,3
Ҳаҷми истеҳсоли саноати коркард	I	51010	67986	80737	92781	108354	128143
	II	110,4	109,4	113,6	109,5	110,9	111,8
Ҳаҷми истеҳсоли таъминоти нерӯи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво	I	10651	11564	12542	13592	14717	15923
	II	108,7	108,6	108,5	108,4	108,3	108,2
Сценарияи 2. Бухронӣ							
Ҳаҷми истеҳсоли саноат маъдан	I	10126	11221	12555	14190	16206	18713
	II	123,5	123,5	124,5	125,4	126,3	127,3
Ҳаҷми истеҳсоли саноати коркард	I	51064	58208	63331	68724	74980	80745
	II	106,0	105,6	104,6	104,1	104,6	103,0
Ҳаҷми истеҳсоли таъминоти нерӯи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво	I	10651	11564	12542	13592	14717	15923
	II	108,7	108,6	108,5	108,4	108,3	108,2
Сценарияи 3. Шиддатнок							
Ҳаҷми истеҳсоли саноат маъдан	I	10126	11221	12555	14190	16206	18713
	II	123,5	123,5	124,5	125,4	126,3	127,3
Ҳаҷми истеҳсоли саноати коркард	I	51395	68383	89346	113416	142970	190055
	II	122,3	127,6	121,2	120,7	119,3	125,1
Ҳаҷми истеҳсоли таъминоти нерӯи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво	I	10651	11564	12542	13592	14717	15923
	II	108,7	108,6	108,5	108,4	108,3	108,2

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма: Таҳияи муаалиф дар асоси модели истеҳсолот ва савдо.

Дар чадвали 3.7. тағйирёбии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти зерсоҳаҳои саноатӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030 нишон дода шудааст. Бояд қайд намуд, ки дурнамои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз рӯи зерсоҳаҳо бо назардошти омилҳо ва афзалиятҳои дар чадвали 3.7. овардашуда таҳия гардидаанд.

Яке нишондиҳандаҳои дигари муҳими иқтисодии кишвар дар шароити

имрӯза ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба вазъи зудтағйирёбандаи ҷаҳони имрӯза, тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои он, аз ҷумла хушксолии паиҳам барои тобовар гардонидани иқтисоди Тоҷикистон ба таъсири манфии омилҳои берунӣ ва ҳифзи амнияти озуқаворӣ кишвар санаи 25 майи соли 2024 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми мулоқот бо фаъолони вилояти Хатлон ба масъулин дастур доданд, ки аз тамоми иқтисоду захираҳои мавҷуда самаранок истифода бурда шавад [23].

Ҳамчунин таъкид карда шуд, ки Тоҷикистон дар самти содироти меваю сабзавот, бахусус меваю сабзавоти барвақтӣ, иқтисодии бузург дорад, вале истифодаи ин имкониятҳо ҳанӯз ба таври кофӣ ба роҳ монда нашудааст.

Дурномаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ маҳз бо назардошти нуқтаҳо ва масъалаҳои қайдшуда таҳия гардидааст, яъне дар сценарии воқеӣ - истифодаи имкониятҳои истеҳсолии содиротии мавҷуда, дар сценарии буҳронӣ вазъи зудтағйирёбандаи ҷаҳони имрӯза, тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои он, аз ҷумла хушксолии паиҳам ва дар сценарии сеюм амалигардонии нақшаю ҳадафҳо ва стратегияю барномаҳо дар самти таъмини амнияти озуқаворӣ ба инобат гирифта шудааст.

Ҷадвали 3.8. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Сценарияи 1. Воқеӣ							
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ	I	75500	82490	90765	100185	110272	121491
	II	107,1	106,9	107,0	106,3	107,0	106,9
Аз ҷумла: -растанипарварӣ	I	52308	57302	63154	69638	76166	83065
	II	107,3	107,1	107,2	106,2	106,3	105,8
-чорвопарварӣ	I	23192	25188	27611	30547	34106	38426
	II	107,0	107,0	108,0	109,0	110,0	111,0
Сценарияи 2. Буҳронӣ							
Ҳаҷми истеҳсоли	I	75068	79737	85699	92771	99795	107042

маҳсулоти кишоварӣ	II	104,1	104,0	104,6	104,3	104,5	104,0
Аз ҷумла:	I	52309	55251	59355	64160	68431	72661
-растанипарварӣ	II	104,9	103,5	104,5	104,1	103,7	103,0
-чорвопарварӣ	I	22759	24486	26345	28612	31364	34381
	II	105,0	106,0	106,0	107,0	108,0	108,0
Сенарияи 3. Шиддатнок							
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварӣ	I	76112	83778	93470	105272	116805	130480
	II	107,2	107,8	108,5	108,5	107,8	108,4
Аз ҷумла:	I	52323	57376	63669	70536	77310	84877
-растанипарварӣ	II	107,3	107,4	107,9	106,7	106,5	106,5
-чорвопарварӣ	I	23789	26402	29801	34738	39499	45610
	II	109,0	108,7	109,8	112,3	110,5	112,0

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма: Таҳияи муааллиф дар асоси модели истеҳсолот ва савдо.

Дурнамои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар ҷадвали 3.8. аз рӯи сенарияҳо нишон дода шудааст ва тибқи нишондоди ҷадвали мазкур ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ бо сенарияи воқеӣ дар соли 2025 дар ҳаҷми 75500 млн. сомонӣ бо суръати афзоиши 7,1 фоиз баҳодихӣ гардидааст. Аз рӯи сенарияи қайдшуда ин нишондиҳанда дар соли 2030 ба 121491 млн. сомонӣ баробар хоҳад шуд. Тибқи сенарияи буҳронӣ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз 75068 млн. сомонии соли 2025 то 107042 млн. сомонӣ дар соли 2030 расонида мешавад.

Барои беҳтар намудани вазъи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳо бояд тадриҷан зиёд карда шавад.

Ҷадвали 3.9. Ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ аз рӯи се сенария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Сенарияи 1. Воқеӣ							
Ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ	I	24570	29175	33730	38721	44006	49738
	II	116,5	118,7	115,6	114,8	113,6	113,0

<i>Аз ҷумла:</i>	I	6427	7668	8665	9705	10597	11445
<i>-буҷети давлатӣ</i>	II	113,9	119,3	113,0	112,0	109,2	108,0
<i>-хориҷӣ</i>	I	3272	3681	4174	4325	4761	5180
	II	112,0	112,5	113,4	103,6	110,1	108,8
Сенарияи 2. Бухронӣ							
Ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ	I	22957	24435	25594	26728	27623	28370
	II	108,8	106,4	104,7	104,4	103,3	102,7
<i>Аз ҷумла:</i>	I	6046	6412	6669	6902	7109	7287
<i>-буҷети давлатӣ</i>	II	107,2	106,1	104,0	103,5	103,0	102,5
<i>-хориҷӣ</i>	I	2941	3000	3072	3154	3249	3370
	II	100,7	102,0	102,4	102,7	103,0	103,7
Сенарияи 3. Шиддатнок							
Ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ	I	26449	32125	38822	47236	56889	70395
	II	125,4	121,5	120,8	121,7	120,4	123,7
<i>Аз ҷумла:</i>	I	6589	7998	9758	12002	14402	17427
<i>-буҷети давлатӣ</i>	II	116,8	121,4	122,0	123,0	120,0	121,0
<i>- хориҷӣ</i>	I	3395	4101	4994	5595	6432	7113
	II	116,2	120,8	121,8	112,0	115,0	110,6

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма: Таҳияи муааллиф дар асоси модели истехсолот ва савдо.

Аз рӯи нишондоди ҷадвали 3.9. ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ дар давоми тамоми давраи дурнамо аз рӯи сенарияи воқеӣ тамоюли афзоиши устуворро нигоҳ медорад, яъне дар сатҳи миёнасолона 15 фоиз барои солҳои 2026-2030. Барои соли 2025 суръати афзоиши ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ дар сатҳи 16,5 фоиз баҳодихӣ гардидааст, ки ин бо назардошти азхудкунии маблағҳо дар доираи лоиҳаҳои сармоягузори амалкунанда таҳия гардидааст.

Тибқи муқаррароти барномаву стратегияҳои сатҳи миллию соҳавӣ афзалият бештар ба ҷалби маблағгузориҳои хориҷӣ дода мешавад.

Мутобиқи нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур байни дурнамо аз рӯи сенарияи воқеӣ ва бухронӣ фарқияти назаррас дида намешавад, зеро

новобаста аз ҳолатҳои бухронӣ амалигардонии лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ, инчунин лоиҳаҳои давлатӣ бо иштироки сармояи хориҷӣ қатъ намегарданд. Тибқи Барномаи сармоягузориҳои давлатӣ барои солҳои 2021-2025 татбиқи 898 лоиҳаи сармоягузориҳои давлатӣ ба маблағи умумии 19,1 млрд. доллар пешбинӣ шудааст [13].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи лоиҳаҳои сармоягузориҳои давлатии амалкунанда (ба ҳолати 1 январи соли 2024) аз 85 адад (51 лоиҳаи грантӣ, 5 лоиҳаи қарзӣ ва 29 лоиҳа дар ҳаммаблағгузориҳои қарз ва грант) иборат мебошад, ки маблағи умумии онҳо 49,3 млрд. сомонӣ (4,5 млрд. доллар)-ро ташкил медиҳад.

Дар бозори истеъмолии Тоҷикистон дар даври Истиқлолияти давлатӣ як қатор ислоҳот дар самти хусусигардонии объектҳои савдо, озодкунии нархи молу хизматрасониҳо ва қорӣ намудани рақобати солим дар асоси принципҳои иқтисоди бозорӣ ба анҷом расонида шудааст.

Ҳангоми таҳияи дурнамои ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ таҳлили нишондиҳандаҳои соҳаи савдо ва хизматрасонӣ гузаронида шуд.

Дурнамои ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ барои давраи то соли 2030 аз рӯи се сценария дар ҷадвали 3.10. нишон дода шудааст.

Ҷадвали 3.10. Ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Сценарияи 1. Воқеӣ							
Ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ	I	76411	89555	103120	118000	137569	162440
	II	109,7	111,3	109,5	109,1	110,6	111,7
Сценарияи 2. Бухронӣ							
Ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ	I	72622	77164	84988	91787	100045	108683
	II	104,3	103,9	106,4	104,0	104,5	103,9
Сценарияи 3. Шиддатнок							
Ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ	I	73372	90349	113237	138607	170074	216862
	II	115,2	116,6	116,8	114,9	115,5	117,9

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма Таҳияи музаалиф дар асоси модели истеҳсолот ва савдо.

Дар асоси нишондиҳандаҳои ҷадвали 3.10. гуфта метавонем, ки дар

пояи тадбирандешихои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти дастгирии бахши хусусӣ ва беҳтар гардони сатҳи некуаҳволии мардум ҳаҷми умумии гардиши савдои дохилӣ сол ба сол зиёд гардида истодааст. Агар аз рӯи сценарияи воқеӣ суръати афзоиши ҳаҷми гардиши савдои дохилӣ барои соли 2025 дар сатҳи 9,7 фоиз баҳодихӣ гардида бошад, рушди ин нишондиҳанда барои солҳои 2026-2030 бо назардошти тамоюлҳои қайдшуда дар сатҳи 10-12 фоиз пешбинӣ шудааст.

Дар сценарияи бухронӣ суръати рушди нишондиҳандаи мазкур хело паст пешбинӣ гардидааст, зеро дар мавриди сар задани бухронҳои ҷаҳонӣ пеш аз ҳама ба соҳаи савдо таъсир мерасонад. Дурнамо аз рӯи сценарияи шиддатнок дар соҳаи савдо татбиқшаванда мебошад, чунки имкониятҳо барои боз ҳам рушд ёфтани ин соҳа дар заминаи беҳтар шудани нишондиҳандаи даромадҳои пулии аҳоли хело зиёданд.

Пас аз ба даст овардани соҳибистиклолӣ ҳамкориҳои тиҷоратӣ тақвият ёфта, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун давлати истифодаи сиёсати иқтисоди кушод муаррифӣ ва шинохта шуд ва ҳоло ба зиёда аз сад кишвари ҷаҳон муносибати иқтисодию тиҷоратӣ дорад.

Ҷадвали 3.11. Ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ аз рӯи се сценария барои давраи то соли 2030.

Нишондиҳанда	воҳид	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Сценарияи 1. Воқеӣ							
Ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ	I	9248	9766	10231	10840	11328	11992
	II	107,2	105,6	104,8	106,0	104,5	105,9
<i>Аз ҷумла:</i> <i>- содирот</i>	I	2889	3074	3252	3417	3596	3748
	II	106,2	106,4	105,8	105,1	105,2	104,2
- воридот	I	6359	6692	6979	7423	7733	8244
	II	107,7	105,2	104,3	106,4	104,2	106,6
Сценарияи 2. Бухронӣ							
Ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ	I	8727	8825	8931	9045	9136	9207
	II	101,2	101,1	101,2	101,3	101,0	100,8

<i>Аз ҷумла:</i> <i>- содирот</i>	I	2752	2769	2771	2797	2797	2798
	II	101,2	100,6	100,1	100,9	100,0	100,1
- воридот	I	5975	6056	6160	6248	6339	6408
	II	101,2	101,4	101,7	101,4	101,5	101,1
Сенарияи 3. Шиддатнок							
Ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ	I	9410	10106	10952	11892	12853	13723
	II	109,1	107,4	108,4	108,6	108,1	106,8
<i>Аз ҷумла:</i> <i>- содирот</i>	I	3121	3502	4009	4503	5027	5555
	II	114,7	112,2	114,5	112,3	111,6	110,5
- воридот	I	6290	6603	6943	7389	7826	8168
	II	106,5	105,0	105,1	106,4	105,9	104,4

Замима: I -млн. сомонӣ; II - бо %.

Сарчашма: Таҳияи муааллиф дар асоси модели истехсолот ва савдо.

Дар солҳои охир бо афзоиши имкониятҳои содиротӣ ва эҳтиёҷоти иқтисоди миллӣ ба таҷҳизоту технология бо мақсади амалӣ намудани барномаҳои муҳим дар соҳаҳои саноат, энергетика, нақлиёт ва роҳсозӣ ҳаҷми содирот ва воридот мутаносибан зиёд гардида истодааст.

Дар ҷадвали 3.11. дурнамои тағйирёбии ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ аз рӯи се сенария барои давраи то соли 2030 нишон дода шудааст ва тибқи сенарияи шиддатнок суръати афзоиши содирот нисбат ба воридот зиёд нишон дода шудааст.

Тибқи барномаи рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳила ба марҳила таносуби ҳаҷми содирот нисбат ба воридот бояд кам карда шавад.

Хулосаи зербоб

Бо назардошти таҳлили вазъи иҷтимоию иқтисодӣ дар солҳои охир, инчунин вазъи геосиёсии ҷаҳони имрӯза, аз ҷумла номуайяни ва тағйирёбии муносибатҳо байни кишварҳои абарқудрат, ҷоринамоии таҳримҳо нисбат ба шарикони асосии стратегии Тоҷикистон, ноустувории нархи молу

маҳсулоти стратегии кишвар дар бозорҳои ҷаҳонӣ, ҳамзамон тағйирёбии иқлим, аз ҷумла камобӣ ва хушксолӣ нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи миёнамуҳлат аз рӯи се сценария чунин пешниҳод карда мешаванд.

1. Дар сценарияи воқеӣ дар соли 2030 ҳаҷми ММД нисбат ба соли 2025 1,9 маротиба, саноат 2,3 маротиба, кишоварзӣ 1,6 маротиба, маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ 2 маротиба, гардиши савдои дохилӣ 2,1 маротиба ва савдои хориҷӣ 30 фоиз афзоиш хоҳад ёфт.

2. Дар сценарияи бухронӣ афзоиши ММД 1,4 маротиба, саноат 1,6 маротиба, кишоварзӣ 1,4 маротиба, маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ 23 фоиз, гардиши савдои дохилӣ 1,5 маротиба ва савдои хориҷӣ 5,5 фоиз афзоиш меёбад.

3. Дар сценарияи шиддатнок зиёдшавии ММД 2,5 маротиба, саноат 3,1 маротиба, кишоварзӣ 1,7 маротиба, маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ 2,7 маротиба, гардиши савдои дохилӣ 2,9 маротиба ва савдои хориҷӣ 1,5 маротиба дар назар дошта шудааст.

Бо гузаронидани таҳлилу омӯзиши ҳамаҷониба хулоса кардан мумкин аст, ки дар шароити имрӯзаи номуаяниҳо муайянкунӣ, мушаххаскунӣ ва пешниҳоди самтҳои асосии мукаммалгардонии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ хело муҳим мебошад.

Оид ба сатҳи амалишавии мақсад, ҳадаф ва афзалиятҳои дар ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ муайнгардида, мо мавқеи худро дар дигар қисматҳои кор муайян намудем.

Дар натиҷаи таҳлил вазъи имрӯзаи низоми банақшагирии стратегӣ, бахусус батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ хулоса карда мешавад, ки дар самти раванди батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ як қатор масъалаҳо ҷой доранд, ки зарурияти такмили раванди батанзимдарории давлатии низоми

банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодиро пеш меоранд.

Батанзимдарории давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ё худ мукамалгардонии низоми банақшагирии стратегӣ бояд бо назардошти тағйиротҳои дохилию ҷаҳонии бавучудоянда ба таври мунтазам ба роҳ монда шавад.

Дар низоми давлатии банақшагирии стратегӣ пеш аз ҳама зарур аст, ки элементҳо ё худ унсурҳои асосии он муайян ва тавсиф карда шаванд, ба монанди банақшагирии макроиқтисодӣ, муайянсозии хавфҳо ва тамоюли иқтисодӣ, идоракунии давлатии бахшҳои алоҳидаи иқтисодиёт, инчунин идоракунии корхонаҳое, ки ҳиссаи давлат дар онҳо вуҷуд дорад ва идоракунии амволи давлатӣ.

Дар самти танзими давлатии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ масъалаи боз ҳам равшансозии асосҳои институтсионалии низоми банақшагирии стратегӣ аз нигоҳи ниҳодҳои марказию минтақавӣ хеле муҳим мебошад.

3.3. Такмили низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ марҳилаи роҳандозии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ оғоз гардида, онҳо бо мақсади ҳамоҳангсозии сиёсати макроиқтисодӣ ва ноил гардидан ба ҳадафҳои стратегӣ бо назардошти иқтидору имкониятҳои мавҷудбудаи кишвар ва таъсири омилҳои дохиливу берунӣ таҳия ва қабул шудаанд.

Низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои стратегӣ барои муайян намудани раванди иҷрои саривақтии ҳадафу афзалиятҳои стратегию барномавӣ ва қабули қарорҳои нав (тасҳеҳшуда) вобаста ба вазъи баамалода нақши муҳимро мебозад. Самаранокии низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои стратегӣ вобаста ба сохтор, тартибот ва усулҳои он, инчунин сатҳи ҳамоҳангӣ байни сатҳҳои гуногуни ҳокимият мебошад.

Низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои стратегӣ ин пеш аз ҳама мунтазам гузаронидани баҳодиҳии чараёни табиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ба ҳисоб рафта, мақсади асосии он муайянкунӣ ва таъсир расонидан ба иштирокчиёни низоми банақшагирии стратегӣ оид ба иҷрои саривақтию самараноки нақшаю чорабиниҳои пешбинишуда бо роҳи таҳлили нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва молиявӣ мебошад.

Дар низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ назарияҳои гуногун истифода мешавад, аз ҷумла:

- назарияи тағйирот-имкон медиҳад, ки самаранокии татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ муайян карда шуда, барои ноил гардидан ба ҳадафҳои гузошташуда сари вақт тағйирот ворид карда шаванд (К. Вайс, соли 1990) [200];

-назарияи раванди барномавӣ-назарияи мазкур таъсирбахшии раванди татбиқи барномаро ба натиҷаҳои он тавсиф мекунад (П.Чекланд, соли 1970) [156];

-назарияи мукофот- назарияи мазкур интизории иштирокчиёно барои гирифтани мукофот аз натиҷаи татбиқи чорабиниҳои ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ таъкид менамояд (Б.Ф. Скиннер, соли 1938) [219];

-назарияи идоракунии тағйирот-назарияи мазкур мутобиқшавии иштирокчиёно ба тағйирот меомӯзад (Д.Коттер, соли 1996) [98].

Омӯзиши назарияҳои мазкур аз ҷониби мо нишон дод, ки он асосан дар ташкилотҳои байналмилалӣ, бахусус СММ ва БҶ истифода гардида, барои тақмили низоми мониторинг ва баҳодиҳӣ муосидат менамояд. Дар ин росто роҳандозии таҷрибаи мазкур дар низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии кишвар мувофиқи мақсад мебошад.

Омӯзиш нишон медиҳад, ки низоми миллии арзёбӣ ва мониторинги ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар марҳалаи ташаккулёбӣ қарор дорад ва минбаъд «дар таркиби ҳуҷҷати стратегӣ ба пуррагӣ таъмин карда шуда, ба ҳайси унсури асосии идоракунии раванди рушди иқтисодӣ эътироф карда шавад» [2].

Қоидаҳои гузаронидани мониторинг ва арзёбии раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои стратегии сатҳи миллӣ, барномаҳои соҳавӣ ва минтақавии рушд қабул гардидааст.

«Мутобиқи санади мазкур вазорату идораҳо ҷиҳати назорати амалишавии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ маълумоти заруриро оид рафти иҷрои стратегияҳо ва барномаҳои соҳавӣ ҳамасола ба Вазорати рушди иқтисод ва савдо ва Ҳукумати кишвар пешниҳод менамоянд. Ҳамоҳангсози ин фаъолият Вазорати рушди иқтисод ва савдо ба ҳисоб меравад» [2].

«Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳо бошанд ҳамасола то 10 феввали соли ҳисоботӣ ҳисоботро оид ба рафти иҷрои барномаҳои маҳаллӣ ба Кумитаи рушди маҳали назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷамъбаст пешниҳод менамоянд. Кумитаи рушди маҳали назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола то 1 март ҳисоботро ҷамъбаст намуда, барои таҳлил ба Вазорати рушди иқтисод ва савдо пешниҳод менамояд» [12].

Дар самти мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои стратегӣ иштирокчиёни ин низом ё худ таҳлилгарон маълумотро оид ба вазъи иҷтимоию иқтисодии (минтақа, соҳа ё кишвар) ҷамъоварӣ намуда, сатҳи расидан ба ҳадафу нақшаҳои пешбинишудаи рушди иҷтимоию иқтисодиро арзёбӣ мекунанд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ як қатор ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ қабул ва татбиқ гардида, ҳуҷҷати навбатии стратегӣ, ки соли 2016 қабул ва мавриди амал қарор дорад, ин «СМР-2030 ба ҳисоб меравад.

«Тибқи низоми такмилёфтаи банақшагирии стратегӣ ҳамаи стратегияҳо, барномаҳо ва нақшаҳои амал бо ин ҳуҷҷати асосӣ мутобиқ карда мешаванд».

«Стратегияи мазкур мутобиқи ҳадафҳои дарозмуҳлат ва афзалиятҳои рушди кишвар таҳия гардида, дар он тағйироти солҳои охир, ки дар кишвар

ва ҷаҳон ба амал омадаанд, бахусус таъсири бӯхронҳои молиявӣ ва иқтисодии ҷаҳонии солҳои 2008-2009 ба иқтисодиёти кишвар, инчунин уҳдадорҳои байналмилалӣ Тоҷикистон оид ба ХҶУ, ки дар ҷаласаи 70-уми Ассамблеяи Генералии СММ моҳи сентябри соли 2015 тасдиқ шудаанд, ба инобат гирифта шудааст».

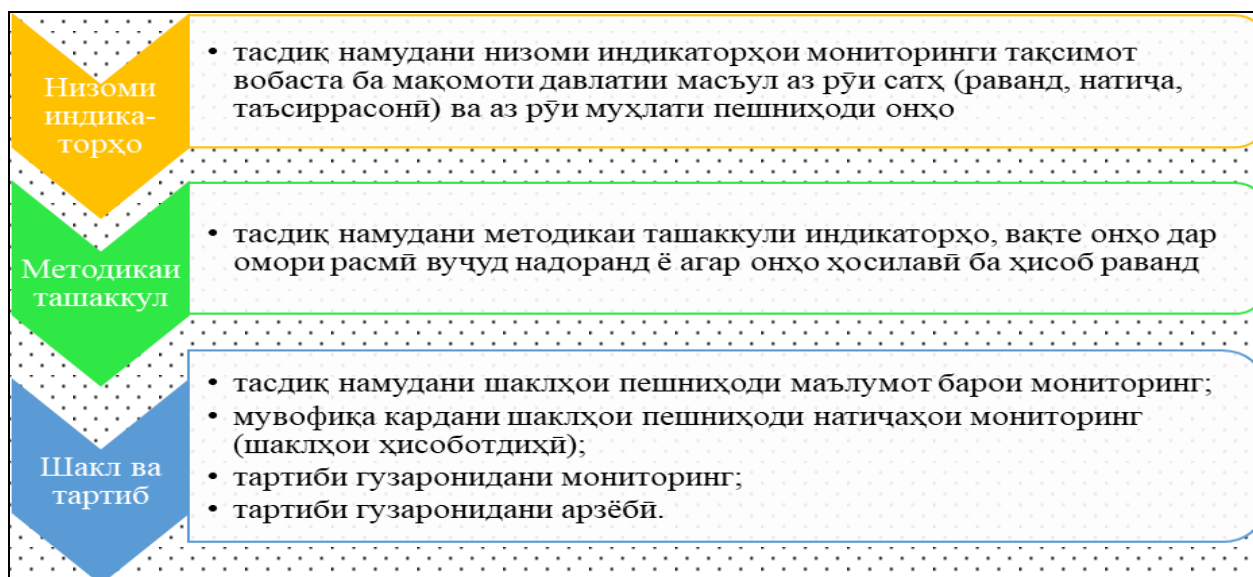
Татбиқи стратегия дар заминаи таҳия ва қабули се барномаи миёнамуҳлат, ки ҳар як давраи он панҷ солро дар бар мегирад, роҳандозӣ карда мешавад.

«Дар татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 сабақи муҳим андӯхта шуд, ки ҳангоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ на танҳо раванди иҷрои чорабиниҳо, балки натиҷаҳои татбиқи онҳо низ бояд арзёбӣ шаванд. Вобаста ба ин ҳамчун шарт асосии татбиқи бомуваффақияти СМР-2030 ташаккули низоми миллии арзёбии самаранокӣ ва дурнамозии рушд муайян карда шуд».

Методологияи таҳия, мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар асоси муайян намудани ҳадафҳои возеҳи барномавӣ, ки ба афзалиятҳои рушди Тоҷикистон мувофиқат мекунанд, вобаста мебошад. Инчунин таҳияи нишондиҳандаҳои мушаххас ва ченшаванда барои пайгирии пешрафт ва натиҷаҳо – заминаи низоми самаранокӣ мониторинг ва арзёбии барномаҳои миёнамуҳлат буда, истифодаи равишҳо дар асоси иштироки муштаракӣ ҷонибҳои манфиатдор дар ҳама марҳилаҳо татбиқи онро сифатнок менамояд.

Бо гузашти вақт ё худ солҳо методологияи таҳия, мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ тағйир меёбад, зеро илму технологияҳои иттилоотӣ ва механизмҳои коркарди маълумотҳо пеш рафта истодааст.

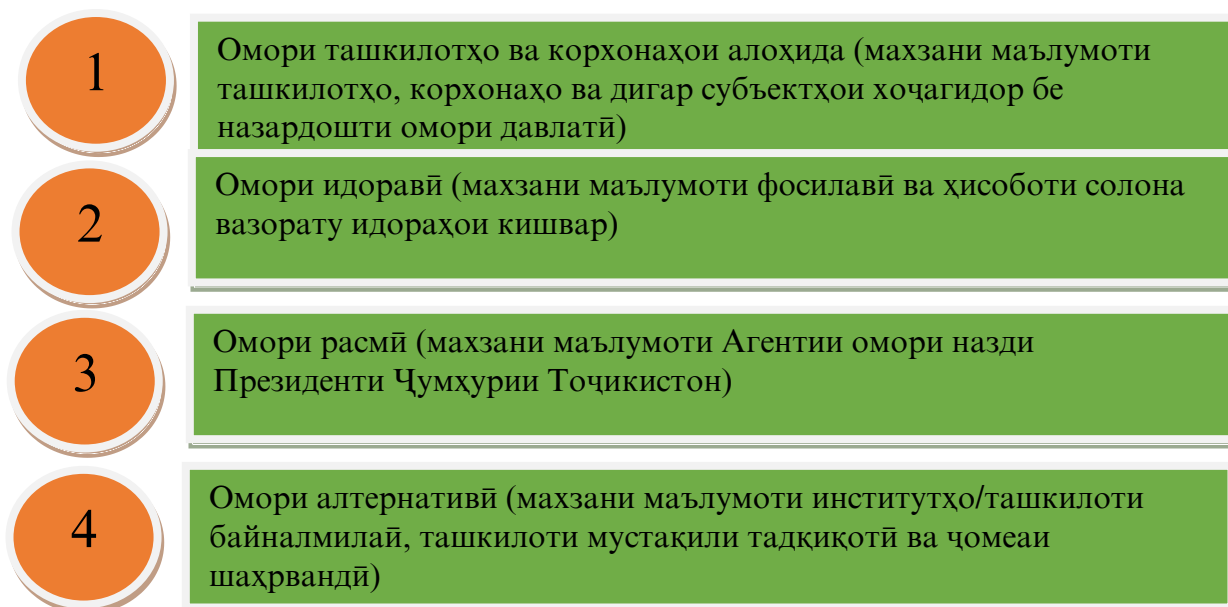
Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки низоми миллии амалкунандаи мониторинг ва арзёбӣ дар қисми ҳалли чунин масъалаҳо ба такмил ниёз дорад. Ниг: Расми 3.4.

Расми 3.4. Масъалаҳои афзалиятнок барои рушди низомии мониторинг ва арзёбӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои ВРИС

Ҳалли масъалаҳои дар расми мазкур овардашуда метавонад барои боз ҳам мукамал гардидани раванди мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои низомии банақшагирии стратегӣ мусоидат намояд.

Ҳангоми гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои низомии банақшагирии стратегӣ сарчашмаҳои зерин истифода карда мешаванд, ки онҳо дар расми 3.5. нишон дода шудаанд. (Расми 3.5).

Расми 3.5. Сарчашмаҳои маълумот барои гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси СМР-2030.

Тибқи таҳлилҳо дар давраи ҳисоботдиҳӣ вазорату идораҳои масъул маълумотро ба Вазорати рушди иқтисод ва савдо дар шакл ва намуди гуногун дастрас менамоянд ва амали мазкур барои сари вақт ҷамъбаст ва таҳлили сифатноки он дар бисёр маврид ғайриимкон мебошад. Вобаста ба ин зарурияти мурочиати такрорӣ ба вазорату идораҳои дахлдор барои саҳеҳияти нишондиҳандаҳо ба миён меояд, ки дар натиҷа сарбории иловагиро ба миён меорад.

Бинобар ин низоми ҷамъоварии маълумот бояд тарзе ба роҳ монда шавад, ки самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатиро барои дастрас намудани он таъмин намояд.

«Дар ҷараёни гузаронидани низоми мониторинг ва арзёбӣ чор намуди асосии индикаторҳои мониторинг истифода бурда мешавад, ки дар оянда аз нуктаи назари методологӣ такмил металабад, аз ҷумла индикаторҳои захираҳои сарфшуда, боздеҳ, натиҷаҳои ниҳойӣ ва индикаторҳои таъсир, ки тағйирёбии некӯаҳволии мардумро нишон дода, бевосита сатҳи ноилшавӣ ба ҳадафҳои БМР 2016-2020-ро тавсиф мекунад» [1].

«Таҷриба нишон медиҳад, ки на ҳама вақт имконияти интихоб кардани нишондиҳанда барои арзёбии бевоситаи амалҳои зарурӣ ё натиҷа вучуд дорад. Дар ин ҳолат, арзёбиҳои ғайримустақим истифода бурда мешаванд. Чунин нишондиҳандаҳоро прокси-индикаторҳо ном мебаранд, ки дар Нақшаи амалҳои БМР 2021-2025 муайян карда шудаанд» [2, с. 2020-2023].

Гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ, бахусус арзёбӣ бо тавсия ва пешниҳодҳо вобаста ба масъалаи арзёбишаванда, захираҳои инсониро бо нерӯи зеҳнӣ ва малакаҳои таҳлилии қавиро талаб менамояд.

Хусусиятҳои зарурии мутахассиси мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ инҳо мебошанд.

1. Кормандони соҳибхтисос бо таҷрибаи таҳлили ҳазинаи маълумот ва арзёбии барнома.

2. Дорои таҷрибаи банақшагирии ва мониторингу арзёбӣ.

3. Кӯшиши доимо такмил додани ихтисосмандӣ.

4. Қобилияти истифода кардани воситаҳои электронӣ ҳангоми ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот.

5. Муоширати мунтазам ва ҳамоҳангсозии байни кормандони ба арзёбӣ вобастакардашуда.

6. Риояи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ ҳангоми ҷамъоварӣ ва арзёбии маълумот.

Таҳлили низоми мониторинг ва арзёбӣ нишон медиҳад, ки дар вазорату идораҳо корманди масъули махсус бо сарбории пурра бо ин масъала вобаста карда нашудааст. Бинобар ин муайян намудани кормандони алоҳида, ки танҳо бо мониторинг ва арзёбӣ машғул ҳастанд, зарур мебошад.

Дар маҷмуъ зарур аст, ки дар вазорату идораҳо корманди масъули бевосита танҳо бо мониторинг ва арзёбӣ вобастакарда фаъолият намояд. Дар аксар маврид, ин вазифа ҳамчун сарбории иловагӣ ба кормандони соҳаи банақшагири ва таҳлил вогузор карда мешавад. Чунин тадбир сифати корро баланд ва сарбории иловагиро кам хоҳад кард. Ин иқдом инчунин баҳри корбарии зич бо зерсохторҳои вазорату идораҳо дар ноҳияҳо мусоидат мекунад.

Ҳамзамон низоми бозомӯзии кормандони масъули мониторинг ва арзёбӣ бояд устувор ва ба таври доимӣ ба роҳ монда шаванд. Зеро, баргузориҳои омӯзише, ки методологияи тасдиқшудаи гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегиро аз ҷониби мақоми ваколатдор надорад, натиҷаҳои гуногуни омодашавии мутахассисонро ба вучуд меорад. Дар сурати ба инобат гирифтани омили аз қор рафтани кормандони масъул, дастурамал оид ба усулҳои арзёбӣ ва ҷараёни он таҳия ва тасдиқ карда шавад, ки он барои гузаронидани арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳал мутобиқ бошад.

Сатҳи миллии банақшагирии стратегӣ (СМР/БМР) низом ва дастурҳои умумиро бояд муқаррар кунад, ки барои ноил шудан ба мақсадҳо ва афзалиятҳои муайяншуда мусоидат менамоянд.

Сатҳи соҳавии банақшагирии стратегӣ қарорхоро ба соҳаҳо ё бахшҳои мушаххас мутобик мекунад. Дар сатҳи минтақавӣ бошад, қарорҳо дар сатҳи маҳаллӣ мувофиқи талаботи минтақавӣ амалӣ карда мешаванд.

Дар раванди таҳияи барномаҳо: таҳия ва банақшагирии босифати барномаҳо асоси самаранокии иҷроӣ, мониторинг ва арзёбии он мебошад. Аз ин лиҳоз, бо сабаби иштирок накардани ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор (мутахассисони амалияи соҳа) самаранокӣ ва мутобикати он ба ниёзҳои баҳрагирандагони калидӣ дар сатҳи зарурӣ таъмин карда намешавад. Аз як тараф сабаб дар он аст, ки мутахассисони соҳаи бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ хоҳиши ройгон кор карданро надоранд. Аз дигар тараф муколамаи кушод ва ҳамкориҳои ҳамгирона байни мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусии ноҳияҳо дар ин самт заиф мебошад.

Дар раванди иҷро: барномаҳои соҳавии таҳияшуда ва тасдиқшуда ба ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор (инчунин шӯъбаҳои иқтисод ва савдо дар ноҳияҳо) дастрас нестанд. Барномаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии рушди шаҳру ноҳияҳо ба шарикони рушд, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва сохторҳои хусусӣ дастрас нестанд, то ки ҷомеаи шаҳрвандӣ тавонад дар иҷрои чораҳои пешбинишуда саҳми худро гузорад.

Масъалаи дигар, ки хангоми мониторинг ва арзёбӣ бояд таваҷҷуҳ карда шавад ин ҳамроҳии раванди банақшагирии стратегӣ бо раванди банақшагирии буҷети давлатӣ ба ҳисоб меравад.

Заминаи буҷетӣ муҳимтарин шарт барои татбиқи самаранокии барномаҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар сатҳи маҳал мебошад. Мувофиқакунонии он бо Вазорати молия ва зерсохторҳои он, яке аз қадамҳои зарурӣ дар раванди таҳияи барномаҳо мебошад.

Инчунин дар раванди таҳия, тасдиқ ва ҳимояи буҷети солона баҳри иҷрои нақшаи амалиёт дар чорчӯбаи барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳру ноҳияҳо, на ҳамаи кормандони масъул дорои малака ва таҷрибаи хоси соҳавӣ доранд, ки ин ҳам сабаби сари вақт пешниҳод накардани буҷет ва тасдиқи он мегардад.

Сатҳи иҷрои ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдо мунтазам мониторинг карда намешавад, зеро ки шумораи зиёди онҳо (221 адад) ин равандро имконнопазир месозад. Кормандони масъули вазорат дар як сол аз 27 то 30 адад барномаҳои рушдро барои мониторинг ва арзёбӣ фаро мегиранд.

Баҳри васеъ паҳн кардани натиҷаҳои татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва ҷалби ҷонибҳои манфиатдор дар раванди баргузори семинари амалӣ ва муаррифии натиҷаҳои барномаҳои соҳавӣ дар Вазорати рушди иқтисод ва савдо давра бо давра ташкил ва баргузор мегардад. Аммо дар он иштироки ҷомеаи шаҳрвандӣ ва намояндагони сатҳи маҳал фаъол намебошанд. Аксаран он дар сатҳи вазорату идораҳо баргузор мегардад ва таъсирнокии татбиқи барномаҳо барои барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии сатҳи маҳал ва некӯахлоқии мардуми минтақаи мақсаднок возеҳ намебошад.

Таҳлили низоми мавҷудаи мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои стратегӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, ки он бо як қатор мушкилот, аз қабيلي нокифоягии ҳамоҳангӣ байни сатҳҳои гуногуни ҳокимият, дастрасии маҳдуд ба маълумот ва манбаъҳои кофӣ барои гузаронидани мониторинг ва арзёбӣ рӯ ба рӯ мешавад. Ин масъалаҳо метавонанд ба дастёбӣ ба ҳадафҳои стратегӣ ва вазифаҳо дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти давлатӣ монеъ шаванд:

1. Иқтисодии маҳдудии институтсионалӣ: Бисёре аз мақомоти давлатӣ барои назорат ва арзёбии самараноки ҳуҷҷатҳои стратегӣ малака, таҷриба ва захираҳои зарурӣ надоранд. Ин метавонад ба ҷамъоварӣ, таҳлил ва

гузоришдиҳии нокифояи маълумот оварда расонад, ки қобилияти қабули қарорҳои огоҳонаро бозмедорад.

2. Сифат ва дастрасии нокифояи маълумот: Аксар вақт барои арзёбии пешрафт ва таъсири ҳуҷҷатҳои стратегӣ маълумоти боэътимод, саривақтӣ ва ҳамаҷониба мавҷуд нест. Мушкилоти мазкур дурустии мониторинг ва арзёбиро коҳиш медиҳад, ки ба ислоҳоти бесамари сиёсат ва банақшагирии стратегӣ оварда мерасонад.

3. Қалби маҳдуди ҷонибҳои манфиатдор: Аксар вақт қалб ва иштироки ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла ҷомеаи шахрвандӣ, бахши хусусӣ ва ҷамоатҳои маҳаллӣ дар раванди мониторинг ва арзёбӣ нокифоя аст. Ин метавонад боиси набудани дурнамо ва фикру мулоҳизаҳои гуногун гардад, ки аҳамият ва самаранокии ҳуҷҷатҳои стратегиро коҳиш диҳад.

4. Истифодаи нокифояи технология: Маҳдудияти қабул ва ҳамгирии технологияҳои муосир ва воситаҳои ҷамъоварӣ, таҳлил ва ҳисоботдиҳӣ. Ин ба самаранокӣ ва саҳеҳии фаъолиятҳои мониторинг ва арзёбӣ ҳалал мерасонад ва пайгирии пешрафтро дар вақти воқеӣ мушкил мекунад.

5. Эҳтиёҷоти баланд бардоштани иқтидор: Эҳтиёҷоти пайваста ба баланд бардоштани иқтидор ва омӯзиши кормандоне, ки дар мониторинг ва арзёбӣ иштирок мекунанд, вучуд дорад. Бе омӯзиш ва такмили доимӣ, кормандон метавонанд малакаҳои заруриро барои назорат ва арзёбии самаранокии ҳуҷҷатҳои стратегӣ надошта бошанд.

Хулосаи боб

Тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбӣ чорҷӯбаи фаъолиятҳоро дар раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳал инъикос мекунад. Аммо барои расидан ба ҳадафҳои расмиёти тартиби муқараргардида (мувофиқи талаботи умумичаҳонӣ), якчанд омилҳо монеъ мешаванд:

1. Дар тартиб дар асоси матрисаи амалиёти «БМР-2021-2025», нақшаи амалии барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии маҳалҳо ва ё барномаҳои соҳавӣ мисоли гузаронидани мониторинг ва арзёбӣ, қадам ба қадам,

истифода аз кадом усулҳо, манбаи маълумот, роҳҳои тафтиши маълумот, масъулони амиқ, (на ин ки номи вазорату идораҳои дахлдор), муҳлати пешниҳоди маълумот ва шакли умумии он бояд нишон дода шавад.

2. Расмиёти ҷамъоварии маълумот дар мисоли якчанд индикаторҳо, ки он аз сатҳи маҳал ва соҳавӣ ба шакли миллӣ ҷамъ шуда, маълумоти мувофиқатшуда ва мутобиқшаванда пешниҳод карда мешавад, бояд оварда шавад.

3. Татбиқи арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва маҳаллӣ захираҳои молиявиро талаб мекунад, ки сарчашмаи аниқи он ҳарсола аз ҷониби Вазорати молия тасдиқ карда бояд шавад.

4. Дар Тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбии дар бандҳои алоҳида мафҳум ва мақсади «Мониторинг» ва «Арзёбӣ» шарҳ дода шавад.

5. Дар «Тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар Тоҷикистон» тақвият бахшидани раванди ҳамоҳангсозии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ба ҳадафу афзалиятҳои сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва уҳдадорихои байналмилалӣ, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардидаанд, ба инобат гирифта шавад.

6. Мебояд ҳамчун замимаи санади зерқонунӣ оид ба тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбӣ, дастури корбарӣ оид ба гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи маҳал, соҳа ва миллӣ таҳия шавад.

7. Шакли ягонаи матритсаҳо ва ҷадвалҳои мониторинг таҳия шуда, бо истифода аз технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ тарзу услуби ҳисоби индикаторҳо ва дигар нишондиҳандаҳои мониторингу арзёбӣ ба алгоритми ягона ворид карда шавад. Ин амал бо васеъ истифода бурдани рақамикунонии низоми мониторинг ва арзёбӣ ба роҳ монда мешавад.

Бо мақсади такмили низоми мониторинг ва арзёбӣ дар Тоҷикистон ва ҳалли мушкилоти ҷойдошта як қатор чораҳо пешниҳод мешаванд:

1. **Такмили қонунгузорӣ:** Гузаронидани таҳлили қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои

банақшагирии стратегӣ, инчунин ба инобат гирифтани таҷрибаи пешқадами дигар кишварҳо дар онҳо.

2. **Таъминоти кадрӣ:** Таҳия намудани барномаҳои таълимӣ ва бозомӯзии касбӣ барои мутахассисон, ки дар соҳаи мониторинг ва арзёбӣ фаъолият мекунанд, инчунин эҷоди захираҳои кадрӣ барои баланд бардоштани сатҳи тахассус ва рушди касбӣ.

3. **Тақвияти инфрасохтори техникӣ:** Ворид намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ ва воситаҳои барномавӣ барои ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва таҳлили иттилоот, ки барои беҳтар гардидани самаранокӣ ва дақиқии мониторинг ва арзёбӣ мусоидат менамояд.

4. **Ҷалби ҷомеаи шахрвандӣ:** Эҷоди механизмҳо барои иштироки фаъолонаи ҷомеа дар раванди мониторинг ва арзёбӣ, масалан, тавассути муҳокимаҳои ҷамъиятӣ ва иштироки лоиҳаҳои ҷамъиятии шахрвандӣ.

5. **Татбиқи лоиҳаҳои пилотӣ ва таҷрибаҳо:** Гузаронидани лоиҳаҳои пилотӣ дар миқёси хурд ҷиҳати санҷидани усулҳои нави мониторинг ва арзёбӣ, инчунин барои арзёбии самаранокӣ ва татбиқшавандагии онҳо дар мисоли Тоҷикистон.

6. **Тақвияти ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ:** Таъсис додани шарикҳои муносиб бо созмонҳои байналмилалӣ, аз қабили СММ, Бонки ҷаҳонӣ ва дигарон, барои табодули таҷриба ва дарёфти дастгирии техникӣ дар самти таҳия ва татбиқи усулҳои муосири мониторинг ва арзёбӣ.

7. **Такмили Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030:** Ҳамгирии усулҳои нави мониторинг ва арзёбӣ дар стратегияи миллии рушди Тоҷикистон, ки устуворӣ ва самаранокии дарозмуддати онҳоро таъмин менамояд.

8. **Роҳандозии истифодаи таҷриба:** Ташкили семинарҳои таълимӣ, конференсҳо ва табодули таҷриба.

9. **Роҳандозии усулҳои нави мониторинг ва арзёбӣ:** Истифодаи усулҳои нави мониторинг ва арзёбии раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии

стратегӣ барои ошкор намудани мушкилот ва ислоҳи нақшаҳо, барномаҳо мувофиқи талабот ва шароити тағйирёбанда.

Дар маҷмӯъ беҳтарсозии низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои стратегии Тоҷикистон як қадами муҳим барои баланд бардоштани самаранокии идораи давлатӣ ва расидан ба ҳадафҳои стратегӣ ва вазифаҳо мебошад. Татбиқи таҷрибаи байналмилалӣ ва мутобиқсозии таҷрибаҳои пешқадами дигар кишварҳо метавонад ба татбиқи муваффақонаи ин вазифа мусоидат намояд.

Идоракунии рушди иқтисодиёт чи мамлакат ва чи минтақаи алоҳида бояд ба дурнамои аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шавад ва он дар асоси истифодаи усулҳои навоварона таҳия гардад. Яке аз чунин навагонҳо зарурати гузариш аз банақшагирии стратегӣ ҳамчун маҷмӯи усулҳо ва воситаҳои алоҳида ба стратегикунони рушди иҷтимоӣ иқтисодии минтақа, ҳамчун муносибати сифатан нав ба идоракунӣ мебошад, ки тамоми маҷмӯи технологии воситаҳои барномавӣ-лоиҳавии таҳияи стратегияро ба як низоми ягона муттаҳид мекунад.

Ҳадафи стратегикунони рушди кишвар таҳияи технологияҳои нави ташаккули низоми идоракунӣ стратегӣ ҳамчун як раванди ягонаи систематикӣ рушди кишвар, минтақаҳо, маҳалҳо ва корхонаҳо мебошад, ки ба ҳамкориҳои стратегии қисматҳои гуногуни ҷомеа, ки як қисми шохҳои ҷамъияти давлатиро ташкил медиҳанд, асос ёфтааст.

Гузариш аз банақшагирии стратегӣ ба стратегияи рушди минтақавӣ як лаҳзаи муҳими сиёсати давлатӣ аз нуқтаи назари таҳкими ҳокимияти минтақавӣ ҳангоми гузариш аз парадигмаи фаъолият ба парадигмаи рушд мебошад.

Дар хотима бояд таъкид кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъият чунин аст, ки равандҳои таҳияи назария ва методологияи банақшагирии стратегии кишвар ҳамзамон бо раванди қонунгузорӣ дар ин самти сиёсат идома доранд. Ин омезиши вазъият аз муҳаққиқон ва таҳиякунандагони стратегияҳо ва қонунҳо талаб мекунад, ки самтҳои асосии душвори татбиқи

банақшагирии стратегиро ҳадди аксар ба инобат гиранд. Инҳо бархӯрди манфиатҳои ҷамъиятӣ ва ҳадди аксар расонидани фоидаи иқтисодӣ; пурзур намудани номутавозунии минтақаҳо дар натиҷаи ба нақша гирифтани рушди онҳо; ҳамоҳангии банақшагирии стратегии минтақавӣ ва соҳавӣ; гирифтани таҷрибаҳои давлатҳои пешқадам дар раванди таҳия, амалӣ ва иҷрои барномаҳои стратегӣ. Ин масъалаҳо, бешубҳа, бояд мавзӯи тадқиқоти оянда дар банақшагирии стратегии кишвар бошанд.

Азбаски вақтҳои охир ҳангоми муҳокимаи вазифаҳои дарозмуддати рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди саноат диққати ҷиддӣ дода мешавад, барои мақсадҳои ин кор намунаҳои мушаххаси кишварҳои гирифта шуданд, ки дар замонҳои гуногун ҳадафҳо ва вазифаҳои шабеҳро гузоштаанд.

Вазифаи аввалине, ки ба ин институтҳо вогузор карда шуд, ташаккули ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ буд ва минбаъд ин институтҳо инчунин салоҳиятҳои дигарро низ гирифтанд.

ХУЛОСА

А) Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Дар ҷараёни таҳқиқоти анҷомдодашуда мафҳумҳо, усулҳо ва меъёрҳои асосии банақшагирии стратегӣ, ки олимони пешсаф дар ин соҳа пешниҳод кардаанд, гурӯҳбандӣ карда шуданд. Муайян карда шуд, ки банақшагирии стратегӣ ҳамчун низоми муҳими идоракунии давлатӣ ба ҳисоб рафта, таъмини рушди устувори кишварро тавассути муайян намудани ҳадафу афзалиятҳо, таҳлили омилҳои беруна ва дохилӣ, инчунин таҳияи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ таъмин менамояд [3-М].

2. Омӯзиши ақидаҳои олимони нишон дод, ки ҷузъҳои калидии низоми банақшагирии стратегӣ таҳлили SWOT, таҳлили PEST, матритсаи Ансофф ва модели панҷ қувваи Майкл Портерро дар бар мегиранд, ки дар шароити рақобатпазирии иқтисоди ҷаҳон ва минтақа ба мутобиқ шудан ба тағйирот ва зиддият нишон додан бо хавфҳои беруна мусоидат мекунад [3-М, 5-М].

3. Дар раванди омӯзиши ҷанбаҳои назариявии низоми банақшагирии стратегӣ муайян карда шуд, ки низоми самараноки банақшагирии стратегӣ бояд ба меъёрҳои муайян, ба монанди мутобиқшавӣ, устувории дарозмуддат, ҳадафмандӣ, рақобатпазирӣ асос ёбад ва ин имкон медиҳад, ки қарорҳои асоснок қабул гардида, устувории макроиқтисодӣ дар шароити тағйироти доимӣ дар кишвар таъмин карда шавад [5-М].

4. Таҳқиқот муайян намуд, ки бо назардошти пешрафту тағйироти бахши молиявӣ бонкӣ зарурияти муосиргардонии заминаи назариявии низоми банақшагирии стратегӣ пеш омадааст. Ба ақидаи мо низоми банақшагирии стратегӣ – раванди таҳлили маҷмӯии аз ҷиҳати илмӣ асоноккушудаи ҳадафу афзалиятҳои дарозмуҳлат ва роҳҳои ноилшавӣ ба онҳо мебошад, ки захираву имкониятҳои мавҷуда ва хавфҳои эҳтимолиро барои таъмини рушди устувори давлат, минтақа, соҳа ва корхона ба инобат мегирад [3-М, 5-М].

5. Дар натиҷаи таҳқиқоти таҷрибаи кишварҳои ҷаҳон муайян гардид, ки ҳарчанд давлатҳо дар маҷмуъ низоми ягона ё равиши якхелаи банақшагирии стратегиро роҳандозӣ намоянд ҳам, баъзе хусусиятҳои фарқкунандаи ин низом дар онҳо ҷой дорад. Аз ин рӯ, бояд низоми банақшагирии стратегӣ бо назардошти имконияту неруи кишвар, мавқеи ҷойгиршавӣ, шарикони асосии тиҷоратӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ роҳандозӣ гардад, ки ин ниҳоят барои ноил гардидан ба натиҷаҳои назаррас ва дар маҷмуъ барои баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум мусоидат мекунад [9-М, 10-М].

6. Таҳлил нишон дод, ки низоми банақшагирии стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, дар он як қатор масъалаҳо, ба монанди ҷамоҳангсозии байни мақомотҳо, касбияти мутахассисони соҳавӣ, алоқамандии банақшагирии стратегӣ бо раванди таҳияи буҷет ва ғайра ҷой доранд. Вобаста ба ин, такмили доимии низоми мазкур, бахусус қабули санадҳои зерқонунии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ», такмили сохтори амалкунандаи вазорату идораҳо ва нерӯи кадрӣ онҳо дар самти банақшагирии стратегӣ ва бо назардошти ҳадафу афзалиятҳои муайянгардида ва тамоюлҳои ҷойдоштаи иқтисоди ҷаҳон таҷдиди назар намудани стратегия ва барномаҳои амалкунанда ба мақсад мувофиқ мебошад [5-М].

7. Бо назардошти таҳқиқоти назарияҳои гуногун вобаста ба истифодаи онҳо дар мониторинги ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ муҳимияти истифодаи назарияи «тағйирот» дар раванди мазкур барои баланд бардоштани самаранокӣ ва устувории татбиқи онҳо муайян карда шуд. Назарияи «тағйирот» имкон медиҳад, ки раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ возеҳ нишон дода шуда, тадбирҳо бо натиҷаҳои интизорӣ ва ҳадафҳои дарозмуҳлат пайваст карда шаванд. Истифодаи ин

концепсия дар низоми мониторинг ҷиҳати сари вақт ворид намудани тағйирот дар тадбирҳои пешбинишуда замина мегузорад [9-М, 11-М].

8. Дар давраи баррасишаванда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсаду вазифаҳои стратегии рушди иқтисодиёт дар супоришҳои Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмашон ба Маҷлиси Олӣ ва дар дигар қарору супоришҳои Ҳукумати кишвар муайян шудаанд. Омӯзиш муайян намуд, ки дар татбиқи сифатнок ва саривақтии баъзе аз мақсаду вазифаҳо тамоюлҳои ҷойдоштаи иқтисоди ҷаҳон ва минтақа, аз ҷумла, низоъҳои тиҷоратӣ байни кишварҳои абарқудрат, ҷоринамоии таҳримҳои нисбат ба шарикони асосии Тоҷикистон, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, инчунин тағйирёбии иқлим таъсири бештар расонидаанд [1-М, 2-М, 5-М].

9. Қоидаҳо, меъёрҳо ва усулҳои, ки барои таҳия ва татбиқи банақшагирии стратегии давлатӣ заруранд, муқаррар карда шуд. Меъёрҳои мавҷудбуда самти ҳаракатро аниқ карда, бо ин роҳ пайдарпаии раванд ва мақсаднокии ҳадафҳои стратегӣ таъмин мегардад. Модели низоми банақшагирии стратегӣ барои Тоҷикистонро аз нуқтаи назари системавӣ ва маҷмӯӣ таҳия гардид [3-М, 5-М, 10-М, 11-М].

10. Ҳангоми таҳияи стратегия бояд роҳҳои гуногуни ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ, яъне аз рӯи сценарияҳои эҳтимоли интиҳоб, баррасӣ ва татбиқ карда шаванд. Бахусус, сценарияҳои татбиқи ҳадафҳо бояд дар вазъияти гуногун, бахусус дар вазъияти имрӯза, тағйирёбанда ва афзоиши таъсири омилҳои мухталиф асоснок гардад. Дар ин росто бо назардошти таҳлили имкониятҳои мавҷуда ва таъсири омилҳои беруна дурнамои нишондиҳандаҳои асосии рушди макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2026-2030 тибқи се сценария-буҳронӣ, воқеӣ ва шиддатнок таҳия карда шуд. Дар сценарияи буҳронӣ суръати рушди иқтисоди кишвар дар сатҳи 4-5 фоиз, сценарияи воқеӣ 7-8 фоиз ва дар сценарияи шиддатнок 9-11 фоиз пешбинӣ шудааст [6-М].

11. Барои баҳодиҳии самаранокии низоми банақшагирии стратегӣ якчанд нишондиҳандаҳои асосии самаранокӣ истифода карда шудаанд. Якум, рушди иқтисоди миллӣ, ки тавассути ММД ва нишондиҳандаи он ба ҳар нафар аҳоли муайян карда мешавад. Дуюм, сатҳи бекорӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ки рушди сармояи инсониро инъикос мекунанд. Сеюм, сатҳи камбизоатӣ ва беҳтар шудани дастрасӣ ба маориф ва тандурустӣ. Инчунин дигар нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ - сатҳи таваррум ва даромади пулии аҳоли арзёбӣ карда шудаанд [1-М, 2-М, 6-М].

12. Аҳамияти низоми банақшагирии стратегии кишварро дар самти ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ арзёбӣ ва асоснок карда шудаанд. Дар даврони соҳибистиқлоли Тоҷикистон таъсири як чанд бӯҳронҳои ҷаҳониро ба иқтисоди миллӣ, аз ҷумла соли 2008 ва 2015, бӯҳронҳои ҷаҳонии молиявӣ иқтисодӣ ва солҳои 2020-2021, бӯҳрони озуқаворӣ, тиббӣ ва коммуникатсиониро, ки дар пайи паҳншавии бемории сироятӣ COVID-19 ба вучуд омада буданд, аз сар гузаронид. Бӯҳрони навбатии иқтисодию иҷтимоии ҷаҳонӣ, ки бо назардошти оғози амалиёти махсуси ҳарбӣ аз ҷониби Россия нисбат ба Украина ба миён омад, ҷаҳони имрӯзаро ба номуайяни овардааст. Таъсири бӯҳронҳои мазкур ба иқтисоди миллӣ асосан тавассути коҳиш ёфтани ҳаҷми сармоягузориҳо, бахусус сармояи мустақими хориҷӣ, кам шудани воридоти маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ, ноустуворӣ ва баландшавии нархи молу маҳсулоти воридотӣ, инчунин маҳдудияти интиқоли технология ва молу маҳсулот ба миён омад [1-М, 2-М, 6-М, 7-М, 8-М].

13. Солҳои охир таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ коҳиш ёфта истодааст, зеро сарфи назар аз таъсири хавфҳои берунӣ устувории макроиқтисодӣ дар кишвар аз ҳисоби омилҳои дохилӣ, бахусус баҳши воқеии иқтисодиёт таъмин гардида истодааст [1-М, 2-М, 6-М, 7-М, 8-М].

Б) Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Бо мақсади такмили низоми банақшагирии стратегӣ ворид намудани тағйиротҳои зерин дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ» дар диссертатсия пешниҳод гардид: [5-М, 9-М, 11-М]

- Рақамикунонӣ - истифодаи технологияи рақамӣ дар низоми банақшагирии стратегӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффафояти чараёни банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии давлатӣ;

- мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадор карда шаванд, ки бо ҷомеаи шаҳарвандӣ ва соҳибкорони маҳаллӣ вобаста ба таҳия ва татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи маҳал мунтазам машварат гузаронанд;

- ҳангоми муайянкунии чорабиниҳои ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ бояд асосноккунии иқтисодӣ ва истифодаи самараноки маблағҳо, баҳусус таъсири иҷтимоию иқтисодии онҳо пешниҳод карда шавад;

- бо мақсади баҳодиҳии объективии раванди татбиқи ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ мақоми ваколатдори соҳа метавонад мушовирони институтҳои илмию таҳқиқотии ватанӣ ва дигар ташкилотҳои байналмилалиро ҷалб намояд;

- дурнамоҳои давлатӣ бояд таҳлили хавфҳои ҷаҳонӣ, ба монанди тағйирёбии иқлим, бемориҳои сироятӣ, хавфҳои эҳтимолии иқтисодӣ, инчунин тадбирҳо оид ба коҳиш додани онҳоро ба инобат гирад;

- дурнамоҳои давлатӣ бо назардошти тағйирёбии вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ, инчунин натиҷаи мониторинги татбиқи онҳо таҷдиди назар карда шаванд.

2. Пешниҳод гардид, ки расмиёти ҷамъоварии маълумот дар мисоли якчанд индикаторҳо, ки он аз сатҳи маҳал ва соҳавӣ ба шакли миллӣ ҷамъ шуда, маълумоти мувофиқатшуда ва мутобиқшаванда пешниҳод карда мешавад, оварда бояд шавад [5-М, 9-М].

3. Дар «Тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар Тоҷикистон» дар бандҳои алоҳида мафҳум ва мақсади «Мониторинг» ва «Арзёбӣ» тафсир дода шавад. [5-М, 9-М]

4. Ҳамчун замимаи санади зерқонунӣ оид ба тартиби гузаронидани мониторинг ва арзёбӣ, дастури корбарӣ чиҳати гузаронидани мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии сатҳи маҳал, соҳа ва миллӣ таҳия карда шаванд [5-М, 9-М].

5. Шакли ягонаи матритсаҳо ва ҷадвалҳои мониторинг таҳия шуда, бо истифода аз технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ тарзу услуби ҳисоби индикаторҳо ва дигар нишондиҳандаҳои мониторингу арзёбӣ ба алгоритми ягона ворид карда шавад. Ин амал бо васеъ истифода бурдани рақамикунони низоми мониторинг ва арзёбӣ ба роҳ монда мешавад [5-М, 9-М].

6. Бо назардошти тамоюлҳои ҷойдоштаи иқтисоди ҷаҳон аксари кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон зери таъсири хавфҳои манфии беруна қарор дорад (ноустувории вазъи геосиёсии ҷаҳон, тағйирёбии сатҳи таварруми ҷаҳонӣ, таҳримҳои иқтисодӣ ва тағйирёбии иқлим). Аз ин рӯ, пешниҳодҳои зерин бо мақсади таъмин намудани дигаргунсамтии иқтисодиёт, таҳкими имкониятҳои институтсионалии кишвар, пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ ва дар ин замина беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ барои расидан ба ҳадафҳои стратегии рушди кишвар манзур карда шуданд [6-М, 7-М, 8-М]:

6.1. Баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ва таъмини дигаргунсамтии иқтисодиёт: ҳамчун яке аз роҳҳои асосии коҳиш додани сатҳи осебпазирии иқтисодиёти миллӣ аз таҳдидҳои беруна, ҷалби бештари сармоягузорӣ барои рушди соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ, аз ҷумла саноат, энергетика кишоварзӣ, сайёҳӣ ва ғайра.

6.2. Таҳкими суботи молиявӣ: Дар сатҳи устувор нигоҳ доштани ҳаҷми қарзи берунаи давлатӣ; маҳдуд кардани ҷалби қарзҳои, ки элементҳои грантӣ

надоранд ва рушд додани бозори дохилии қарз барои таъмини хароҷоти давлатӣ; афзоиши захираҳои байналмилалӣ ва фондҳои мақсадноки давлатӣ, ки метавонанд дар давраҳои бӯҳронӣ барои таъмини суботи иқтисодӣ истифода шаванд.

6.3. Таҳкими асосҳои институтсионалӣ ва беҳтар намудани шароити идоракунии: Беҳтар намудани идоракунии фаъолияти корхонаҳои давлатӣ, бахусус баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффофияти фаъолияти онҳо, ки ба коҳиши хавфҳои фискалӣ ва баланд бардоштани эътимоди сармоягузoron муосидат мекунад.

6.4. Сармоягузорӣ ба инфрасохтор ва инноватсияҳо: Рушди инфрасохтори нақлиётӣ ва энергетикӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ; дастгирии инноватсияҳо ва технологияҳо, аз ҷумла татбиқи технологияҳои нав ва дастгирии лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки ба дигаргунсамтии иқтисодиёт ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ муосидат мекунад.

6.5. Устувории иқлим ва амнияти экологӣ: Тақвияти корҳо дар самти мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим, бахусус татбиқи саривақтӣ ва сифатноки ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар самти тағйирёбии иқлим, иқтисоди «сабз» ва манбаъҳои барқароршавандаи энергия.

РҶҶҲАТИ МАНБАЪҲОИ ИСТИФОДАШУДА

Хуччатҳои меъерии ҳуқуқӣ ва барномавӣ:

[1]. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2016, №678. [Матн]. –Душанбе: 2016.–252.-С.8-16.

[2]. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, №168. [Матн]. –Душанбе: 2021. –231 с.

[3]. Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, №169. [Матн] (бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ).–Душанбе: 2021. –300 с.

[4]. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2023 // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. –Душанбе: 2023. –317 с.

[5]. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, январ-декабри соли 2021. [Матн]. –Душанбе: 2021. –321 с.

[6]. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. [Текст].–Душанбе: 2020.– 530.-С.10.

[7]. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. [Текст].–Душанбе: 2023.– 530.-С.10.

[8]. Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 8 декабри соли 2003, №53. [Матн] (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).–Душанбе: 2003. –23 с.

[9]. Дар бораи дурномаҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.08.2018, №1544. [Матн].–Душанбе: 2018. Нашрияти Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Садои мардум”. №96(3890) –2 с.

[10]. Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 июли соли 2022, №1894. [Матн] (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).–Душанбе: 2022. –23 с.

[11]. Дар бораи Тартиби таҳияи дурномаҳои кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2007, №649. [Матн] (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).–Душанбе: 2007. –16 с.

[12]. Дар бораи қоидаҳои гузаронидани мониторинг ва арзёбии амалишавии ҳуҷҷатҳои стратегии сатҳи миллӣ, барномаҳои соҳавӣ ва минтақавии рушд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2018, №615. [Матн].–Душанбе: 2018. –28 с.

[13]. Дар бораи Барномаи сармоягузориҳои давлатӣ барои солҳои 2021-2025. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 сентябри соли 2021, №358. [Матн]. (бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ).–Душанбе: 2022. –195 с.

[14]. Дастовардҳои иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 25 соли Истиқлолияти давлатӣ // зери таҳрири Неъматулло Ҳикматуллозода. [Матн].–Душанбе: 2016.–271.–С-72-73.

[15]. Дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба солҳои 2016-2018, 2017 -2019, 2018 – 2020, 2019- 2021, 2020 – 2022, 2021 – 2023, 2022 – 2024, 2023-2025. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://medt.tj/tj/makroiktisodiet/prognozz> (санаи мурочиат: 21.10.2023 с.).

[16]. Дар бораи Низомномаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри

соли 2006, №589. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://medt.tj/tj/about/polozhenie> (санаи мурочиат: 13.08.2021 с.).

[17]. Дар бораи нақшаи чорабиниҳо оид ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 марти соли 2022, №116. [Матн].–Душанбе: 2022. –13 с.

[18]. Дар бораи муайян намудани мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 марти соли 2023, №119. [Манобеи электронӣ]. – низоми дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 30.09.2022 с.).

[19]. Дар бораи тартиби таҳияи барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии маҳалҳо. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 майи соли 2019, №181 [Матн]. –Душанбе: 2019. –34 с.

[20]. Закон Кыргызской Республики о государственном прогнозировании социально-экономического развития Кыргызской Республики: Закон Кыргызской Республики от 20.02.2009 г.№ 61. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30388460 (дата обращения: 07.02.2021 г.).

[21]. Закон о стратегическом планировании в Российской Федерации: Федеральный закон от 28.06.2014г.№172-ФЗ. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://base.garant.ru/70684666/> (дата обращения: 12.08.2021 г.).

[22]. Закон Республики Беларусь о государственном прогнозировании и программах социальноэкономического развития Республики Беларусь: Закон от 05.05. 1998 г. № 157-З. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30556748 (дата обращения: 26.07.2021 г.).

[23]. Мулоқоти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо роҳбарону фаъолони вилояти Мулоқоти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо

роҳбарону фаъолони вилояти Хатлон//25.05.2024 10:20, ноҳияи Данғара.
[Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ:
https://prezident.tj/event/domestic_trips/37666 (санаи мурочиат: 04.06.2024 с.).

[24]. Маҷмӯи Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2009 (маълумоти оммавӣ) //UNDP, [Матн]. –Душанбе: 2007. 24.-С.2.

[25]. Омори «Ҳоҷагии қишлоқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омори Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. –Душанбе: 2020. –С.26-27.

[26]. Омори «Ҳоҷагии қишлоқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омори Ҷумҳурии Тоҷикистон 2023. [Матн]. –Душанбе:2023. -С.26-27.

[27]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар» аз 22.12.2017, [Матн]. –Душанбе: 2017. –49 с.

[28]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии кишвар «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар» аз 26 декабри соли 2018, [Матн]. –Душанбе: 2018. –53 с.

[29]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии кишвар «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар» аз 26 январи соли 2021, [Матн]. –Душанбе: 2021. –47 с.

[30]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар» аз 28 декабри соли 2023, [Матн] .-Душанбе: 2023. – 63 с.

[31]. Постановление Правительства Республики Казахстан об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан: Постановление Правительства Республики Казахстан от 29.11.2017 г. №790. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ:
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790/links> (дата обращения: 21.08.2022 г.).

[32]. Постановление Правительства Республики Казахстан об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан: Постановление Правительства Республики Казахстан от 29.11.2017 г. № 790. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790/links> (дата обращения: 20.08.2022 г.).

[33]. Постановление Правительства Российской Федерации от 29.09.2018, N8028п-П13. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58136/ (дата обращения: 28.08.2022 г.).

[34]. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 27.03.1997 N255 «О Национальной стратегии устойчивого развития Республики Беларусь» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://economy.gov.by/uploads/files/Natsionalnaja-strategija-ustojchivogo-razvitija-Respubliki-Belarus-na-period-do-2035-goda.pdf> (дата обращения: 08.09.2022 г.).

[35]. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 22.06.2004 N25 «О Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://economy.gov.by/uploads/files/NSUR2030/Natsionalnaja-strategija-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-Respubliki-Belarus-na-period-do-2030-goda.pdf> (дата обращения: 08.09.2022 г.).

[36]. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 03.05.2017 N10 «О Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://economy.gov.by/uploads/files/NSUR2030/Natsionalnaja-strategija-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-Respubliki-Belarus-na-period-do-2030-goda.pdf> (дата обращения: 08.09.2022 г.).

[37]. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 04.02.2020 N3 «О Национальной стратегии устойчивого развития Республики Беларусь до 2035 года». [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://sdgs.by/news/v-belarusi-utverzhdena-naczionalnaya-strategiya-razvitiya-ekonomiki-zamknutogo-czikla-do-2035-goda/> (дата обращения: 11.09.2022 г.).

[38]. Распоряжение Правительства РФ от 29.10.2021 N3052. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/402894476/> (дата обращения: 12.09.2022 г.).

[39]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июни соли 2007 №704 [Матн]. – Душанбе: 2007. – 142 с.

[40]. Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2012, №1030 [Матн]. – Душанбе: 2012. – 96 с.

[41]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636. [Матн]. – Душанбе: 2016. 21, 17, 87 с.

[42]. Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2002, №209. [Матн]. – Душанбе: 2001. -164 -С.8.

[43]. Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2007-2009. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июни соли 2007, №703 [Матн]. – Душанбе: 2007. – 344 с.

[44]. Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2010-2012. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 2010, №1254. [Матн]. – Душанбе: 2010. – 154 с.-С.10

[45]. Тоҷикистон: 30 соли Истиклолияти давлатӣ, маҷмуи аморӣ // Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021, [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <https://www.stat.tj/majmuai-omorii-tojikiston-dar-rakamho-2024-ba-nashr-rasid/> (санаи мурочиат 15.05.2022 с.).

[46]. Указ Президента Российской Федерации от 13.05.2017 №208. [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_216629/ (дата обращения: 23.09.2021 г.).

[47]. Указ Президента Российской Федерации от 7 мая 2024 года № 309 [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <https://www.kremlin.ru/acts/bank/50542> (дата обращения: 21.09.2024 г.).

[48]. Указ Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года №УП-60 «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы» [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32512988 (дата обращения: 17.03.2022 г.).

[49]. Указ Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года №УП-158 «О Стратегии «Узбекистан – 2030» [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <https://lex.uz/ru/docs/6600404> (дата обращения: 13.10.2023 г.).

[50]. Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года №УП-4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/uzb189327.pdf> (дата обращения: 22.10.2021 г.).

[51]. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии таъсири бемории сироятии COVID-19 ба соҳаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 5 июни соли 2020, №1544 [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <https://investmentcouncil.tj/upload/iblock/478/%D0%A2%D0%B0%D0%B4%D0%B1%D0%B8%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B8%20%D0%A5%D1%83%D0%B>

[А%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%82%20%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B8%20COVID19.pdf](#). (санай мурочиат 12.05.2021 с.).

**Монографияхо, китобҳои дарсӣ,
тафсиrho, васоити таълимӣ, курси лексияхо:**

[52]. Ашинова М.К., Чиназирова С.К. Институциональная среда в региональной системе стратегического планирования // Компьютерные технологии и телекоммуникации. КТиТК- 2014: [Текст] / М.К. Ашинова, С.К. Чиназирова // Сборник материалов Всероссийской молодежной научно-практической конференции: материалы конференции / (18 июня-20 июня 2014 г.) –Грозный: АЛЕФ, 2014. – 416с.–С. 342-348.

[53]. Андрианов К. Н. Необходимость и важнейшие направления развития системы стратегического планирования социально-экономического развития в РФ [Текст] / Андрианов К. Н. // Представительная власть-XXI век. – 2020. – №. 1-2. – С. 35.

[54]. Акофф Р.Л. Планирование будущего корпорации [Текст] / Р.Л. Акофф // [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1985.-С.327.

[55]. Ансофф И. Стратегическое управление [Текст] / И. Ансофф// [сокр. пер. с англ.]. – М.: Экономика, 1989.–С. 519.

[56]. Абраменко Д. А. Проблемы координации бюджетной и денежно-кредитной политики России [Текст] / Д. А. Абраменко //Вестник современных исследований.– 2019. – №. 3.10. – С. 4-8.

[57]. Абалкин Л.И. Стратегия управления [Текст] / Л.И.Абалкин.// – М.: Политиздат, 1975. – 79 с.

[58]. Абалкин Л. И. Стратегия России: взгляд в завтрашний день (методологические размышления) [Текст] / Л.И. Абалкин // Экономист. — 2003. — № 7.

[59]. Абашев Д. А. Децентрализованная система стратегического планирования как пример вовлечения общества в процесс планирования и

управления: опыт Канады [Текст] / Д. А. Абашев // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2017. – №. 6 (100). – С. 44.

[60]. Акмаева Р.И., Луки В. Финансы и статистика [Текст] / Р.И.Акмаева, В.Луки // - Ростов н/Д: Издательство «Фолиант». 2007. –С.208.

[61]. Авезов, А.Х. Таджикистан: стратегические факторы устойчивого развития [Текст] / А.Х. Авезов // Материалы международной научной конференции «Перспективы и факторы обеспечения устойчивого развития экономики». – Худжанд, 2012. – С.13-18.

[62]. Авезов А.Х. Стратегическое управление промышленностью Республики Таджикистан [Текст] / А.Х. Авезов, А.А. Урунов, Ш. Рахими // Ученые записки Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова. – 2017. – №2 (41). – С.159-162.

[63]. Авезов А. Х., Азимова М. Стратегическое управление устойчивым развитием экономики региона [Текст] / А. Х. Авезов, М.Азимова / Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. 2015. №1 (1). С. 32.

[64]. Аминов М. М. Мушкилоти ҳуқуқии фаъолияти худидоракунии маҳаллӣ дар низоми идоракунии давлатӣ [Матн] Аминов М. М. / Таҳкими давлатдорӣ миллӣ дар Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ. – 2021. – С. 208-212.

[65]. Андреев В.А. Стратегическое планирование как важнейшая функция управления предприятием [Текст] / В.А. Андреев//Евразийский научный журнал/ Экономические науки. –2007.- –С.263-267.

[66]. Абдрахманова Д. Р. Эволюция представлений о системе стратегического планирования [Текст] Д. Р. Абдрахманова / Современные проблемы социально-гуманитарных наук. – 2016. – №. 2. – С. 136-140.

[67]. Атаева А.Г. Проблемы разработки методологии стратегического планирования для региональных социально-экономических систем [Текст] А.Г. Атаева // Управление. 2019. Т. 7. № 4.-С. 90-99.

[68]. Аттоев Ф. Э. Принцип ва методҳои идоракунии рушди инноватсионии-сармоягузорӣ дар корхонаҳои энергетикӣ // [Текст]: Вестник педагогического университета (Естественных наук). – 2022. – №. 3 (15). – С. 74-81.

[69]. Афиногенов Д. А., Кочемасова Е. Ю., Сильвестров С. Н. Стратегическое планирование: проблемы и решения [Текст] / Д. А. Афиногенов, Е. Ю. Кочемасова, С. Н. Сильвестров // Мир новой экономики. – 2019. – №. 2. – С. 23-31.

[70]. Бойматов А.А., Формирование стратегии устойчивого развития региональной экономики. [Текст] Коллективная монография / А.А. Бойматов, А.Х.Авезов, Т.Р. Ризокулов, и др. – Душанбе: «Ирфон», 2014. – 279 с.

[71]. Боумэн К. Основы стратегического менеджмента / [Текст]: К. Боумэн. — [пер. с англ.] / под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. — М.: ЮНИТИ, 1997. —175 с.

[72]. Быдтаева Э.Е. Механизм стратегического планирования промышленного развития регионов [Текст] / Быдтаева Э.Е. // Северо-Осетинский государственный университет им. К.Л. Хетагурова (Владикавказ)/монография.2014

[73]. Батуров Х.Д. Тошматова М.Д. Дифференциация в социально-экономическом развитии регионов РТ и механизм ее снижения «ВЕСТНИК ТГУПБП», [Текст] / Батуров Х.Д. Тошматова М.Д. // выпуск 2 (95), 2023, Серия общественных наук. -С.72-78.

[74]. Белоус О. Г. Глобальные трансформации и стратегии развития / [Текст] / О. Г. Белоус, Д. Г. Лукьяненко и др. // - К.: Ориане, 2000.С. -42.

[75]. Богданова Ю.В., Смирнова О.О., Дорожная карта разработки базовых документов стратегического планирования и прогнозирования в реализацию федерального закона № 172-ФЗ «О стратегическом планировании в Российской Федерации» [Текст] / Богданова Ю.В., Смирнова О.О. // Сборник. Материалы Всероссийской конференции молодых ученых по

вопросам государственного стратегического планирования «Форум молодых стратегов», Москвы, 20 мая 2015 г. / Ю.В. Богданова, О.О. Смирнова – М.: Издательство МНЭПУ, 2015. - Т. 1. - С.45-83.

[76]. Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условия рынка: [Текст] / Л.Е. Басовский //Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2011. – С.260.

[77]. Бойматов А.А. Нақшакашии стратегии маркетингӣ: назария ва хусусиятҳои методологӣ [Текст] / А.А. Бойматов // вестник ТГУПБП. Серия общественных наук. - Худжанд, 2021.- №4. - С.47-56.

[78]. Бардовский В.П., Плахова Л.В., Соколова Н.Н. Актуальные вопросы формирования системы государственного стратегического управления [Текст] / В.П. Бардовский, Л.В. Плахова, Н.Н. Соколова // Научный журнал Фундаментальные исследования - 2016. – № 8 (часть 2) – С. 306-309.

[79]. Бабаджанов Р.М., Алимов А.Л., Джалилов Д.Р. Социально-экономические проблемы развития регионов Таджикистана за годы независимости [Текст] / Р.М.Бабаджанов, А.Л.Алимов, Д.Р. Джалилов //Монография. - Душанбе, 2022.-С.275.- С.5.

[80]. Батов Г.Х. Стратегическое планирование в системе регионального управления [Текст] / Батов Г.Х. //Вестник Института экономики Российской академии наук. –2017–№1. –С.65-77.

[81]. Вачугов, Д.Д. Стратегия планирования. Основы менеджмента и рынка [Текст] /Д.Д. Вачугов, В.Ф. Веснин // Социально–политический журнал. – 1993. – №8.

[82]. Воронкова В. Г. Управление человеческими ресурсами: философские основы: [Текст] / В. Г. Воронкова // Учебное пособие. - М.: Професионал, 2016. -С.576.

[83]. Воробьев А. В. Эволюция научных взглядов на стратегическое финансовое планирование за рубежом // [Текст] / А. В. Воробьев //

Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2011. – №. 29. – С. 37.

[84]. Войтоловский Ф.Г., Кувалин Д.Б., Ленчук Е.Б. Стратегическое планирование в государственном управлении: опыт, возможности и перспективы [Текст] / Ф.Г.Войтоловский, Д.Б.Кувалин, Е.Б.Ленчук // Проблемы прогнозирования, 2020.-№6-С.46-55.

[85]. Виханский, О.С. Стратегическое управление [Текст] / О.С. Виханский // – М.: «Гардарика». –2001. –С.132-145.

[86]. Гапоненко А.Л. Стратегическое планирование социально-экономического развития региона [Текст] / А.Л.Гапоненко // Пространственная Экономика. –2005 –№4. -С. 40-53.

[87]. Государственное стратегическое планирование: Перспективы и пути развития, [Текст] /издание Государственной думы.- 2022-С.81.

[88]. Глазьева С. Ю., Яковца Ю. В. Зарубежный опыт государственного прогнозирования, стратегического планирования и программирования: монография [Текст] / С. Ю.Глазьева, Ю. В.Яковца //Государственный ун-т управления, Национальный ин-т развития, Региональная научная организация исследователей прогнозистов «Прогнозы и циклы». – М., 2008. –С. 124.

[89]. Гольдштейн Г. Я. Стратегический инновационный менеджмент: учеб. пособ. [Текст] / Г. Я. Гольдштейн. //Таганрог: ТРТУ, 2004. —С.267.-С-37.

[90]. Горбулин В. П., Качиньский А. Б. Стратегическое планирование: решение проблем национальной безопасности. Монография [Текст] / В. П. Горбулин, А. Б. Качиньский // Ко.:НИСД, 2010 – 288 с.

[91]. Гапоненко А. Л. Стратегическое управление [Текст] / А. Л. Гапоненко, А. П. Панкрухин. — М.: Омега-Л. –2010.–С.464.

[92]. Губанов С. Промышленная политика и государство [Текст] / С. С. Губанова // Экономист. – 2014. – №7. – С. 3-14.

[93]. Доклад оби экономике Таджикистан [Текст] /Группа всемирного Банка, лето-2024-С.51.

[94]. Джонмамадов, Ш.Б. Развитие отраслевых структур субъектов экономики Хатлонской области [Текст] / Ш.Б. Джонмамадов, Х.Х. Джураева // Экономика Таджикистана. – 2023. – №2. – С.166-173.

[95]. Дролова Е.Ю., Зайцев М.А. Бюджетирование как метод финансового планирования деятельности предприятия [Текст] / Е.Ю. Дролова, М.А. Зайцев // Вестник ИРГТУ.-2014.-№5(88)-С. 180.

[96]. Жеребило Т. В. Термины и понятия: Методы исследования и анализа текста Словарь-справочник [Текст] / Т. В. Жеребило //Рефлексия. – 2012. – №. 1. – С.61.

[97]. Заверский С. М. Стратегическое планирование развития экономики: мировой опыт и выводы для России [Текст] / С. М. Заверский //Вестник Института экономики Российской академии наук. – 2016. – №. 2. – С. 22-40.

[98]. Иванов В. В. Методологические аспекты стратегического планирования в контексте глобальных трансформаций [Текст] / В. В. Иванов //Экономическое возрождение России. – 2020. – №.1(63). – С. 6-14.

[99]. Ищенко А.А. Стратегическое планирование в механизме государственного управления: новации правового регулирования [Текст] / А.А. Ищенко // Административное и муниципальное право. — 2022. — № 1. — С. 51–66.

[100]. Искандаров Қ., Ализода Б. П. Такмили низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Тоҷикистони Соҳибистиклол [Текст] / Қ.Искандаров, Б. П. Ализода // Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. Государственное Управление.-2021.-№4/1(53) С.172-178.

[101]. Кондратова И.Г. Бюджетирование как инструмент Финансового планирования [Текст] / И.Г.Кондратова // Экономический анализ: Теория и Практика.-2007-№4(85). – С.50-55.

[102]. Клименко А. В., Королев В. А., Двинских Д. Ю., Рычкова Н. А., Сластихина И. Ю./ Актуальный опыт зарубежных стран по развитию государственных систем стратегического планирования (Часть 1) [Текст] / К А. В.Клименко, В. А.Королев, Д. Ю.Двинских, Н. А.Рычкова, И. Ю.Сластихина Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики». Москва.- 2016.-С. 67.

[103]. Корнеева В. М., Пупенцова С. В. Современные методы управления рисками на предприятиях [Текст] / В. М.Корнеева, С. В.Пупенцова //Проблемы социально-экономического развития Сибири. – 2020. – №. 2. – С. 33-38.

[104]. Калмыкова А. В., Кабытов П. П. «Гибкие» структуры государственного управления [Текст] / К А. В.Калмыкова, П. П.Кабытов //Журнал российского права. – 2019. – №. 8. – С. 107-120.

[105]. Комилбек А. Ё. Состояние и перспективы развития современной системы государственного управления Республики Таджикистан [Текст] / А. Ё. Комилбек //Евразийская интеграция: экономика, право, политика. – 2022. – №. 1 (39). – С. 86-92.

[106]. Краснов Г. И. Методология прогнозирования социально-экономического развития [Текст] / Г. И. Краснов //Современные проблемы науки и образования. – 2013. – №. 2. – С. 393.

[107]. Каримова М.Т., Вохидхзода У.С. Дифференциация регионов Таджикистана по уровню их социально-экономического развития [Текст] / М. Т. Каримова, У. С. Вохидхзода // Россия в XXI веке: глобальные вызовы и перспективы развития:Пленарные доклады / Материалы VIII Международного форума, Москва, 24–25 октября 2019 года / Под редакцией В.А. Цветкова, К.Х. Зоидова. – Москва: Федеральное государственное бюджетное учреждение науки «Институт проблем рынка Российской академии наук», 2019. – С. 66-76.

[108]. Катькало В.С./Теория стратегического управления: Этапы развития и основные Парадигмы [Текст] // Катькало В.С. Вестник Санкт-Петербургского Университета, 2002. Вып.2(№16).-С.8.

[109]. Костин В.А., Костина Н.Б. Роль государства в стратегическом управлении: Традиционные и современные подходы// Вопросы управления.

[110]. Коттер Дж. / Впереди перемен: Как успешно провести организационные преобразования [Текст] / Дж.Коттер // пер. с англ. М.: Альпина Паблишер. –2019. –С.287.

[111]. Кузык Б.Н. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование: Учебник [Текст] // Б. Кузык, В. Кушлин, Ю. Яковец. - М.: Экономика, 2011.-С.604.

[112]. Кузык Б.Н. Прогнозирование и стратегическое планирование социально-экономического развития : учебник для вузов [Текст] / Б.Н. Кузык, В.И. Кушлин, Ю.В. Яковец. — Москва : Экономика, 2006. — С.427.

[113]. Кириченко Э.В. США: возможности и пределы экономического и политического лидерства. В 2-х т. [Текст] / Э.В. Кириченко // М.: ИМЭМО РАН, 2016.-С.114-118.

[114]. Лапыгин Ю.Н. Экономическое прогнозирование: Учебное пособие [Текст] / Ю.Н.Лапыгин, В.Е.Крылов, А.П.Чернявский. – М.: Эксма, 2009. –С. 256.

[115]. Львова Д. С., Гранберга А. Г., Егоршина А. П. Стратегическое управление: регион, город, предприятие [Текст] / Д. С. Львова, А. Г. Гранберга, А. П. Егоршина // под ред.. — М.: Экономика, 2005. —С.255.

[116]. Ленчук Е.Б., Войтоловский Ф.Г., Кувалин Д.Б. Стратегическое планирование в государственном управлении: опыт, возможности и перспективы [Текст] / Е.Б.Ленчук, Ф.Г.Войтоловский, Д.Б.Кувалин // Проблемы прогнозирования.- 2020.- №6.С.19.

[117]. Логвинов С. А. Макроэкономическое планирование и прогнозирование [Текст] / С. А.Логвинов, Е. Г. Павлова //М.: Финансовый университет. – 2011.-С.73.

[118]. Маковкина С. А., Ручкин А. В. Стратегическое планирование развития муниципальных образований: опыт зарубежных стран и регионов России [Текст] / С. А.Маковкина., А.В.Ручкин // Управленческое консультирование.-2014.- №8.С.121.

[119]. Минцберг Г. Стратегический процесс [Текст] / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал. — СПб.: «Питер», 2001.—С.688.

[120]. Матвийчук Л. Н., Кучерявенко С. А. Методические положения формирования рационального механизма планирования и прогнозирования социально-экономического развития региона [Текст] / Л. Н.Матвийчук, С. А. Кучерявенко //Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. – 2016. – №. 1. – С. 44-47.

[121]. Мирзоева С. М. Зарубежный опыт стратегического планирования городского округа [Текст] / С. М. Мирзоева // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 3. – С. 200-203.

[122]. Мамадазимов А. Открытый мир Таджикив. Книга I. [Текст]/ А.Мамадазимов// Стратегия Саманидов.-Душанбе, «Илм», 2021, - 368с.-С.70.

[123]. Медведева С. Н. Макроэкономическое планирование и прогнозирование: учебно-методическое пособие: практикум [Текст] /С.Н.Медведева [Текст] //Севастополь.- 2018.-С.102.

[124]. Маркова Е. С., Кисова А. Е., Зюзина Н. Н. Цифровая трансформация государственного управления: [Текст] / Е.С. Маркова, А. Е.Кисова, Н. Н. Зюзина //Теория, методология, практика. – 2022.-С.164.

[125]. Морозовой Т.Г., Пикулькина А.В. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: Учеб. пособие для вузов [Текст] / Т.Г. Морозовой, А.В. Пикулькина // ЮНИТИ-ДАНА, 2003.—С.279.

[126]. Мукин С.В. Методология разработки сценариев социально-экономического развития [Текст] / С.В. Мукин // Гуманитарные науки. Экономика// Вестник ТГУ, 2009.-№7(75).-С.34.

[127]. Николаев Д.В. Финансовое планирование как фактор стратегического развития [Текст] / Д.В.Николаев // Финансовые исследования.-2018. -№ 3 (60).-С.117-12.

[128]. Николаев И. Стратегии и программы развития регионов [Текст] / И. Николаев, О. Точилкина // Экономика и общество. — 2006. — № 7 — 8. — С. 269—287.-С.270.

[129]. Ноздрева Р. Б. Рыночная экономика и государственное планирование: зарубежный опыт [Текст] / Р. Б. Ноздрева //Вестник МГИМО Университета. – 2015. – №. 6 (45). – С. 216-224.

[130]. Невская Н.А. Макроэкономическое планирование и прогнозирование: Учебник и практикум для академического бакалавриата [Текст] / Н.А. Невская //Люберцы: Юрайт, 2016.-С.542.

[131]. Орлов А. И. Проблемы методологии государственной политики и управления в неформальной информационной экономике будущего [Текст] / А. И. Орлов // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2013. – №. 88. – С. 592-618.

[132]. Портер М.Е. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей конкурентов [Текст] / М.Е. Портер //М.: Альпина Паблишер, 2018. - С.540.

[133]. Принципы стратегического планирования развития территорий (на примере федеральной земли Бавария) [Текст] / В. А.Ильичев, В. И.Колчунов, Н. В.Бакаева //Вестник МГСУ. – 2019. – Т. 14. – №. 2(125). – С. 158-168.

[134]. Прыгун И. В., Романович С. П. Методологические основы и этапы развития стратегического планирования в республике беларусь, [Текст] / И. В.Прыгун, С. П. Романович//Vesnik of Brest University. Series 2. History. Economics. Law». -2020.- № 1.-С.109-111.

[135]. Печень В.С., Кузьменок З.И. Прогнозирование и планирование экономики: Учебно-методическое пособие для проведения семинарских,

практических занятий [Текст] / В.С. Печень, З.И. Кузьменок // Мн.: БГЭУ, 2007.-С.74.

[136]. Рахимов Р.К. Некоторые вопросы инвестирования экономического роста [Текст] / Р.К. Рахимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. -Душанбе, 2003. -№1. -С.25-40.

[137]. Рохчин В. Е. Вопросы теории и практики регионального стратегического управления [Текст] / В. Е. Рохчин, В. А. Гневко // Пространственная экономика. - 2006. – №4 (192). – С.101- 114.

[138]. Рахимзода Ш., Саидмуродзода Л., Муминова Ф. Модели долгосрочного прогнозирования отраслей национальной экономики, [Текст] / Ш.Рахимзода, Л.Саидмуродзода, Ф.Муминова // Душанбе-2024 -С.170.

[139]. Савченко П. Феномен системы как способ развития российской цивилизации [Текст] / П. Савченко // Общество и экономика. – 2020. – №7. – С.5-15.

[140]. Самаруха Т.Г. Опыт стратегического планирования развития городов России [Текст] / Т.Г. Самаруха, В.И. Краснова // Известия БГУ. Региональное и отраслевое развитие. 2002. – №4 – С.6–10.

[141]. Сорокин Д. Е., Шманев С. В., Юрзинова И. Л. Прогнозирование и планирование экономики: учебник для вузов [Текст] / Д. Е. Сорокин, С. В. Шманев, И. Л. Юрзинова // Финансовый университет при Правительстве РФ: — Москва : Прометей, 2019. — С.544.

[142]. Семин А. Н., Лысенко Ю. В., Лысенко М. В., Таипова Э. Х. Макроэкономическое планирование и прогнозирование [Текст] / А. Н. Семин, Ю. В.Лысенко, М. В.Лысенко, Э. Х.Таипова // Учебник для вузов. — Москва.- 2016.КноРус. —С.308.

[143]. Сильвестров С. Н., Бауэр В. П., Еремин В. В. К анализу поучительного для России опыта применения инструментария стратегического планирования развития экономики во Франции, США и КНР [Текст] / С. Н.Сильвестров, В. П.Бауэр, В. В.Еремин //Российский экономический журнал. – 2019. – №. 1. – С. 41-57.

[144]. Суворов А.В. Макроэкономический анализ сценариев функционирования экономики России в краткосрочной перспективе [Текст] / Суворов А.В. // Экономика и математические методы.-1994.-№ 4.-С.-96.

[145]. Смирнова О.О. Государственное стратегическое планирование. Термины и определения [Текст] / О.О. // Смирнова Материалы Первой всероссийской конференции молодых ученых по вопросам государственного стратегического планирования «Форум молодых стратегов – 2015» (Москва, 20 мая, 2015 г.). – М.: Изд-во МНЭПУ, 2015.

[146]. Семидоцкий В.А., Гарьковенко В.Э. Механизм и стратегии формирования стратегии развития промышленного предприятия в системе стейкхолдер-менеджмента [Текст] / В.А.Семидоцкий, В.Э. Гарьковенко // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 3 (56). – С. 429-431.

[147]. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: Концепции и ситуации для анализа. Strategic Management: Concepts and Cases [Текст] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд //М.: «Вильямс», 2007. — 328.-С.37-38.

[148]. Тамбовцев В.Л., Рождественская И.А. (2020b). Теория стратегического планирования: институциональный подход. Terra Economicus 18(2), 22–48. [Tambovtsev, V., Rozhdestvenskaya, I. (2020b). Strategic planning theory: An institutional perspective. Terra Economicus 18(2), 22– 48 (in Russian)].

[149]. Тургенева И.С. Формирование стратегии социально-экономического развития региона [Текст] / И.С. Тургенева //International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. -2021.-№11-3(62)-С.20.

[150]. Турчинов А. Проблемы теории и методологии государственного управления и государственной службы [Текст] / А. Турчинов // Государственная служба. – 2008. – №. 5. – С. 28-36.

[151]. Трейси М., Вирсема Ф. Дисциплины рыночных лидеров: выберите свой рынок и доминируйте на нем [Текст] / М.Трейси, Ф.Вирсема //Журнал стратегического менеджмента. 2018, № 2. -С.56-70.

[152]. Турганбаев А. О. Стратегическое планирование в государственном управлении: точка зрения правоведа-административиста [Текст] / А. О. Турганбаев // Право и образование. – 2019. – №. 12. – С. 80-86.

[153]. Тищенко Т. В. Долгосрочные целевые программы в США и Канаде: модели планирования и особенности структуры [Текст] / Т. В. Тищенко // Финансовый журнал. – 2015. – №. 1 (23). – С. 52-59.

[154]. Ушакова О. А. Развитие стратегического планирования в мировой и российской практике [Текст] / О. А. Ушакова // Вестник Оренбургского государственного университета. - 2014. - № 6. – С. С. 239-243.

[155]. Фетисов Г. Г. Региональная экономика и управление: учебник [Текст] / Г. Г. Фетисов, В. П. Орешин. — М.: ИНФРА-М, 2006. — 416.-С.267.

[156]. Федотова Г. В. Государственный контроль в системе стратегического планирования развития региона [Текст] / Г. В. Федотова // Региональная экономика: теория и практика. – 2013. – №. 8. – С. 17-22.

[157]. Хачатрян С.Р. Методы и модели решения экономических задач [Текст] / С.Р. Хачатрян, М.В. Пинегина, В.П. Буянов // – М.: Экзамен, 2005. – С. 384.

[158]. Хромов Н.И. Теоретические основы государственного управления [Текст] / Н.И.Хромов // Сборник научных работ серии «Государственное управление» выпуск 19 // Экономика и управление народным хозяйством.2020.– С. 31-42.

[159]. Ходиев Д. А. Стратегия сбалансированного развития регионов Таджикистана [Текст] / Д. А. Ходиев //Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2016. – №. 3. – С. 20-29.

[160]. Цыгичко В.Н. Прогнозирование социально-экономических процессов [Текст] / В.Н. Цыгичко // - М.: КД Либроком, 2017.-С.240.

[161]. Чайникова Л. Н. Планирование и прогнозирование в экономике : учебник [Текст] / Л. Н.Чайникова //Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова; редактор Л. Н. Чайникова. — Москва : КноРус, 2023. —С. 284.

[162]. Чмышенко Е.В. Стратегическое планирование как фактор регионального развития [Текст] / Е.В. Чмышенко // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. – №1 (107) январь. – С. 77-82.

[163]. Чепель С.В. макроэкономическая диагностика, макроэкономическое прогнозирование, моделирование с акцентом на эконометрику и модели «Затраты-выпуск» [Текст] / Чепель С.В //Института прогнозирования и макроэкономических исследований при Министерстве экономики и сокращения бедности Республики Узбекистан, Ташкент-2020 Сфера научных интересов:».

[164]. Шафранская А. М. Роль государства в осуществлении стратегического планирования как механизма реиндустриализации [Текст] / А. М. Шафранская //Вопросы политической экономики. – 2021. – №. 2. – С. 132-145.

[165]. Шибалкин О.Ю. Проблемы и методы построения сценариев социально-экономического развития. [Текст] / О.Ю. Шибалкин // М.: Наука, 1992.-С .176.

[166]. Шумаева Е.А. Стратегическое планирование социальноэкономического развития стран ЕАЭС, [Текст] / Е.А. Шумаева // вестник института экономических исследований.- 2021.- №4(24).-С.10.

Диссертация ва авторефератҳо:

[167]. Акилджанова Ш.Ю. Стратегическое планирование инвестиционного развития региональной экономики (на примере Согдийской области Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... кан. экон. наук. по 08.00.03 – «Региональная и территориальная экономика» //Ш.Ю. Акилджанова– Душанбе 2022-С.134.

[168]. Асророва З.И. Проблемы методологии стратегического планирования. [Текст]: дис. ... кан. экон. наук. по 08.00.01 – «экономическая теория (макроэкономическая теория)» // З.И. Асророва.–Душанбе 2002-С.137.

[169]. Баходурова С.А. Особенности макроэкономического равновесия в открытой экономике Республики Таджикистан [Текст]: дисс. ... канд. эконом. наук: 08.00.01 / Б.С. Азизходжаевна. – Худжанд, 2011. – 131 с.

[170]. Дереникьян, К.А. Институциональные основы развития экономики Таджикистана [Текст]: дисс. ... канд. эконом. наук: 08.00.01 / Д. К. Андраниковна. – Душанбе, 2009. – 179 с.

[171]. Лавров Л. А. Стратегическое планирование в системе управления национальным хозяйством / [Текст]: автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. Тюменский национальный экономический университет. Л. А. Лавров Тюмень.-2008. - С. 20.

[172]. Мирбобоев Р.М. Участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики [Текст]: дис. ... д-ра экон. наук: по 08.00.13 – «Мировая экономика» // Р.М. Мирбобоев.-Душанбе, 2024.-34с.

[173]. Хукматов Д.Ч. Рушди низоми назорати дохилӣ дар раванди идоракунии фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ (дар мисоли Чумхурии Тоҷикистон) [Матн]: Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ. Д.Ч. Хукматов.-Душанбе 2023-С.207.

Адабиёт бо забони хориҷӣ:

[174]. Auswirkungen des Krieges in der Ukraine auf die Weltwirtschaft/IW-Kurzbericht_2023, page-1. [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://www.iwkoeln.de/studien/michael-groemling-auswirkungen-des-krieges-in-der-ukraine-auf-die-weltwirtschaft-iw-schaetzung-der-groessenordnungen.html> (Date of access: 14.07.2023 y.).

[175]. Asian Development Outlook [Electronic resource] //April 2024, page-28. Access mode: URL: <https://www.adb.org/publications/asian-development-outlook-april-2024> (Date of access: 21.05.2024 y.).

[176]. Batty S., Davoudi S., Layard A. (ed.). Planning for a sustainable future. [Text] / S.Batty, D S.avoudi, A.Layard – Routledge, 2012.

[177]. Cassels, E. Book 1. Introduction, B820 Strategy, [Text] / E. Cassels // The Open University, Walton Hall, Milton Keynes. 2000. - P. 7.

[178]. David Fred R. Strategic Management: [Electronic resource] / Fred R. David Concepts and Cases.// // Access mode: URL: <https://commecsintstitute.edu.pk/wp-content/uploads/2024/08/Strategic-Management-A-Competitive-Advantage-Approach-Concepts-and-Cases-by-Fred-R-David-Forest.pdf> (Date of access: 11.09.2024 y.).

[179]. Delorm R., Andre Ch. L'Etat et L'economie. – Paris: [Text] / Ed. Senit, 1993; Quinet E. La planification francaise. – Paris: PVF, 1990.-P.764

[180]. Europe 2020 strategy Involvement of the EESC. [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-14-110-en-c.pdf> (Date of access: 19.10.2021 y.).

[181]. Food Outlook Biannual Report on Global Food Markets [Text] / Food and Agriculture Organization of the United Nations, November 2023.

[182]. Good Strategy, Bad Strategy: The Difference and Why It Matters – Richard Rumelt [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://www.amazon.com/Good-Strategy-Bad-Difference-Matters/dp/0307886239> (Date of access: 04.12.2022 y.).

[183]. Global report on food crises, 2022, №277 [Text] / (GRFC 2022) 4 May 2022._P.5-6.

[184]. Global Economic Prospects, [Text] / World Bank Group Flagship Report, Jun 2022, Chapter 1, Page4.

[185]. Jourdan G. The French planning system faces the challenges of territorial coherence and sustainable development [Text] / Public policies, political action, Territories (PACTE). Institute of Political Studies [IEP]. Grenoble — CNRS: UMR5194. Pierre-Mendès-France University — Grenoble II. Joseph Fourier University – Grenoble I. halshs-00374354, version 1. April 8, 2009.

[186]. John M. Bryson. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement – John M. Bryson. [Electronic resource] // Access mode: URL: https://www.researchgate.net/publication/382254675_Strategic_Planning_for_Public_and_Nonprofit_Organizations_A_Guide_to_Strengthening_and_Sustaining_Organizational_Achievement_6th_Edition (Date of access: 03.05.2022 y.).

[187]. Jay B. Barney, William S. Hesterly. Strategic Management and Competitive Advantage: Concepts and Cases – Jay B. Barney, William S. Hesterly. [Electronic resource] // Access mode: URL: https://students.aiu.edu/submissions/profiles/resources/onlineBook/j4N9K5_Strategic%20Management%20and%20Competitive%20Advantage%20Concepts%20and%20Cases%20-%20William%20Hesterly.pdf (Date of access: 26.03.2022 y.).

[188]. Higgins J. M. Organizational Policy and strategic Management: Text and Cases, 2nd ed. [Text] / J. M. Higgins // — Chicago: The Dryden Press, 1983. — P. 3.

[189]. Kenneth Albert, Strategic Planning and Forecasting Fundamentals [Text] / A.Kenneth // The Strategic Management Handbook. New York: McGraw Hill, 1983, pp. 2-1 to 2-32.

[190]. Macroeconomic Outlook 2024-2026/Eurasian Development Bank, page-6. Playing to Win: How Strategy Really Works – A.G. Lafley, Roger L. Martin. [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/957856/asian-development-outlook-april-2024.pdf> (Date of access: 14.09.2024 y.).

[191]. Porter Michael E./ The competitive advantage of nations: with a new introduction [Text] /Michael E. Porter./ New York: Free Press, 1990.y. P.-948.

[192]. Perspectives for Germany. Our Strategy for Sustainable Development. Berlin: Federal Government of Germany, 2002. [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/2196306/354630/63a84e8ef05a8b39>

[bf457f1918fe8606/perspektives-for-germany-langfassung-data.pdf?download=1](https://www.abebooks.com/9780749460778/Strategic-Thinking-Step-by-step-Approach-Strategy-0749460776/plp)

(Date of access: 17.06.2022 y.).

[193]. Pearce J. A. Robinson R. B. Jr. Strategic Management, [Text] / J. A. Pearce R. B. Jr Robinson. // 2nd ed. Homewood, III: Richard D. Irvin, 1985. — P. 6.

[194]. Simon Wootton, Terry Horne. Strategic Thinking: A Step-by-Step Approach to Strategy and Leadership – Simon Wootton, Terry Horne. [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://www.abebooks.com/9780749460778/Strategic-Thinking-Step-by-step-Approach-Strategy-0749460776/plp> (Date of access: 21.06.2022 y.).

[195]. Schendel D. E. Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline [Text] / D. E. Schendel, K. J. Hatter. — Academy of Management Proceeding. — August. — 1972. — P. 4.

[196]. Skinner B. F. Reinforcement Theory – B. F. Skinner; 1938 (Process Theory) [Electronic resource] // Access mode: URL: <http://study.com/academy/lesson/reinforcement-theory-in-the-workplace-definition-examplesquiz.html> (Date of access 10.07.2022 y.).

[197]. World Economic Outlook [Text] / War Sets Back the Global Recovery, IMF, April 2022, №178.-P.14., April 2023,-P.35-39.

[198]. WTO, The Crisis in Ukraine, Implication of the war for global trade and development, [Text] April 2022, page 13.

[199]. W. Chan Kim Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant [Text] W. Chan Kim // Renée Mauborgne.2005.-P.29.

[200]. World Economic Outlook [Text] / Steady but Slow Resilience amid Divergence/International Monetary Fund, page-38.

[201]. Weiss Carol H. Evaluation: Methods for Studying Programs and Policies: 2nd Edition [Text] / Carol H. Weiss – New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River, 1998. 372 p. P.4.

[202]. Your Strategy Needs a Strategy: How to Choose and Execute the Right Approach– Martin Reeves, Knut Haanaes, Janmejaya Sinha. [Electronic resource] // Access mode: URL: https://store.hbr.org/product/your-strategy-needs-a-strategy-how-to-choose-and-execute-the-right-approach/14054?srsltid=AfmBOooIkPZS4BJY1_PW-iInc9eOHRy4sBvHc6CykUxzkC0VS-FPMIY (Date of access: 26.07.2022 y.).

Захираҳои электронӣ

[203]. Art Fisher. The Evolution of Strategic Planning. Fisher Art [Electronic resource] // Access mode: <URL:www.sutori.com-2023> (Date of access 18.10.2023 y.).

[204]. Как война в Украине отражается на разных регионах мира // 17 марта 2022 г. [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL:www.imf.org. (дата обращения: 26.04.2022 г.).

[205]. Кравченко Евгений Игоревич //Опыт функционирования системы стратегического планирования в США и возможности его использования в России// ФГБНУ НИИ мировой экономики и международных отношений имени Е.М. Примакова РАН (ИМЭМО РАН) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <URL:usacanada.jes.su> (дата обращения: 28.02.2023 г.).

[206]. Нормативное обеспечение стратегического планирования //Министерство экономического развития Российской Федерации// [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL:<https://economy.gov.ru>. (дата обращения: 12.11.2021 г.).

[207]. Conflict, COVID, the climate crisis and rising costs have combined in 2022 to create jeopardy for up to 828 million hungry people across the world, 06.07.2022 [Electronic resource] // Access mode: URL:<https://www.wfp.org/global-hunger-crisis>. (Date of access 14.08.2022 y.).

[208]. Lee, J., «The labor market in South Korea, 2000–2018», IZA World of Labor, vol. 405, 2020. [Electronic resource] // Access mode: URL: <https://doi.org/10.15185/izawol.405.v2>. (Date of access 13.07.2021 y.).

[209]. <https://www.wsj.com/articles/russias-war-in-ukraine-to-cost-global-economy-2-8-trillion-oecd-says-11664177401>. (Date of access 21.11.2023 г.).

[210]. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-18/europe-s-1-trillion-energy-bill-only-marks-start-of-the-crisis?srnd=premium-europe>. (Date of access 21.10.2023 г.).

[211]. FOOD and Agriculture Organization of the United Nation (FAO) [Electronic resource] // Access mode: URL:<https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/02/09/2022>. (Date of access 26.05.2023 г.).

[212]. Прогноз социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2036 года от 28.11.2018 г. Минэкономразвития России: [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_312165/ (дата обращения: 03.04.2021 г.).

[213]. Письмо Постоянного представителя Узбекистана при Организации Объединенных Наций от 9 февраля 2022 года на имя Генерального секретаря. [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://pravacheloveka.uz/ru/news/letter-dated-22-february-2021-from-the-permanent-representative-of-uzbekistan-to-the-united-nations-addressed-to-the-secretary-general> (дата обращения: 28.03.2022 г.).

[214]. Стратегический план Казахстана 2025. [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025> (дата обращения: 12.11.2021 г.).

[215]. Song, Su-hyun, «S. Korea Retains Position as 7th Largest Exporter in 2020», Korean Herald, February 28, 2021. [Electronic resource] // Access mode: URL:<http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20210228000194>. (Date of access 15.10.2022 г.).

[216]. World Economic Situation and Prospects 2023/United Nations/Department of Economic and Social. [Electronic resource] // Access mode:

URL:<https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-2023/> (Date of access 23.11.2023 г.).

[217]. Юлия Шайли//Макроэкономическое планирование и прогнозирование. [Электронный ресурс] // Режим доступа: [URL:spravochnick.ru](http://spravochnick.ru). (дата обращения: 07.12.2021 г.).

[218]. UNDP, «The Transformation of the Republic of Korea's Development Co-operation: Reflections from the First Decade of OECD-DAC Membership», UNDP Seoul Policy Centre, 2020. [Electronic resource] // Access mode: URL: http://www.undp.org/content/dam/uspc/docs/DAC%20Paper_FINAL_web.pdf. (Date of access 25.02.2021 г.).

**ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ
ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ
(бо забони асл):**

**А) Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз ҷониби ҚОА-и
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд:**

[1-М]. Восидиён Ф.С. Дастовардҳои иқтисодӣ ва татбиқи ҳадафҳои стратегӣ дар даври соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Восидиён // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, ДМТ, 2021. -№6. – С. 83-91. ISSN 2413-5151.

[2-М]. Восидиён Ф.С. Арзёбии ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати макроиқтисодӣ ва пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ [Матн] / Ф.С. Восидиён // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, ДМТ, 2022.-№8. – С. 147-154. ISSN 2413-5151.

[3-М]. Восидиён Ф.С. Асосҳои назариявии низоми банақшагирии стратегӣ ва дурнамозӣ [Матн] / Ф.С. Восидиён // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Маҷалли илмӣ.– Душанбе, ДДТТ, 2023. -№ 4/2 (50). – С. 108-117. ISSN 2308-054X.

[4-М]. Восидиён Ф.С. Заминаҳои институтсионалии ташаккулёбӣ ва рушди пардохтҳои ғайринақдӣ [Матн] / Ф.С. Восидиён, Ш.Ш.Вализода, С.С. Амонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе, ДДТТ, 2023. № 4/2 (50). – С. 97 – 107. ISSN 2308-054X.

[5-М]. Восидиён Ф.С. Марҳилаи ташаккули низоми миллии банақшагирии стратегӣ ва дурнамозии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Восидиён, Ш.Ш. Вализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, ДМТ, 2024.-№4/1. – С. 3746. ISSN 2308-054X.

[6-М]. Восидиён Ф.С. Дурнамои нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи миёнамуҳлат [Матн] / Ф.С. Восидиён, А.А. Солеҳзода // Маҷаллаи илмии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз.-Душанбе, МТС, 2024. №3(87). – С. 82-99. ISSN 2075-9584.

[7-М]. Восидиён Ф.С. Таҳлили таъсири таҳдидҳои беруна ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Восидиён, А.А. Солеҳзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. Маҷаллаи илмии Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, АМИТ, 2024. №3. – С. 18-26. ISSN 2310-3957.

Б). Интишорот дар дигар маҷаллаҳои илмӣ

[8-М] Восидиён Ф.С. Самараи тадбирҳои зиддибухронии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Восидиён // Маҷаллаи Бонки миллии Тоҷикистон. –Душанбе, БМТ, Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ, апрели-июни соли 2022. – С. 49-54.

[9-М]. Восидиён Ф.С. Ташаккули низоми мониторинг ва арзёбии ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Восидиён, А.А. Солеҳзода // Маҷаллаи илмии Маркази Тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. –Душанбе – 2024. №3(11). – С. 87-96. ISSN 2790-3567.

[10-М]. Восидиён Ф.С. Банақшагирии стратегӣ ва самтҳои тақмили он тибқи таҷрибаи байналмилалӣ [Матн] / Ф.С. Восидиён // Маҷаллаи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Идоракунии давлатии рушди индустриалӣ-инноватсионии корхонаҳои саноатӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш.Душанбе, 24.10.2024). – Душанбе, 2024. – С. 72-81.

[11-М]. Восидиён Ф.С. Таҷрибаи байналмилалӣ дар самти банақшагирии стратегӣ ва такмили низоми миллӣ [Матн] / Ф.С.Восидиён // Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Менеҷменти асри XXI: мушкилот ва дурнамои рушд». (ш.Душанбе, 31.10.2024).– Душанбе, 2024.– С. 330-339.